BIBLIOTHECA

SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM

TEVBNERIANA

VELLEI PATERCVLI HISTORIARVM

AD M. VINICIVM CONSVLEM

LIBRI DVO

RECOGNOVIT

W. S. WATT

EDITIO CORRECTIOR
EDITIONIS PRIMAE (MCMLXXXVIII)

STVTGARDIAE ET LIPSIAE
IN AEDIBVS B. G. TEVBNERI MCMXCVIII

Die Deutsche Bibliothek – CIP-Einheitsaufnahme

Velleius (Paterculus):
[Historiae ad M. Vinicium consulem]
Vellei Paterculi historiarum ad M. Vinicium consulem libri duo
recogn. W. S. Watt.
Ed. corr. ed. primae 1988. – Stutgardiae ; Lipsiae : Teubner, 1998
(Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana)
Einheitssacht.: Historia Romana
98.04.00
ISBN 3-8154-1873-9

Printed in Germany
Druck und Bindung: Druckhaus „Thomas Müntzer" GmbH, Bad Langensalza

PRAEFATIO[1]

De codice **M**, *de editione* **P**, *de lectionibus* **B**

Vellei Paterculi historiae Romanae textus nititur uno codice (**M**), hodie deperdito, quem an. 1515 Beatus Rhenanus in bibliotheca monasterii Murbacensis (est autem Murbach uicus in Alsatio situs) repperit. hunc testatur[2]) Rhenanus fuisse 'tam prodigiose corruptum ut omnia restituere non foret humani ingenii', et alio loco[3]) addit: 'ausim iurare eum qui illum [*sc.* codicem] descripserat ne uerbum quidem intellexisse: adeo omnia erant confusa absque ullis punctis aut distinctionibus.... nihil erat non deprauatum: in singulis pene uerbis haerebatur.' codicem repertum curauit ab amico quodam describendum (hoc apographon, itidem deperditum, quod siglo **R** notamus, postea[4]) conquestus est 'properanter ac infeliciter' esse confectum), premendum tamen librum censebat donec melioris codicis fieret copia quem Mediolani esse acceperat. sed haec eum spes fefellit, tandemque post quinque annos librum a se emendatum tradidit prelo Frobeniano Basileae imprimendum; tradidit autem non solum apographon illud ab amico suo confectum sed etiam ipsum codicem **M**, cum hoc praecepto, cui parum obtemperatum est, 'ut uetus exemplar non minus quam exemplum inspicerent' Frobeniani. prodiit autem editio princeps (**P**) non mense Nouembri an. 1520 (id quod ad calcem libri impressum est) sed paulo post (inter med. mensem Ian. et med. mensem Mart. an. 1521).[5])

Cum iam typis excusus esset liber sed nondum in lucem emissus, deprehendit Rhenani scriba I. Albertus Burerius 'erratulum quoddam ..., leuiusculum quidem illud sed adeo non leue quin dignum uideretur obseruatu', ideoque coepit cetera diligentius inspicere. uetusto illo codice a Frobenio repetito contulit per totum librum, ut ait ipse, 'non modo uersum uersui sed etiam syllabam syllabae et ... etiam literam literae'. uitia quae in libro excuso detexit emendauit in appendice post finem textus subnexa. paulo plus CCC hic tractantur loci; in una quaque adnotatione primum ponitur lemma ex Frobeniano textu decerptum, deinde sequitur aut codicis **M** lectio ('exemplar uetustum habet') aut ipsius Burerii emendatio ('legendum uidetur' uel 'alias' uel 'fort.' uel simile)

1) In textu citando libri 2 numerum non dedi post cap. 18.
2) Ed. pr., epist. dedicat.
3) Ed. pr., p. 69.
4) An. 1520, in ed. pr., epist. dedicat.
5) Vide G. von der Gönna, Würzb. Jahrb. NF 3, 1977, 238.

aut (quod dolendum est) utriusque harum confusio (uelut 'exemplar uetustum sic habet ut potius legendum existimem') talis quidem ut nescias quid codici **M** debeatur et quid Burerio ipsi; nonnullas autem lectiones dubitare licet utrum codici **M** tribuere uoluerit an tantum ex **P** neglegentius iterauerit.[1]) nihilominus hae Burerii adnotationes, quae nobis seruant ueras codicis **M** lectiones (**B**), maximi sunt momenti ad textum editionis **P** corrigendum.

De apographo A

Vsque ad an. 1835 nihil ad textum constituendum habebant uiri docti praeter **P** et **B** (et suum scilicet ipsorum ingenium, cui satis superque indulserunt). illo autem anno publici iuris fecit J. C. Orelli Vellei editionem fundatam codice manu scripto quem ipse reppererat in bibliotheca Vniuersitatis Basileensis, ubi hodie quoque extat (numero signatus AN II 38). hic codex est apographon (sed initio mancum) illius **M**, confectum mense Aug. an. 1516, in suum fortasse solius usum, a Bonifacio Amerbach; hic Rhenani fuit discipulus, tum iuuenis XXI annorum. utrum ex ipso **M** descripserit suum apographon (**A**) an ex exemplari illo (**R**) ab amico Rhenani parato inter uiros doctos fuit controuersia; plures ex **R** opinati sunt, quam ego opinionem in ceteris quae dicturus sum sequar.

Miram sane speciem praebet **A**, ex qua facile credas ab iuuene imperito propere atque indiligenter esse confectum; ita multis abundat omnis generis uitiis erroribusque. saepe uerbum uel partim uel totum scriptum (A^1), deinde statim deletum et aliud (A^2) eodem uersu substitutum; saepe etiam (circa CC locos numeraui) uerba uel omissa[2]) supplentur uel errore, ut uidetur, scripta corriguntur additamentis (A^3) super uersum factis, ita tamen ut non semper deletum sit id quod delendum fuit; praeterea circa XXV locis sunt notae marginales (A^4), quarum dimidia fere pars uerba in textu omissa[2]) supplet, dimidia uel errores corrigit uel coniecturas (plerasque ineptas) praebet; sunt etiam plurimae siue uerborum seu sententiarum prauae diuisiones, qualibus codicem **M** quoque laborasse testatur Rhenanus. hanc autem errorum correctionum additamentorum congeriem fideliter ex exemplari **R** totam traxisse Amerbachium prorsus incredibile est, sed aliquatenus saltem ipsius neglegentiae imputanda culpa est; nam quis sanus operam oleumque perdat in exscribendis, deinde fideliter delendis, uerbis quae iam in exemplari deleta erant?

Quod autem attinet ad A^3 (additamenta super uersum scripta), notandum est quod plus quam tres partes eorum (circa CLX numeraui ex

---

1) Vide infra p. VIII, n. 2.

2) Locos in quibus **A** uel A^1 omittit aliquid in **P** seruatum numeraui paulo minus C, uerba autem omissa CXXX.

cc) cum lectionibus editionis **P** conspirant aut cum coniecturis Rhenani in margine eius editionis positis; quin uno loco (38, 4) tale additamentum diserte 'Beat(o)' attributum est. ex ipsius Rhenani testimonio scimus eum multum laborasse in exemplari suo **R** mendis purgando ut dignus esset textus qui in lucem prodiret. conicere ergo uelim Amerbachium primo descripsisse apographon suum priusquam Rhenanus ad emendandi labores accesserit; deinde aliquanto post, cum iam emendauerit exemplar Rhenanus, Amerbachium retractasse apographum suum atque non solum (ut ueri simile uidetur) aliquos errores suos correxisse sed etiam multas Rhenani magistri sui emendationes (nonnullas etiam ibi ubi prior scriptura bene se habet) inculcasse, plerasque super uersum, paucas tamen in margine; et harum et illarum ea pars quae non cum **P** conspirat constat ferme ex coniecturis mediocris sane momenti quae fortasse ipsius Amerbachii sunt, fortasse autem Rhenano aliquando in mentem uenerant sed postea ab ipso reiectae erant neque in editionem suam admissae.

De textu constituendo

Si inter se consentiunt **P** et **A**, habemus lectionem et apographi **R** et (nisi si quando peccauit **R**) ipsius codicis **M**. sin autem dissentiunt, utri dare principatum consentaneum est? quidam editores, et in primis Orelli et Ellis, dandum respondent apographo **A**, cuius uirtutum testem locupletem laudant Burerium; nam quas ille codicis **M** lectiones refert ex maxima parte in **A** adparent (numeraui paene cc locos in quibus consentiunt **B A** contra **P**, uix xv autem in quibus consentiunt **BP** contra **A**).[1]) non id egit Rhenanus ut, quemadmodum Amerbachius, apographon conficeret, sed editionem emendatam, quantum in ipso fuit, in usum lectorum; silentio ergo mutauit quicquid ei mutandum esse uidebatur. quibus in mutationibus aliquando licentius grassatus est, uelut his infelicibus additamentis: 2, 14, 3 *hominibus*, 48, 1 *dimittendos*, 107, 2 *a Caesare*; uel his manifestis deprauationibus: 2, 14, 3 *templum* (pro *domum*), 29, 1 *senatu* (pro *consulatu*), 110, 4 *properare in* (pro *pars petere*), 110, 6 *fortunatum* (pro *formatum*). his aliisque in locis ubi seruat Burerii adnotatio lectionem codicis **M** pro certo adfirmare possumus Rhenanum suo Marte mutasse id quod inuenerit; aliis quoque in locis suspicari licet itidem eum mutasse ubi Amerbachius genuinam codicis **M** manum rettulerit. dignior ergo fide **A** quam **P**.

Alii autem editores, in primisque Kritz et Woodman, editioni **P** maiorem fidem habent. 'quid enim?' inquiunt 'nonne per totum librum Burerius *literam literae*, ut ipse profitetur, contulit et omnes inter **P** et **M**

---

1) Praeterea sunt circa xxxv loci in quibus **PA** contra **B** consentiunt, nimirum quia **R**, communis fons amborum **P** et **A**, aliud habebat (siue peius siue, ut aliquotiens fit, melius) quam quod in **M** stabat.

discrepantias detexit? sequitur ut ubicumque nihil adnotauit Burerius ipso silentio suo testatus sit editionem P ueram codicis M imaginem praebere.'[1]) haec est periculosa sane argumentandi ratio. primum enim dubitare licet utrum omnes quas uoluit sine exceptione discrepantias detexerit Burerius; scit unus quisque qui qualemcumque codicem umquam contulit quam difficile sit hoc perfecte exequi: quanto difficilius in codice qualem descripsit Rhenanus, 'prodigiose corrupto' et 'in quo nihil non deprauatum esset'! praecipue fallunt lectorem uerba omissa, uelut ea quae P omittit (sed seruat A) 100, 5 *pependisset* et 105, 2 *ingenio*; ambobus his locis silet Burerius. fallunt etiam typothetarum errores: nonnullos sane detexit (uelut 31, 3 *deferabatur*, 127, 1 *Scpiones*), sed alios aut non animaduertit aut neglexit (uelut 20, 4 *tetinens* pro *retinens*, 46, 3 *omnibus* pro *ominibus*, 64, 2 *primis* pro *primus*, 110, 3 *addito* pro *abdito*). dubitare licet etiam utrum re uera uoluerit omnes sine exceptione discrepantias adnotare:

(a) Certe res orthographicas plurimas neglexit. nam per totum librum saepius formas suae aetatis proprias, quas ueriores scilicet esse credidit, curauit imprimendas Rhenanus (siue potius Frobenius), uelut accusatiui pluralis formam in *-eis* desinentium, quales sunt *prioreis* (1, 9, 6), *immaneis* (46, 1), *furenteis* (111, 4)[2]), ubi M aut *-is* aut *-es* habebat (in his quos modo citaui locis praebet A *prioris*, *immanes*, *furentes*); silet ubique Burerius. similiter in formis deprauatis quales sunt *Accia* (pro *Atia*), *Aemylius*, *hybernus*, *hyems*, *lachrymae*, *Posthumus*, *Rheti(a)*, *Rhomani*, *Ruffus*, *S-H* (pro *HS*, ubi A habet *sestertium*), quae certe in M non legebantur (sicut non leguntur in A), silet Burerius.[3])

(b) Paene pro certo adfirmare possumus de nonnullis discrepantiis tacuisse Burerium quia ad sensum putaret eas parui uel etiam nullius esse momenti. hoc maxime fortasse adparet in ordine uerborum: quinquiens tantum, uel summum sexiens, discrepantem ordinem notauit; quin hic illic, ubi P non solum ordinem sed etiam sensum prorsus corrupit, silet Burerius, uelut 2, 15, 1 *cum id malum in uniuersa Italia* (*uniuersa Italia, cum id malum* A recte), 57, 2 *dati ab eo neque protinus lecti* (*dati neque protinus ab eo lecti* A recte). deciens fere alium ordinem habet A^1, alium, eumque cum P consentientem, A^3: quis scit utrum A^1 errauerit an P ad suum arbitrium nouauerit?

(c) Denique suspicari licet Burerium pro sua in magistrum pietate silentio praeterisse eas in P impressas Rhenani emendationes quas certas esse iudicarit; uelut 2, 7, 5 perperam ex sua coniectura, ut uidetur, edidit Rhenanus *uici* (A habet *uicini*, Velleius scripsit *uini*), sed silet Burerius.

---

1) '. . . ita ut Burerii silentio non minor auctoritas sit quam diserto testimonio', Kritz lxxxiii.

2) Hoc loco notat Burerius: 'ex(emplar) ue(tustum) ha(bet) *furenteis eorum uires*'; sed liquido negare possumus formam *furenteis* in M stetisse. id tantum agebat Burerius, ut *in eum* (sic P) corrigeret in *eorum*, neglegentiusque, sed obiter, *furenteis* ex P iterauit. aliis quoque in locis oriuntur similis neglegentiae suspiciones, quas dubitationis nota (i. e. *?*) indicaui.

3) *Syllanum* obiter corrigit in *Silanum* 77, 3, de eadem forma silet 2, 12, 2.

Si quaerimus ergo utrum **A** an **P** fidelior sit testis codicis **M**, neuter adeo fidelis est: hinc habemus manifestam Amerbachii neglegentiam, illinc Rhenani aeque manifestam atque ab ipso testatam emendandi operam. uno quoque loco, ut absoluam quod sentio, et haec et illa sine praeiudicata opinione ponderanda est[1]); ipse autem, ubi nihil prorsus quod alteri faueat dispicere potui, ad **P** saepius inclinaui quam ad **A**. porro, etiam ubi codicis **M** lectionem satis diuinarę possumus, non utique haec in textu statim ponenda est, praesertim in tam corrupto codice: uno quoque loco discrepantiae suis meritis iudicandae sunt; si nulla sententiae satisfacit, ad coniecturam uel ad obelum decurrendum est.

De editionibus

Rhenano et Burerio quamuis multum debeatur, mediocres sane ambo in emendando textu fuerunt. multo maiorem laudem consecutus est Gelenius (1546), post quem nominandi sunt Puteani coniecturis adiutus Aldus nepos (1571), Acidalius (1590), Lipsius (1591), G. Vossius (1639), N. Heinsius (1678). per saecula xviii – xx multae prodierunt editiones, quarum nonnullae aliquantum profecerunt, sed nemo editor in re critica uetustis comparandus praeter Ruhnken (1779); utile tamen P. Burman (1719), utilissimum F. Kritz (1840) confecit opus in omnium paene priorum sententiis et emendationibus in unum librum contrahendis.

Plura de editionibus si quis quaeret, inueniet apud Kritz (qui omnes ante 1840 emissas editiones recenset pp. cxxviii – cxxxvi) et Stegmann (pp. viii – xii).

De ratione huius editionis

Iam pridem agnoscunt uiri docti multis codicem **M** laborasse lacunis, nonnullis etiam subditiuis additamentis. lacunas complures primus ipse uel statui uel suspicatus sum uel noua supplementa proposui (1, 4, 3 et 18, 1; 2, 1, 3 et 5; 25, 3; 28, 1; 42, 1; 50, 4; 62, 3; 68, 2; 75, 3; 76, 2; 90, 3; 91, 1; 111, 1 et 4; 116, 2). additamenta aliquot a prioribus detecta ipse quoque deleui (uelut 1, 8, 6 et 11, 2; 2, 10, 1; 65, 2; 68, 1; 94, 1), pauca primus detexi (1, 8, 1; 35, 3; 96, 2). neque dubito quin suo iure suspicati sint quidam, in primisque F. Haase, sententiam unam pluresue in alienum locum migrasse; ideo hic illic (2, 7, 7; 84, 2; 120, 1 – 7) parui iubentibus in suum locum reponi.

In apparatu constituendo conatus sum ita breuis esse ut tamen non supprimerem aliquid quod alicuius esset momenti. ubicumque testes adsunt soli **P** et **A**, et unus tantum horum citatur, scitote alterum habere eam quam in textu posuerim lectionem.

---

1) Sic censet Kritz (cxvii): 'rectam emendandi uiam is ingredietur qui non praeiudicata opinione ductus alteri libro omnem fidem derogauerit, alteri tanquam oraculo confisus'; ipse autem Burerii silentio nimium confisus est.

Parcior fui in referendis apographi **A** uitiis erroribusque: raro commemoraui lectionem **A**[1] deletam ubi statim eodem uersu sequitur alia lectio (**A**[2]), raro manifestos errores uelut in fine uerborum litteram *-m* iniuria uel additam uel omissam, aut, ubi nihil dubii subesse poterat, terminationes *-is* et *-es* confusas, raro denique prauas uerborum diuisiones, quibus scatet.

In ambobus **P** et **A** paene semper neglexi perpetuas uariationes quales sunt *que*, *quae*, *Q*.; *T*(*itus*) et *Ti*(*berius*); *M*. et *M'*.; *con*., *cos*(*s*), *consul*(*es*), *consulatus*; *D*. et *diuus*; *derigere* et *dirigere*; *dilectus* et *delectus*; *uitric-* et *uictric-*. ad *iis* et *his* quod attinet, in quibus prorsus nulla neque **P** neque **A** auctoritas, in textu posui id quod mihi aptius uidebatur, sed discrepantias exscripsi.

De numeris aliquid dicendum est. super omnes sine exceptione numeros habet **P** lineolam impressam, ita ut $\bar{X}$ ualeat non solum *decem milia* sed etiam *decem*; ter tantum, quantum animaduerti, tali numero additum est uerbum *milia*; omnes ergo tales in **P** lineolas neglexi. ubicumque de milibus agitur, scripsi *milia* ubi **A** habet lineolam, ubi non habet addidi ⟨*milia*⟩. illud multo maioris est momenti, quod non pauci et in **P** et in **A** manifesto corrupti sunt numeri, permulti autem aliquatenus suspicionem mouent. ego, sicut priores editores, cautior fui in mutandis numeris traditis; nam potuit ipse Velleius errare, potuit numerum, ut hodie dicimus, 'rotundum' dare, potuit etiam alias alio modo calculos ponere. saepius autem ueri simile est scribas errasse, sed ita ut quid Velleius scripserit nullam habeamus rationem diuinandi.

Ad res orthographicas quod attinet, nominibus in *-ius* et *-ium* desinentibus genetiuum singularem in *-ii* adsignaui; simplex autem *-i* adhibui in nominibus qualis est *Pompeius*, ubi uocalis uel dipthongus antecedit *-ius*. deinde tertiae declinationis nominibus et participiis accusatiuum pluralem tribui in *-es* desinentem. cetera autem ita moderari conatus sum ut cum mihi ipse, quantum potui, constarem, tum Velleianae aetatis Latinitatem respicerem non minus quam imbecillos sane testes **P** et **A**.

Denique ad coniecturas quod attinet ueris auctoribus adsignandas, quantum in me fuit enixus sum ut suum cuique rite redderem, sed non omnes quas uellem editiones inspicere mihi contigit.

Restat ut gratias agam omnibus qui mihi opitulati sunt. praecipue nominandus est Iosephus Delz Basileensis, qui mihi adiumenta plura etiam quam petere ausus essem suppeditauit ultro.

Nov. 1985 W. S. W.

Occasionem nactus non nulla in textu, plura in apparatu mutaui. meliora me docuit in primis Iosephus Delz, cui iterum gratias ago maximas.

Feb. 1997 W. S. W.

CONSPECTVS LIBRORVM

A. EDITIONES

Rhenanus, B., Basileae 1520–1521 [editio princeps; hic illic (uelut 67, 1; 78, 3; 83, 2) uaria exempla inter se leuiter discrepant. aliquot Rhenani emendationes alibi quam in margine huius editionis apparent; uide Conspectum B]
Iunta, P., Florentiae 1525 [una cum Iustino et Cornelio Nepote]
Bonhomme, A., Auenione 1532
Vascosanus, M., Parisiis 1538 [una cum Appiani uersione Latina]
Gelenius, S., Basileae 1546 [una cum Suetonio et scriptoribus Historiae Augustae]
Aldus Manutius, Venetiis 1571 [aliquot emendationes suppeditauit P. Delbenius. praeterea emendationes suas Aldo impertiuit C. Puteanus; uide Conspectum B]
Sylburg, F., Francofurti 1588 [una cum aliis scriptoribus historiae Romanae]
Schegk, J. J., Francofurti 1589
Acidalius, V., Patauii 1590 [aliquot emendationes suppeditauit Bucretius quidam]
Lipsius, J., Lugduni Batauorum 1591 [uariantes lectiones (inter quas sunt aliquot ipsius Lipsii emendationes) addidit typographus C. Raphelengius]
Gruter, J., Francofurti 1607 [primum in hac editione textus in capitula distinctus est]
Popma, A., Franequerae 1620
Vossius, G., Lugduni Batauorum 1639
Boeclerus, I. H., Argentorati 1642
Riguez, R., Parisiis 1675
Heinsius, N., Amstelodami 1678 [aliquot emendationes suppeditauerunt I. Ortuinius, T. Muncker, I. Perizonius. post editum librum Heinsius in margine exemplaris sui notas nonnullas uel correxit uel auxit; quas curas posteriores publici iuris fecit P. Burman in editione sua (1719)]
Hudson, J., Oxoniae 1693, 1711
Cellarius, C., Lipsiae 1707
Burman, P., Lugduni Batauorum 1719, 1744 [aliquot emendationes suppeditauit G. Cuperus. praeterea primus publici iuris fecit Burman non modo Heinsii curas posteriores sed etiam (pp. 623–631) notas quasdam quas scripserat A. Schott de coloniis Romanis]
Gruner, J. F., Coburgi 1762
Lallemand, J. N., Parisiis 1777
Ruhnken, D., Lugduni Batauorum 1779
Bipont(ina editio), Biponti 1780
Krause, J. C. H., Lipsiae 1800 [continet commentarium quem incohauit C. D. Jani et adnotationes criticas quas scripsit J. F. Herel (uide Conspectum B). editio minor 1803]
Cludius, A. H., Hannover 1815 [aliquot emendationes suppeditauit E. A. L. Moebius]
Orelli, J. C., Lipsiae 1835 [aliquot emendationes suppeditauerunt J. G. Baiter, K. Halm, H. Sauppe. insunt etiam nonnullae Gelenii coniecturae quas ille in suo editionis principis exemplari scripsit]
Kreyssig, J. T., Misenae 1836

Bothe, F. H., Turici 1837
Kritz, F., Lipsiae 1840 [uide etiam Conspectum B]
Haase, F., Lipsiae 1851 [editioni alteri (1858) additae sunt emendationes quas suppeditauit Th. Mommsen. uide etiam Conspectum B]
Halm, K., Lipsiae 1876 [uide etiam Conspectum B]
Ellis, R., Oxonii 1898
Bolaffi, E., Aug. Taurinorum 1930
Stegmann von Pritzwald, C., Lipsiae 1933
Woodman, A. J., Cambridge 1977 (The Tiberian Narrative: 2, 94–131), 1983 (The Caesarian and Augustan Narrative: 2, 41–93) [aliquot emendationes suppeditauit F. R. D. Goodyear]

B. ALII LIBRI ET LIBELLI

Arnoldt, J., N. Jahrb. f. Philol. 121, 1880, 248

Bardili, W. H., Miscellanea critica, ed. F. T. Friedemann et J. D. G. Seebode, I 2, Hildesiae 1822, 386
Bentley, R., Emendationes quas scripsit in suo editionis Heinsianae exemplari nunc in Bibliotheca Britannica conseruato
Bergk, T., Zeitschr. f. d. Altertumswissenschaft, Darmstadt 1835, 911
Berndt, A., Quaestiones criticae Velleianae, Fribergae 1873
Brożek, M., Eos 52, 1962, 127
Burer, J. A., Emendationes in appendice editionis principis prolatae

Castiglioni, L., Rendic. Accad. Naz. Lincei, class. sc. mor., stor. e filol. 7, 1931, 268–284
censores editionis Ruhnkenianae:
censor Gotting., Zugabe z. d. Göttingischen Anzeigen v. gelehrten Sachen 1779, 120–121
censor Lips., Bibliotheca philologica 1, Leipzig 1779, 42. 45
Clericus, I., Bibliothèque ancienne et moderne 5, Amsterdam 1716, 142
Cluuerius, P., Italia antiqua, Lugduni Batauorum 1624, lib. 4, cap. 8, p. 1202
Cornelissen, J. J., Mnem. 5, 1877, 47–55
Cornelissen[1], J. J., Mnem. 11, 1883, 411–420
–[2], Verslagen en Mededeelingen d. kon. Akademie v. Wetenschappen, Afdeeling Letterkunde 3, 4, 1887, 102–150
Cortius, G., Acta eruditorum, Lipsiae 1721, 117
Crusius, C., Miscellaneae obseruationes criticae nouae in auctores ueteres et recentiores, 10–12, Amstelaedami 1751, 383
Cuiacius, I., Obseruationum et emendationum libri XVII, Parisiis 1566, lib. 7, cap. 9
Cuperus, G., De elephantis in nummis obuiis, Hagae Comitum 1719, lib. 2, cap. 9, p. 209

Damsté, P. H., Mnem. 33, 1905, 398–420
Delz, J., Catalepton. Festschrift B. Wyss, Basel 1985, 132–137
Drechsler, F. J., Zeitschr. f. österr. Gymn. 43, 1892, 301

Ferrarius, O., Analecta de re uestiaria, Patauii 1670, cap. 8
Fraenkel, E., Glotta 8, 1917, 59 (= Kleine Beiträge z. klass. Philol., Roma 1964, I 62)
Freudenberg, J., N. Jahrb. f. Philol. 115, 1877, 41–43
Friebel, C., Graecorum satyrographorum fragmenta, Berolini 1837, 146–153

Fröhlich, J., Gelehrte Anzeigen, K. Bayer. Akad. d. Wissenschaften 4, München 1837

Gertz, M. C., Studia critica in L. Annaei Senecae dialogos, Hauniae 1874, 149 n.
Graeuius, I. G., Sylloge epistolarum a uiris illustribus scriptarum, ed. P. Burmannus, Leidae 1727, IV 414
Gronouius, I. F., Obseruationum libri tres, Lugduni Batauorum 1639, lib. 2, cap. 23; lib. 3, cap. 13
Gurlitt, J. G., Animaduersionum ad auctores ueteres specimen III, Hamburgi 1806 [aliquot emendationes suppeditauit H. D. Susius]

Haase[1], F., Allgemeine Literatur-Zeitung, Halle 1836, I 448; 1837, II 218
Halm[1], K., Emendationes Velleianae, Monachii 1836
—[2], Jahrb. f. wissenschaftliche Kritik, Berlin 1836, I 327. 341–342
—[3], Zeitschr. f. d. Altertumswissenschaft, Darmstadt 1837, 900
—[4], Rhein. Mus. 29, 1874, 485–494 [aliquot emendationes suppeditauit J. Stanger]
Hartke, W., Philol. 128, 1984, 117
Haupt, M., Opuscula I, Lipsiae 1875, 265–276
Heraeus, W., Kleine Schriften, Heidelberg 1937, 153
Herel, J. F., Kritische Beobachtungen über die röm. Geschichte des Velleius Paterculus, Erfurt 1791 [hunc libellum retractatum et Latine redditum inseruit editioni suae (pp. 559–578) J. C. H. Krause (1800)]
Hirschfeld, O., Wien. Stud. 3, 1881, 110
Hotomannus, F., De re numaria populi Romani, [Parisiis] 1585, 398
Hottinger, J. J., Museum Turicense I 2, 1782, 349–363
Hülsen, C., Berl. philol. Woch. 8, 1888, 668

Kasten, H., Philol. Woch. 54, 1934, 670. 671
Koch, G. A., Quaestiones Velleianae, Leipzig 1866
Kraffert, H., N. Jahrb. f. Philol. 115, 1877, 43–47
Kritz[1], F., Zeitschr. f. d. Altertumswissenschaft, Darmstadt 1837, 132–135
Krohn, F., Bursians Jb. 217, 1928, 86

Laurent, J. C. M., Loci Velleiani, Altonae 1836
—[1], Fasti consulares Capitolini, Altonae 1838, 79–83
Lipsius[1], J., Epistolicarum quaestionum libri quinque, Antuerpiae 1577, lib. 3, cap. 8; lib. 5, cap. 11

Madvig, J. N., Opuscula academica I, Hauniae 1834, 287 n. (= ed. 2, Hauniae 1887, 233 n. 1)
—[1], Aduersaria critica I, Hauniae 1871, 35; II, Hauniae 1873, 297–313
Meursius, I., Archontes Athenienses, Lugduni Batauorum 1622, lib. 1, cap. 8
Mommsen, Th., Rhein. Mus. 16, 1861, 283 (= Ges. Schr. VII, Berlin 1909, 71)
Morgenstern, J. C. S. von, Probabilia critica expensa, Dorpat 1834, 35–39

Nagel, C. F., Acta literaria Societatis Rheno-Traiectinae 4, 1803, 283
Nipperdey, K., Rhein. Mus. 19, 1864, 378 (= Opuscula, Berolini 1877, 326)
Novák, R., Listy filologické a paedagogické 11, 1884, 212–217
—[1], Rozpravy české Akademie cís. Fr. Josefa, Třída III (Filologická) 1, 1891–1892
—[2], Wien. Stud. 28, 1906, 283–305
—[3], Wien. Stud. 29, 1907, 130–149

Pighius, S. V., Annales Romanorum, Antuerpiae 1615
Pithoeus, P., Mosaycarum et Romanarum legum collatio, Lutetiae 1573, not. ad tit. 2
Pluygers, W. G., Mnem. 9, 1881, 21–32
Pontanus, J. I., Analectorum libri tres, Rostochii 1599, lib. 1, cap. 1 et 8

Purser, L. C., Hermathena 10, 1897–1899, 369–396
Puteanus, C., Emendationes primum in lucem emissae Parisiis 1608 (in Auberti editione Taciti et Vellei) sed scriptae aliquanto prius. nam Aldo Manutio Velleium edituro ea quae notauerat impertiuit Puteanus, sed post librum editum, indignatus quod ea quae acceperat 'insuper habuisset' Aldus, coniecturas suas ipse edere parauit, morte tamen praereptus est. ambobus ergo adsignaui aliquot emendationes

Rau, R., Zur Chronologie und Quellenfrage bei Velleius Paterculus, Diss. Tübingen 1922
Rhenanus[1], B., Emendationes in eius editione Germaniae Taciteae (1519) prolatae; cf. G. von der Gönna, Würzb. Jahrb. NF 3, 1977, 234–236
–[2], Emendationes quas scripsit in suo editionis principis exemplari nunc in Bibliotheca Selestadiensi conseruato; cf. von der Gönna 239–240
Rosenheyn, J. S., Lectionum Velleianarum specimen, Berolini 1810
Rühl, F., Berl. philol. Woch. 18, 1898, 1598

Salmasius, N. Jahrb. f. Philol. 1, 1828, 288
Scaliger, J. J., Animaduersiones in Chronologica Eusebii, Lugduni Batauorum 1606, 54 (ad n. 918); 60 (ad n. 1203)
–[1], De re numaria, Lugduni Batauorum 1616, 79
Scheffer, J. G., Miscellaneae obseruationes criticae in auctores ueteres et recentiores, 9, Amstelodaemi 1738, 168–178
Schmidt, B., N. Jahrb. f. Philol. 93, 1866, 552
Scrinerius, P. J., Quaestiones Velleianae, Traiecti ad Rhen. 1879
Shackleton Bailey, D. R., Class. Quart. 34, 1984, 445–451
Sigonius, C., Fasti consulares ac triumphi, Venetiis 1555–1556
–[1], De iudiciis libri III, Bononiae 1574, lib. 2, cap. 27
Sinko, T., Eos 20, 1914–1915, 113
Sprenger, R., N. Jahrb. f. Philol. 115, 1877, 48

Thomas, E., De Velleiani uoluminis condicione aliquot capitula, Berolini 1893
Thomas, P., Bulletin de la classe des lettres . . . de l'Académie royale de Belgique, 1919, 305–316 (= Mnem. 49, 1921, 17–21)

Vahlen, J., Hermes 17, 1882, 273
Vrsinus, F., Familiae Romanae, Romae 1577, 146. 178
–[1], Fragmenta historicorum Romanorum, Antuerpiae 1595, 409–422

Warburton, W., Bibliothèque britannique, 7, La Haye 1736, 269. 276
Watt, W. S., Klio 68, 1986, 473–478
Wilhelm, E., Quaestiones Velleianae, Ienae 1866
Wopkens, T., Miscellaneae obseruationes criticae in auctores ueteres et recentiores, 8, 1, Amstelaedami 1737, 21–80 (= Wopkens, Aduersaria critica, ed. K. H. Frotscher, II, Lipsiae 1835, 67sqq.)
–[1], Lectionum Tullianarum libri tres, ed. 2, ed. F. Hand, Ienae 1829, 201

SIGLA

M	= codex Murbacensis deperditus
A	= apographon eiusdem a Bonifacio Amerbach an. 1516 confectum
A^1	= idem nondum correctum
A^2	= correctiones in eodem uersu scriptae
A^3	= correctiones super uersum scriptae
A^4	= correctiones in margine scriptae
P	= editio princeps a Beato Rhenano curata, quae prodiit Basileae an. 1520 (uel potius 1521)
B	= lectiones quas e codice **M** haustas editioni **P** subnexit I. A. Burerius

In textu citando libri 2 numerus non datur post cap. 18

VELLEI PATERCVLI

HISTORIARVM

AD M. VINICIVM CONSVLEM

LIBER PRIOR

*** ⟨Epeus⟩, tempestate distractus a duce suo Nestore, Metapontum 1
condidit. Teucer, non receptus a patre Telamone ob segnitiam non uindi-
catae fratris iniuriae, Cyprum adpulsus cognominem patriae suae Sala-
mina constituit. Pyrrhus, Achillis filius, Epirum occupauit, Phidippus
5 Ephyram in Thesprotia. at rex regum Agamemnon, tempestate in Cre- 2
tam insulam reiectus, tres ibi urbes statuit, duas a patriae nomine, unam
a uictoriae memoria, Mycenas Tegeam Pergamum.

Idem mox scelere patruelis fratris Aegisthi, hereditarium exercentis in
eum odium, et facinore uxoris oppressus occiditur. regni potitur Aegi- 3
10 sthus per annos VII. hunc Orestes matremque socia consiliorum omnium
sorore Electra, uirilis animi femina, obtruncat. factum eius a diis compro-
batum spatio uitae et felicitate imperii apparuit; quippe uixit annis XC,
regnauit LXX. qui se etiam a Pyrrho, Achillis filio, uirtute uindicauit;
nam, quod pactae eius Menelai atque Helenae filiae Hermiones nuptias
15 occupauerat, Delphis eum interfecit.

Per haec tempora Lydus et Tyrrhenus fratres cum regnarent in Lydia, 4
sterilitate frugum compulsi sortiti sunt uter cum parte multitudinis
patria decederet. sors Tyrrheno contigit; peruectus in Italiam et loco et
incolis et mari nobile ac perpetuum a se nomen dedit.

20 Post Orestis interitum filii eius Penthilus et Tisamenus regnauere
triennio.

Tum fere anno octogesimo post Troiam captam, centesimo et uicesimo 2
quam Hercules ad deos excesserat, Pelopis progenies, quae omni hoc tem-
pore pulsis Heraclidis Peloponnesi imperium obtinuerat, ab Herculis

nec Vellei praenomen nec titulum operis nouimus || 1 *add. Puteanus ex Iustin. 20,2,1* || 3 cognominem *Gelenius* cognomine **P** || 4 Phidippus *Aldus* Philippus **P** || 13 qui⟨n⟩ *Wopkens 21* | ⟨pari⟩ uirtute *Heinsius* || 14 ei[us] *Aldus* || 18 Tyrrheno *Ellis* Tyrrhenum **P** | ⟨is⟩ peruectus *Muncker ap. Heinsium* || 20 Penthilus *Lipsius* Penthelus **P**

progenie expellitur. duces recuperandi imperii fuere Temenus Cresphontes Aristodemus, quorum abauus fuerat.

Eodem fere tempore Athenae sub regibus esse desierunt, quarum ultimus rex fuit Codrus, Melanthi filius, uir non praetereundus. quippe cum Lacedaemonii graui bello Atticos premerent respondissetque Pythius, 5 quorum dux ab hoste esset occisus, eos futuros superiores, deposita ueste regia pastoralem cultum induit, immixtusque castris hostium, de indu-
2 stria ⟨cum⟩ imprudente rixam ciens interemptus est. Codrum cum morte aeterna gloria, Athenienses secuta uictoria est. quis eum non miretur qui iis artibus mortem quaesierit quibus ab ignauis uita quaeri solet? 10 huius filius Medon primus archon Athenis fuit. ab hoc posteri apud Atticos dicti Medontidae; sed hic insequentesque archontes usque ad Charopem, dum uiuerent, eum honorem usurpabant. Peloponnesii digredientes finibus Atticis Megara, mediam Corintho Athenisque urbem, condidere. 15

3 Ea tempestate et Tyria classis, plurimum pollens mari, in ultimo Hispaniae tractu, [in] extremo nostri orbis termino, ⟨in⟩ insula circumfusa Oceano, perexiguo a continenti diuisa freto, Gades condidit. ab iisdem post paucos annos in Africa Vtica condita est.

Exclusi ab Heraclidis Orestis liberi iactatique cum uariis casibus tum 20 saeuitia maris quinto decimo anno sedem cepere circa Lesbum insulam.

3 Tum Graecia maximis concussa est motibus. Achaei ex Laconica pulsi eas occupauere sedes quas nunc obtinent. Pelasgi Athenas commigrauere, acerque belli iuuenis nomine Thessalus, natione Thesprotius, cum magna ciuium manu eam regionem armis occupauit quae nunc ab 25 eius nomine Thessalia appellatur, ante Myrmidonum uocitata ciuitas.
2 quo nomine mirari conuenit eos qui Iliaca componentes tempora de ea regione ut Thessalia commemorant. quod cum alii faciant, tragici frequentissime faciunt, quibus minime id concedendum est; nihil enim ex persona poetae sed omnia sub eorum qui illo tempore uixerunt dicenda 30 sunt. quod si quis a Thessalo Herculis filio eos appellatos Thessalos dicet, reddenda erit ei ratio cur numquam ante hunc insequentem Thessalum ea gens id nominis usurpauerit.

3 Paulo ante Aletes, sextus ab Hercule, Hippotis filius, Corinthum, quae antea fuerat Ephyre, claustra Peloponnesi continentem, in Isthmo 35

1 Temenus *Lipsius* Teminus **P** || 2 abauus *Scaliger* atauus **P** || 3 fere **B** ferme **P** || 8 cum *add. Cornelissen*[2] | imprudente *Vrsinus*[1] (*sed is* ⟨ab⟩ imprudente) imprudenter **P** | rixam ciens *Burer* rixam.ncies **B** rixanincies **P** || 10 iis] his **P** || 12 hic *Susius ap. Gurlitt* hii **P** || 13 Peloponnesii *Gelenius* Peloponnesi **P** || 14 Megara *Heinsius* Megaram **P** || 17 in *del. Ruhnken* | in *add. nescioquis* | insula⟨m⟩ *Iunta* || 17–18 circumfusa ... diuisa *Lipsius* circumfusam ... diuisam **P** || 30, 31 dicenda sunt *Kritz*[1] dixerunt **P** dicunt *Cludius* || 34 sextus] quintus *Lipsius*

condidit. neque est quod miremur ab Homero nominari Corinthum; nam ex persona poetae et hanc urbem et quasdam Ionum colonias iis nominibus appellat quibus uocabantur aetate eius, multo post Ilium captum conditae.

5 Athenienses in Euboea Chalcida ⟨et⟩ Eretriam colonis occupauere, 4 Lacedaemonii in Asia Magnesiam. nec multo post Chalcidenses, orti (ut praediximus) Atticis, Hippocle et Megasthene ducibus Cumas in Italia condiderunt. huius classis cursum esse derectum alii columbae antecedentis uolatu ferunt, alii nocturno aeris sono, qualis Cerealibus sacris cieri 10 solet. pars horum ciuium magno post interuallo Neapolim condidit. 2 utriusque urbis eximia semper in Romanos fides facit eas nobilitate atque amoenitate sua dignissimas; sed illis diligentior ritus patrii mansit custodia, Cumanos Osca mutauit uicinia. uires autem ueteres earum urbium hodieque magnitudo ostentat moenium.

15 Subsequenti tempore magna uis Graecae iuuentutis, abundantia uirium sedes quaeritans, in Asiam se effudit. 3 nam et Iones duce Ione profecti Athenis nobilissimam partem regionis maritimae occupauere, quae hodieque appellatur Ionia, urbesque constituere Ephesum Miletum Colophona Prienen Lebedum Myuntem Erythras Clazomenas Phocaeam, 20 multasque in Aegaeo atque Icario occupauere insulas, Samum Chium Andrum Tenum Parum Delum aliasque ⟨non⟩ ignobiles. et mox Aeolii 4 eadem profecti Graecia longissimisque acti erroribus non minus inlustres obtinuerunt locos clarasque urbes condiderunt, Zmyrnam Cymen Larissam Myrinam Mytilenenque et alias urbes quae sunt in Lesbo 25 insula.

Clarissimum deinde Homeri inluxit ingenium, sine exemplo maximum, 5 qui magnitudine operis et fulgore carminum solus appellari poeta meruit; in quo hoc maximum est, quod neque ante illum quem ipse imitaretur 2 neque post illum qui eum imitari posset inuentus est. neque quemquam 30 alium, cuius operis primus auctor fuerit, in eo perfectissimum praeter Homerum et Archilochum reperiemus. hic longius a temporibus belli, 3 quod composuit, Troici quam quidam rentur abfuit; nam ferme ante annos DCCCCL floruit, intra mille natus est. quo nomine non est mirandum quod saepe illud usurpat, ⟨οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν⟩; hoc enim ut ho-

5 *add. Gelenius* || 6 Asia Magnesiam *Rhenanus*[2] Asiam ac Nesiam P || 7 Megast(h)ene *Gelenius* Megestene P || 12 illis *Ruhnken* aliis P || 15 Graecae B Graeciae P | uirium] ciuium *Damsté* || 19 Myuntem ⟨Teum⟩ *Vossius* | Erythras *Kritz* Erythram P || 21 Parum *Gelenius* Pharum P | *add. Watt* || 22 ⟨ex⟩ eadem *Madvig*[1] (*cf. 62, 3* urbe) || 23 Zmyrnam *Halm* (*conl. 69, 1*) Smyrnam P || 24 Mytilenenque *Ruhnken* Mytilenemque P | urbes *del. Ruhnken* (urbes quae sunt *iam del. Gruter*) || 28 ipse *Halm*[4] ille P *del. Gruter* || 29 posset *Aldus* possit P || 32 Troici *del. Damsté* || 34 *haec Graeca (Il. 5, 304 al.) supplenda esse intellexit Puteanus*

minum, ita saeculorum notatur differentia. quem si quis caecum geni-
tum putat, omnibus sensibus orbus est.

6 Insequenti tempore imperium Asiaticum ab Assyriis, qui id obtinue-
rant annis MLXX, translatum est ad Medos, abhinc annos ferme
2 DCC⟨C⟩LXX. quippe Sardanapalum eorum regem mollitiis fluentem et 5
nimium felicem malo suo, tertio et tricesimo loco ab Nino et Semiramide,
qui Babylona condiderant, natum, ita ut semper successor regni paterni
foret filius, Arbaces Medus imperio uitaque priuauit.

3 Ea aetate clarissimus Grai nominis Lycurgus Lacedaemonius, uir ge-
neris regii, fuit seuerissimarum iustissimarumque legum auctor et disci- 10
plinae conuenientissimae iis, cuius quam diu Sparta diligens fuit, excel-
sissime floruit.

4 Hoc tractu temporum, ante annos quinque et sexaginta quam urbs
Romana conderetur, ab Elissa Tyria, quam quidam Dido autumant,
5 Carthago conditur. circa quod tempus Caranus, uir generis regii, undeci- 15
mus ab Hercule, profectus Argis regnum Macedoniae occupauit; a quo
Magnus Alexander cum fuerit septimus decimus, iure materni generis
Achille auctore, paterni Hercule gloriatus est.

6 [Aemilius Sura de annis populi Romani: Assyrii principes omnium
gentium rerum potiti sunt, deinde Medi, postea Persae, deinde Macedo- 20
nes; exinde duobus regibus Philippo et Antiocho, qui a Macedonibus
oriundi erant, haud multo post Carthaginem subactam deuictis summa
imperii ad populum Romanum peruenit; inter hoc tempus et initium re-
gis Nini Assyriorum, qui princeps rerum potitus, intersunt anni
MDCCCCXCV.] 25

7 Huius temporis aequalis Hesiodus fuit, circa CXX annos distinctus ab
Homeri aetate, uir perelegantis ingenii et mollissima dulcedine carminum
memorabilis, otii quietisque cupidissimus, ut tempore tanto uiro, ita
operis auctoritate proximus. qui uitauit ne in id quod Homerus incideret,
patriamque et parentes testatus est, sed patriam, quia multatus ab ea 30
erat, contumeliosissime.

2 Dum in externis moror, incidi in rem domesticam maximique erroris
et multum discrepantem auctorum opinionibus; nam quidam huius
temporis tractu aiunt a Tuscis Capuam Nolamque conditam ante annos
3 fere DCCCXXX. quibus equidem adsenserim; sed M. Cato quantum dif- 35

4 MLXX] MCCXXX *Lipsius* MCCLXX *Berndt* || **5** DCCCLXX *Lipsius* DCCLXX **P** || **6** tricensimo **B** trecentesimo **P** || **8** Arbaces *Fabricius ad Oros. Hist. 2, 2, 2* Pharnaces **P** || **11** iis *Scrinerius* uir **P** uir⟨is⟩ *Lipsius* || **13** annos LXII quam *Kasten* || **15** Caranus *Gelenius* Taronus **P** | uir generis regii *del. Lipsius* | undecimus *Scaliger* sextusdecimus **P** || **19–25** *haec delenda esse primus censuit Delbenius ap. Aldum* || **21** qui a *Gelenius* quia **P** || **24** Nini *Rhenanus* Nisi **P** | potitus⟨t⟩ *Mommsen* || **26** annis *Bolaffi* || **29** incideret *Gelenius* inciderat **P** || **32** maximique *Rhenanus* maximeque **P**

fert! qui dicat Capuam ab eisdem Tuscis conditam ac subinde Nolam;
stetisse autem Capuam, antequam a Romanis caperetur, annis circiter
CCLX. quod si ita est, cum sint a Capua capta anni CCXL, ut condita est, 4
anni sunt fere D. ego, pace diligentiae Catonis dixerim, uix crediderim
5 tam mature tantam urbem creuisse floruisse concidisse resurrexisse.

Clarissimum deinde omnium ludicrum certamen et ad excitandam cor- 8
poris animique uirtutem efficacissimum [Olympiorum initium] habuit
auctorem Iphitum Elium. is eos ludos mercatumque instituit ante annos
quam tu, M. Vinici, consulatum inires DCCCXXIII. hoc sacrum eodem loco 2
10 instituisse fertur abhinc annos ferme MCCL Atreus, cum Pelopi patri
funebres ludos faceret; quo quidem in ludicro omnis[que] generis cer-
taminum Hercules uictor extitit.

Tum Athenis perpetui archontes esse desierunt, cum fuisset ultimus 3
Alcmaeon, coeperuntque in denos annos creari; quae consuetudo in
15 annos LXX mansit, ac deinde annuis commissa est magistratibus res
publica. ex iis qui denis annis praefuerunt primus fuit Charops, ultimus
Eryxias, ex annuis primus Creon.

Sexta olympiade, post duo et uiginti annos quam prima constituta 4
fuerat, Romulus, Martis filius, ultus iniurias aui Romam urbem Parili-
20 bus in Palatio condidit. a quo tempore ad uos consules anni sunt
DCCLXXXI; id actum post Troiam captam annis CCCCXXXVII. id gessit 5
Romulus adiutus legionibus Latini, aui sui; libenter enim iis qui ita
prodiderunt accesserim, cum aliter firmare urbem nouam tam uicinis
Veientibus aliisque Etruscis ac Sabinis cum imbelli et pastorali manu uix
25 potuerit, quamquam eam asylo facto inter duos lucos auxit. hic centum 6
homines electos appellatosque patres instar habuit consilii publici; hanc
originem nomen patriciorum habet. [raptus uirginum Sabinarum]

*** nec minus clarus ea tempestate fuit Miltiadis filius Cimon.

*** quam timuerat hostis, expetit. nam biennio adeo uaria fortuna cum 9
30 consulibus conflixerat ut plerumque superior fuerit magnamque partem
Graeciae in societatem suam perduceret. quin Rhodii quoque, fidelissimi 2
antea Romanis, tum dubia fide speculati fortunam, proniores regis partibus
fuisse uisi sunt; et rex Eumenes in eo bello medius fuit animo: neque
fratris initiis neque suae respondit consuetudini. tum senatus populus- 3
35 que Romanus L. Aemilium Paulum, qui et praetor et consul triumphaue-
rat, uirum in tantum laudandum in quantum intellegi uirtus potest, con-

7 *gloss. margin. deleui* (initium *iam del. Bothe*) || 8 Eleum *Ellis* || 9 DCCCIV *Schegk* DCCCIII *Laurent*[1] || 10 patri *Gelenius* patris **P** || 11 omnis *Gelenius* omnisque **P** cuiusque *Gurlitt* || 17 Eryxias *Meursius* Erix **P** || 21 DCCLXXXI *Vossius* D.CCCC.LXXX.L **P** || 22 Latini⟨s⟩ *Lipsius* | iis] his **P** || 25 eam *Heinsius* iam **P** || 27 *gloss. margin. del. Vossius* || 28 nec . . . Cimon *non habet* **P**, *seruauit Priscianus 6, 63* (*GL II 248, 4*) || 29 *hic incipit* **A** || 30 fuerit **P** fuit **BA** foret *Acidalius* || 31 quin *Gelenius* quibus **BPA** || 32 antea **BA** ante **P** | primores **A**

sulem creauit, filium eius Pauli qui ad Cannas quam tergiuersanter perniciosam rei publicae pugnam inierat, tam fortiter in ea mortem obierat.
4 is Persen ingenti proelio apud urbem nomine Pydnam in Macedonia fusum fugatumque castris exuit deletisque eius copiis destitutum omni spe coegit e Macedonia profugere, quam ille linquens in insulam Sa- 5 mothraciam perfugit templique se religioni supplicem credidit. ad eum Cn. Octauius praetor, qui classi praeerat, peruenit et ratione magis
5 quam ui persuasit ut se Romanorum fidei committeret. ita Paulus maximum nobilissimumque regem in triumpho duxit. quo anno et Octauii praetoris naualis et Anicii regem Illyriorum Gentium ante currum agentis 10
6 triumphi fuere celebres. quam sit adsidua eminentis fortunae comes inuidia altissimisque adhaereat etiam hoc colligi potest, quod cum Anicii Octauiique triumphum nemo interpellaret, fuere qui Pauli impedire adniterentur. cuius tantum priores excessit uel magnitudine regis Persei uel specie simulacrorum uel modo pecuniae ut bis miliens centiens sestertium aerario contulerit [his] et omnium ante actorum comparationem amplitudine uicerit. 15

10 Per idem tempus, cum Antiochus Epiphanes, qui Athenis Olympieum inchoauit, tum rex Syriae, Ptolomaeum puerum Alexandriae obsideret, missus est ad eum legatus M. Popilius Laenas, qui iuberet incepto de- 20
2 sistere. mandataque exposuit et regem deliberaturum se dicentem circumscripsit uirgula iussitque prius responsum reddere quam egrederetur finito harenae circulo. sic cogitationem regiam Romana disiecit constantia oboeditumque imperio.

3 L. autem Paulo magnae uictoriae compoti quattuor filii fuere; ex iis 25 duos natu maiores, unum P. Scipioni P. Africani filio, nihil ex paterna maiestate praeter speciem nominis uigoremque eloquentiae retinenti, in adoptionem dederat, alterum Fabio Maximo. duos minores natu praetex-
4 tatos, quo tempore uictoriam adeptus est, habuit. is, cum in contione extra urbem more maiorum ante triumphi diem ordinem actorum suorum 30 commemoraret, deos immortales precatus est ut, si quis eorum inuideret operibus ac fortunae suae, in ipsum potius saeuiret quam in rem publi-
5 cam. quae uox ueluti oraculo emissa magna parte eum spoliauit sanguinis

1 COS. creauit **P** *om.* **A** || 2 mortem **P** morte **BA** || 3 Persen *Vossius* (*conl. 1, 11, 1*) Persam **PA** || 6 perfugit *Crusius* profugit (*cf. 24, 2*) **PA** || 10 PR. naualis **PA**[3] naualis PR. **A**[1] | agentis *Gelenius* agentium **PA** || 13 adniterentur *noluit Acidalius* obniterentur **PA** || 15 sestertium **A** S-H **P** || 16 intulerit *Lipsius* | his *del. Gelenius* | omnium *om.* **A** || 18 Olympieum *Sylburg* Olympicum **PA** || 19 tum **P** cum **A** | rex *Aldus* regem **PA** | Ptolemaeum **P** || 20 M.] *immo* C. || 21 mandata[que] *Bothe* | et **P** ut **A** || 23 cunctationem *Acidalius* || 25 magnae] Macedonicae *Ruhnken* | compoti *Gelenius* compote **PA** || 26 duo **A** || 29 is cum **P** istum **A** || 30 diem **P** diem in **A** | actorum suorum **BA** suorum actorum **P** || 32 saeuirent **P**

sui; nam alterum ex suis quos in familia retinuerat liberis ante paucos
triumphi, alterum post pauciores amisit dies.

Aspera circa haec tempora censura Fuluii Flacci et Postumii Albini 6
fuit; quippe Fuluii censoris frater, et quidem consors, Cn. Fuluius senatu
5 motus est ab iis censoribus.

Post uictum captumque Persen, qui quadriennio post in libera custodia 11
Albae decessit, Pseudophilippus, a mendacio simulatae originis appella-
tus, qui se Philippum regiaeque stirpis ferebat, cum esset ultimae, armis
occupata Macedonia, adsumptis regni insignibus breui temeritatis poenas
10 dedit; quippe Q. Metellus praetor, cui ex uirtute Macedonici ⟨cog⟩nomen 2
inditum [erat], praeclara uictoria ipsum gentemque superauit, et immani
etiam Achaeos rebellare incipientes fudit acie.

Hic est Metellus Macedonicus qui porticus quae fuere circumdatae 3
duabus aedibus sine inscriptione positis, quae nunc Octauiae porticibus
15 ambiuntur, fecerat, quique hanc turmam statuarum equestrium quae
frontem aedium spectant, hodieque maximum ornamentum eius loci, ex
Macedonia detulit. cuius turmae hanc causam referunt, Magnum Alexan- 4
drum impetrasse a Lysippo, singulari talium auctore operum, ut eorum
equitum qui ex ipsius turma apud Granicum flumen ceciderant expressa
20 similitudine figurarum faceret statuas et ipsius quoque iis interponeret.

Hic idem primus omnium Romae aedem ex marmore in iis ipsis monu- 5
mentis molitus ⟨huius⟩ uel magnificentiae uel luxuriae princeps fuit.
uix ullius gentis aetatis ordinis hominem inueneris cuius felicitatem for- 6
tunae Metelli compares. nam praeter excellentes triumphos honoresque
25 amplissimos et principale in re publica fastigium extentumque uitae spa-
tium et acres innocentesque pro re publica cum inimicis contentiones
quattuor filios sustulit, omnes adultae aetatis uidit, omnes reliquit su-
perstites et honoratissimos. mortui eius lectum pro rostris sustulerunt 7
quattuor filii, unus consularis et censorius, alter consularis, tertius con-
30 sul, quartus candidatus consulatus, quem honorem adeptus est. hoc est
nimirum magis feliciter de uita migrare quam mori.

Vniuersa deinde instincta in bellum Achaia, cuius pars magna, ut 12
praediximus, eiusdem Metelli Macedonici uirtute armisque fracta erat,
maxime Corinthiis in arma cum grauibus etiam in Romanos contumeliis
35 instigantibus, destinatus ei bello gerendo consul ⟨L.⟩ Mummius.

1 suis] his (*melius* iis) *Gelenius* duobus (*i. e.* II) *Aldus* | liberis *del. Halm*[4] || 6 quadriennio **BA** quadriennium **P** || 9 adsumptis *Burer* adsumpti **PA** || 10 cognomen '*alii*' *ap. Vossium* nomen (*cf. 2, 5, 1*) **PA** || 11 erat *del. Gelenius* (*cf. 2, 10, 2 et 11, 2*) est *Vossius* || 13 fuerunt **A** || 19 Granium **A** || 22 *add. Ruhnken* (*conl. 33, 4*) || 25 extentumque *Gelenius* extenuatumque **PA** || 30 hoc est **PA**[3] *om.* **A**[1] || 31 inmigrare **A** || 32 cuius *Aldus* cum **PA** || 32.33 ut praediximus, *post* deinde *traditum, huc transpos. Madvig*[1] || 33 fracta *Aldus* tracta **PA** || 34 Corinthis **A** || 35 *add. Stanger ap. Halm*

2 Et sub idem tempus, magis quia uolebant Romani, quicquid de Carthaginiensibus diceretur, credere quam quia credenda adferebantur, statuit 3 senatus Carthaginem excidere. ita eodem tempore P. Scipio Aemilianus, uir auitis P. Africani paternisque L. Pauli uirtutibus simillimus, omnibus belli ac togae dotibus ingeniique ac studiorum eminentissimus saeculi 5 sui, qui nihil in uita nisi laudandum aut fecit aut dixit ac sensit, quem Paulo genitum, adoptatum a Scipione Africani filio diximus, aedilitatem 4 petens consul creatus est. bellum Carthagini iam ante biennium a prioribus consulibus inlatum maiore ui intulit (cum ante in Hispania murali corona, in Africa obsidionali donatus esset, in Hispania uero etiam ex 10 prouocatione, ipse modicus uirium, immanis magnitudinis hostem in- 5 teremisset) eamque urbem magis inuidia imperii quam ullius eius temporis noxiae inuisam Romano nomini funditus sustulit fecitque seueritatis monumentum quod fuerat aui eius clementiae. Carthago diruta est, cum stetisset annis DCLXVI, abhinc annos CLXXVII Cn. Cornelio Lentulo L. 15 6 Mummio consulibus. hunc finem habuit Romani imperii Carthago aemula, cum qua bellare maiores nostri coepere Claudio et Fuluio consulibus, ante annos CCXCVI quam tu, M. Vinici, consulatum inires. ita per annos CXV aut bellum inter eos populos aut belli praeparatio aut infida pax 7 fuit. neque se Roma iam terrarum orbe superato securam sperauit fore si 20 nomen usquam stantis maneret Carthaginis: adeo odium certaminibus ortum ultra metum durat et ne in uictis quidem deponitur, neque ante *** inuisum esse desinit quam esse desiit.

13 Ante triennium quam Carthago deleretur, M. Cato, perpetuus diruendae eius auctor, L. Censorino M'. Manilio consulibus mortem obiit. 25

Eodem anno quo Carthago concidit †A.† Mummius Corinthum post annos DCCCCLII quam ab Alete Hippotis filio erat condita funditus eruit. 2 uterque imperator deuictae a se gentis nomine honoratus, alter Africanus, alter appellatus est Achaicus; nec quisquam ex nouis hominibus 3 prior Mummio cognomen uirtute partum uindicauit. diuersi imperatori- 30 bus mores, diuersa fuere studia; quippe Scipio tam elegans liberalium studiorum omnisque doctrinae et auctor et admirator fuit ut Polybium

1 Carthaginiensibus **B** Carthaginensibus **P A** || 2 diceretur **B** dicebatur **P A** || 5 dotibus **P A**[3] *om.* **A**[1] artibus *Ruhnken* *melius* dotibus ⟨ornatus⟩ (*sic Hottinger*) *uel sim.* || 12–13 ulla ... noxia *Gruter* || 13 seueritatis *Clericus* suae uirtutis **P A** || 15 DCLXVI **A** DCLXVII **P** DCLXXII *Jani ap. Krause* | CLXXVII **B** CCLXXVII **P A** CLXXIII *Kritz* || 18 CCXCVI] '*immo* CCXCIV' *Stegmann* || 19 CXV] CXVIII *Krause* CXX *Jani ap. Krause* || 20 orbi **A** (*cf. 55, 2; 92, 2*) || 21 nomen usquam **P** mo quam **A**[1] monitu usquam **A**[3] || 23 *excidit uelut* id quod odimus || 25 M'. Manilio *Sigonius ad a. u. c. 604* M. Manlio **P A** || 26 A. (*uel* a) **B P A** L. *Rhenanus* et *Herel* *del. Vossius* || 27 DCCCCL⟨V⟩II *Rau* | ab Alete Hippotis *Gelenius* ab elete (*uel* a Belete) Hipponis **P A** || 30 diuersis **A** || 32 ⟨f⟩autor *Lipsius* | admirator **P A**[3] administrator **A**[1]

Panaetiumque, praecellentes ingenio uiros, domi militiaeque secum habuerit. neque enim quisquam hoc Scipione elegantius interualla negotiorum otio dispunxit semperque aut belli aut pacis seruiit artibus: semper inter arma ac studia uersatus aut corpus periculis aut animum disci-
5 plinis exercuit. Mummius tam rudis fuit ut capta Corintho, cum maximo- 4
rum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, iuberet praedici conducentibus, si eas perdidissent, nouas eos reddituros. non tamen puto dubites, Vinici, quin magis pro re publica 5
fuerit manere adhuc rudem Corinthiorum intellectum quam in tantum
10 ea intellegi, et quin hac prudentia illa imprudentia decori publico fuerit conuenientior.

Cum facilius cuiusque rei in unum contracta species quam diuisa tem- 14
poribus oculis animisque inhaereat, statui priorem huius uoluminis posterioremque partem non inutili rerum notitia in artum contracta
15 distinguere atque huic loco inserere quae quoque tempore post Romam a Gallis captam deducta sit colonia iussu senatus; nam militarium et causae et auctores ex ipsarum praefulgent nomine. huic rei per idem tempus ciuitatem propagatam auctumque Romanum nomen communione iuris haud intempestiue subtexturi uidemur.

20 Post septem annos quam Galli urbem ceperant Sutrium deducta co- 2
lonia est et post annum Setia nouemque interiectis annis Nepe, deinde interpositis duobus et triginta Aricini in ciuitatem recepti. abhinc annos 3
autem CCCL Sp. Postumio Veturio Caluino consulibus Campanis data est ciuitas partique Samnitium sine suffragio, et eodem anno Cales deducta
25 colonia. interiecto deinde triennio Fundani et Formiani in ciuitatem recepti, eo ipso anno quo Alexandria condita est. insequentibusque consu- 4
libus a Sp. Postumio Philone Publilio censoribus Acerranis data ciuitas. et post triennium Tarracina deducta colonia interpositoque quadriennio Luceria ac deinde interiecto triennio Suessa Aurunca et Saticula, In-
30 teramnaque post biennium. decem deinde hoc munere anni uacauerunt; 5
tunc Sora atque Alba deductae coloniae et Carseoli post biennium. at 6
Q. Fabio quintum Decio Mure quartum consulibus, quo anno Pyrrhus regnare coepit, Sinuessam Minturnasque missi coloni, post quadriennium Venusiam; interiectoque biennio M'. Curio et Rufino Cornelio consulibus

4 ac **PA**[3] et **A**[1] || **5** ⟨at⟩ Mummius *noluit Kritz* || **8** puto **PA**[3] *om.* **A**[1] || **16** iussus **A** || **17** causae **B** *ante ras.* causa **B** *post ras.*, **PA** | ex . . . nomine *Heinsius* (*qui etiam* ipso) et . . . nomina **PA** || **18** ciuitatem propagatam *Lipsius* ciuitates propagatas **PA** || **20** ceperant *Madvig*[1] ceperunt **PA** || **21** Setia *Aldus* Setina **PA** || **22** in **P** et in **A** et *** in *Orelli* || **23** CCCL⟨X⟩ *Schott ap. Burman 623* CCCL⟨XII⟩ *Jani ap. Krause* || **25** interiecta **A** || **27** Publilio *Lipsius* Publio **PA** || **28** Tarracina *Lipsius* Tarracinam **PA** || **30** post quinquennium *Rau* || **31** tum *Novák*[1] || **31–32** at Q. Fabio quintum *Rhenanus* ad quintum Fabioque **BPA** || **32** quartum *Gelenius* quarto **BPA** || **33** cepit in Suessam **A** || **34** Rufino *Gelenius* Rusino **PA**

Sabinis sine suffragio data ciuitas; id actum ante annos ferme CCCXX.
7 at Cosam et Paestum abhinc annos ferme trecentos Fabio Dorsone et
Claudio Canina consulibus, interiecto⟨que⟩ quinquennio Sempronio
Sopho et Appio Caeci filio consulibus Ariminum ⟨et⟩ Beneuentum coloni
8 missi et suffragii ferendi ius Sabinis datum. at initio primi belli Punici 5
Firmum et Castrum colonis occupata, et post annum Aesernia postque
XVII annos †Aefulum† et Alsium Fregenaeque [anno] post biennium
proximoque anno Torquato Sempronioque consulibus Brundisium et
post triennium Spoletium, quo anno Floralium ludorum factum est ini-
tium. postque biennium ⟨de⟩ducta Valentia et sub aduentum in Italiam 10
Hannibalis Cremona atque Placentia.

15 Deinde neque dum Hannibal in Italia moratur neque proximis post
excessum eius annis uacauit Romanis colonias condere, cum esset in bello
conquirendus potius miles quam dimittendus et post bellum uires re-
2 fouendae magis quam spargendae. Cn. autem Manlio Vulsone et Fuluio 15
Nobiliore consulibus Bononia deducta colonia abhinc annos ferme
CCXVII, et post quadriennium Pisaurum ac Potentia, interiectoque
3 triennio Aquileia et Grauisca, et post quadriennium Luna. eodem tem-
porum tractu, quamquam apud quosdam ambigitur, Puteolos Salernum-
que et Buxentum missi coloni, Auximum autem in Picenum abhinc an- 20
nos ferme CLXXXVII, ante triennium quam Cassius censor a Lupercali in
Palatium uersus theatrum facere instituit, cui in eo moliendo eximia
ciuitatis seueritas et consul Caepio restitere, quod ego inter clarissima
4 publicae uoluntatis argumenta numerauerim. Cassio autem Longino et
Sextio Caluino, qui Sallues apud aquas quae ab eo Sextiae appellantur 25
deuicit, consulibus Fabrateria deducta est abhinc annos ferme CLIIII.
et post annum Scolacium Mineruia, Tarentum Neptunia, Carthagoque
5 in Africa prima, ut praediximus, extra Italiam colonia condita est. de
Dertona ambigitur; Narbo autem Martius in Gallia Porcio Marcioque

1 CCCXX **BA** CCCXXX **P** || 2 Cosam *Raphelengius ap. Lipsium* (Cossam *iam Gelenius*) Cosa **BA** Cossa **P** || 3 que *add. Madvig*[1] || 4 et *add. Jani ap. Krause* || 7 XVII *Sigonius ad Liu. 27, 38, 4* XXII **PA** | Aefulum **A** Aesulum **P** | Alsium **PA**[3] alisium **A**[1] | Fregenaeque *Sigonius ad Liu. Per. 19* Fregellaeque **PA** | anno *del. Gelenius* || 10 deducta *Gelenius* ducta **PA** || 15 et] M. *Gelenius* || 17 CCXVII⟨I⟩ *Krause* CCXVII⟨II⟩ *E. Thomas* | post quinquennium *Rau* || 18 Aquileia **BA**[1] Aquilia **PA**[3] | Luna *Madvig* Luca **PA** || 19 quanquam **P** quam **A** | Salernumque *Gelenius ex Liu. 34, 45, 2* Falernumque **PA** || 20 Piceno *Bothe* || 21 CLXXXV *Burman (1744)* CLXXXIIII *Rau* || 22 in eo moliendo *Riguez* in demoliendo **PA** id molienti *Ruhnken* || 23 ⟨S⟩cipio *Aldus* | restitere **PA**[3] constituere **A**[1] || 25 Sallues **BA** Sallyes **P** || 26 CLIIII *E. Thomas* CLVII **PA** CLIII *Schott ap. Burman 630* || 27 Mineruia *Stegmann ex CIL X 1, 103* Mineruium **PA** | Carthago, quae *uel* Carthagoque, ⟨quae⟩ *Vossius* || 28 extra aliam **A** || 29 Marcioque *Vossius* (Q. Marcio *iam Gelenius*) Marcoque **PA**

consulibus abhinc annos circiter †CLIII† deducta colonia est. post XVIII annos in Bagiennis Eporedia Mario sextum Valerioque Flacco consulibus. neque facile memoriae mandauerim quae nisi militaris post hoc tempus deducta sit.

5 Cum haec particula operis uelut formam propositi excesserit, quamquam intellego mihi in hac tam praecipiti festinatione, quae me rotae proniue gurgitis ac uerticis modo nusquam patitur consistere, paene magis necessaria praetereunda quam superuacua amplectenda, nequeo tamen temperare mihi quin rem saepe agitatam animo meo neque ad 10 liquidum ratione perductam signem stilo. quis enim abunde mirari potest quod eminentissima cuiusque professionis ingenia in ean⟨dem⟩ formam et in idem artati temporis congruere spatium et, quemadmodum ⟨eodem⟩ clausa campo alioue saepto diuersi generis animalia nihilo minus separata ⟨ab⟩ alienis in unum quaeque corpus congregantur, ita 15 cuiusque clari operis capacia ingenia in similitudine et temporum et profectuum semet ipsa ab aliis separauerunt? una neque multorum annorum spatio diuisa aetas per diuini spiritus uiros, Aeschylum Sophoclen Euripiden, inlustrauit tragoediam; una priscam illam et ueterem sub Cratino Aristophaneque et Eupolide comoediam; ac nouam [comi- 20 cam] Menander aequalesque eius aetatis magis quam operis Philemon ac Diphilus et inuenere intra paucissimos annos neque imitandam reliquere. philosophorum quoque ingenia Socratico ore defluentia omnium quos paulo ante enumerauimus quanto post Platonis Aristotelisque mortem floruere spatio? quid ante Isocraten, quid post eius auditores eorum- 25 que discipulos clarum in oratoribus fuit? adeo quidem artatum angustiis temporum ut nemo memoria dignus alter ab altero uideri nequiuerint.

16 … 2 … 3 … 4 … 5

17 Neque hoc in Graecis quam in Romanis euenit magis. nam nisi aspera ac rudia repetas et inuenti laudanda nomine, in Accio circaque eum Ro-

1 CXLVIII *E. Thomas* CXLVII *Schott ap. Burman 630* CXLVI *Lipsius* || 2 XVIII *Aldus* tres et uiginti **PA** | Baciennis Eporedia **P** Bagiennis Eporedi **B** Bagienni seporedi **A** | Mario sextum *Cludius* (sexies **P**) Mario sexie(n)s **BPA** || 3 facili **A** || 6 in *om.* **A** || 7 proniue uerticis ac gurgitis *Kritz*[1] | ac] *fort.* aut || 8 superuacua (*sic*) **PA** superuacanea (*cf. 36,2*) *Orelli* || 11 ingenia **PA**[4] *om.* **A**[1] | eandem *Rhenanus* eam **PA** unam *Lipsius* || 12 artata *Acidalius* *malim* artatum | congruere *Heinsius* congruens **PA** || 13 eodem *add. Castiglioni* | clausa **BP** clauso **A** | campo *scripsi* capso **BA** capsa **P** pascuo *Delz, MH 27, 1970, 48* alioue *Acidalius* alioque **PA** || 14 ab *add. Vascosanus* | quaeque *Lipsius* quoque **PA** quodque *Heinsius* || 15 similitudine *Ruhnken* similitudinem **PA** || 17.18 Sophoclem Euripidem **P** || 18 tragoediam *Lipsius* tragoedias **PA** || 19 Aristophaneque et *Orelli* Aristophaneque **A** Aristophane et **P** | comicam *del. Acidalius* comoediam *Gruner* || 20 Menandrus **P** | Philemo **A** || 21 imitandam *Acidalius* imitanda **PA** || 22 defluentium *Kritz* || 24 Isocraten *Ellis* Isocratem **PA** || 26 tempus eorum *conieci* | nequiuerit *Aldus* || 29 eum *Burer* eorum **PA**

mana tragoedia est; dulcesque Latini leporis facetiae per Caecilium
2 Terentiumque et Afranium suppari aetate nituerunt. historicos et⟨iam⟩,
ut Liuium quoque priorum aetati adstruas, praeter Catonem et quosdam
ueteres et obscuros minus LXXX annis circumdatum aeuum tulit, ut nec
3 poetarum in antiquius citeriusue processit ubertas. at oratio ac uis fo- 5
rensis perfectumque prosae eloquentiae decus, ut idem separetur Cato
(pace P. Crassi Scipionisque et Laelii et Gracchorum et Fannii et Seruii
Galbae dixerim), ita uniuersa sub principe operis sui erupit Tullio, ut
delectari ante eum paucissimis, mirari uero neminem possis nisi aut ab
4 illo uisum aut qui illum uiderit. hoc idem euenisse grammaticis plastis 10
pictoribus scalptoribus quisquis temporum institerit notis reperiet,
eminentiam cuiusque operis artissimis temporum claustris circum-
datam.

5 Huius ergo †recedentis inque saeculum† ingeniorum similitudinis
congregantisque se et in studium par et in emolumentum causas cum 15
saepe requiro, numquam reperio quas esse ueras confidam, sed fortasse
6 ueri similes, inter quas has maxime. alit aemulatio ingenia, et nunc
inuidia, nunc admiratio imitationem accendit, matureque quod summo
studio petitum est ascendit in summum, difficilisque in perfecto mora
7 est, naturaliterque quod procedere non potest recedit. et ut primo ad 20
consequendos quos priores ducimus accendimur, ita ubi aut praeteriri
aut aequari eos posse desperauimus, studium cum spe senescit, et quod
adsequi non potest sequi desinit et uelut occupatam relinquens materiam
quaerit nouam, praeteritoque eo in quo eminere non possumus aliquid in
quo niteamus conquirimus, sequiturque ut frequens ac mobilis transitus 25
maximum perfecti operis impedimentum sit.

18 Transit admiratio ab condicione temporum [et] ad urbium. una urbs
Attica pluribus ⟨praest⟩antis eloquentiae quam uniuersa Graecia ⟨ho-
minibus⟩ operibusque floruit, adeo ut corpora gentis illius separata sint

2 suppari aetate *Acidalius* sub pari aetate **P** sub paritate **A** | etiam *Vossius* et **PA** || 4 nec **P** ne **A** || 7 Fannii **BA** Fauni **P** || 11 scalptoribus quisquis **P** scalptoribusque uisquisque **BA** | reperiet **BA** reperiet et **P** || 12 eminentiam **P** eminentia **BA**, *Lipsius* | circumdatam **BPA** circumdata *Lipsius* || 14 recedentis mq. seculum **B**, *et sim. uoluit* **A** praecedentisque seculi **P** *fort.* recidentis (*sic Cornelissen*[1]) in[que] ⟨idem⟩ (*sic Novák*[2]) saeculum || 14–15 similitudinis congregantisque se *Heinsius* similitudines congregantesque se **BA** similitudines congregantis **P** || 16 saepe *Madvig*[1] semper **BPA** || 17 alit aemulatio **PA**[3] alita aemulatione **A**[1] aluntur aemulatione *Ellis* || 18 inuidia et nunc **A** | imitationem *Acidalius* incitationem **PA** | matureque *Acidalius* naturaque (*cf. 2, 10, 1; 79, 5*) **PA** || 21 quo priores ducimur **A** || 24 aliquid] aliud *Perizonius ap. Heinsium* || 25 niteamus *Cludius* (⟨e⟩niteamus *iam Heinsius*) nitamur **PA** || 27 ab conditione *Schegk* ad conditionem **PA** | et *del. Gruner* || 28 praestantis *Watt* annis **PA** | hominibus *add. Watt*

in alias ciuitates, ingenia uero solis Atheniensium muris clausa existimes. neque hoc ego magis miratus sim quam neminem Argiuum Thebanum 2 Lacedaemonium oratorem aut dum uixit auctoritate aut post mortem memoria dignum existimatum. quae urbes †et in Italia talium† studi- 3
5 orum fuere steriles, nisi Thebas unum os Pindari inluminaret; nam Alcmana Lacones falso sibi uindicant.

2 hoc ego **A** ego hoc **P** | sim **PA**[2] sum **A**[1] || 4 existimatum. quae **P** existimatumque **BA** | et initalia (in Italia **A**) talium **BA** talium **P** et in alia talium *Sauppe ap. Orelli* eximiae alias talium *Faehse ap. Cludium* cunctae (*uel* penitus) liberalium *Herel* etiam aliorum liberalium *Baiter ap. Orelli* || 5 nisi **BA** ni **P**

LIBER POSTERIOR

1 Potentiae Romanorum prior Scipio uiam aperuerat, luxuriae posterior aperuit; quippe remoto Carthaginis metu sublataque imperii aemula non gradu sed praecipiti cursu a uirtute descitum, ad uitia transcursum; uetus disciplina deserta, noua inducta; in somnum a uigiliis, ab armis ad
2 uoluptates, a negotiis in otium conuersa ciuitas. tum Scipio Nasica in 5
Capitolio porticus, tum quas praediximus Metellus, tum in circo Cn. Octauius multo amoenissimam moliti sunt, publicamque magnificentiam secuta priuata luxuria est.

3 Triste deinde et contumeliosum bellum in Hispania ⟨cum⟩ duce latronum Viriatho secutum est; quod ita uaria fortuna gestum est ut 10
saepius Romanorum gereretur aduersa. sed interempto Viriatho fraude magis quam uirtute Seruilii Caepionis Numantinum grauius exarsit.
4 haec urbs numquam plura quam x ⟨milia⟩ propriae iuuentutis armauit, sed uel ferocia ingenii uel inscitia nostrorum ducum uel Fortunae indulgentia cum alios duces tum Pompeium, magni nominis uirum, ad tur- 15
pissima deduxit foedera (hic primus e Pompeis consul fuit), nec minus
5 turpia ac detestabilia Mancinum Hostilium consulem. sed Pompeium gratia impunitum habuit, Mancinum uerecundia (quippe non recusando ***) perduxit huc ut per fetiales nudus ac post tergum religatis manibus dederetur hostibus. quem illi recipere se negauerunt, sicut quondam 20
Caudini fecerunt, dicentes publicam uiolationem fidei non debere unius lui sanguine.

2 Immanem deditio Mancini ciuitatis mouit dissensionem. quippe Ti. Gracchus, Ti. Gracchi clarissimi atque eminentissimi uiri filius, P. Africani ex filia nepos, quo quaestore et auctore id foedus ictum erat, 25
2 nunc grauiter ferens aliquid a se pactum infirmari, nunc similis uel iudicii uel poenae metuens discrimen, tribunus pl. creatus, uir alioqui uita innocentissimus, ingenio florentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus uirtutibus quantas perfecta et natura et industria mortalis condicio recipit, P. Mucio Scaeuola L. Calpurnio consulibus ab- 30
3 hinc annos CLXII desciuit a bonis, pollicitusque toti Italiae ciuitatem, simul etiam promulgatis agrariis legibus, omnibus †statum† concupiscentibus, summa imis miscuit et in praeruptum atque anceps periculum adduxit rem publicam. Octauioque collegae pro bono publico stanti imperium

9 *add. Watt* || **13** haec **PA**^{3} habet **A**^{1} | plura quam x milia *Aldus* x (*om.* **A**^{1}) plura quam **PA**^{3} plus decem milia *Heinsius* || **14** inscitia **PA** inscia **B** inscientia *Moebius ap. Cludium* || **16** hic ... fuit *gloss. susp. Bipont.* (*cf. 21, 5*) || **18–19** quae poe⟨nam⟩ non recusando *Warburton* *gloss. susp. Boeclerus* *malim addere uelut* culpam confessus est || **19** produxit **A** || **21** fecerant *Heinsius* || **23.24** quippe Tib. **P** quippe Tempus **A** quippe Ti. Sempronius *Halm*^{2} || **26** pactum *Kreyssig* factum **PA** || **27** intuens **A** || **32** statum **P** factum **A** statum ⟨nouum⟩ *coni. Halm*

abrogauit, triumuiros agris diuidendis coloniisque deducendis creauit se
socerumque suum, consularem Appium, et Gaium fratrem admodum
iuuenem.

Tum P. Scipio Nasica, eius qui optimus uir a senatu iudicatus erat 3
5 nepos, eius qui censor porticus in Capitolio fecerat filius, pronepos autem
Cn. Scipionis, celeberrimi uiri P. Africani patrui, is priuatusque et toga-
tus, cum esset consobrinus Ti. Gracchi, patriam cognationi praeferens
et quicquid publice salutare non esset, priuatim alienum existimans (ob
eas uirtutes primus omnium absens pontifex maximus factus est), ⟨cir⟩-
10 cumdata laeuo bracchio togae lacinia ex superiore parte Capitolii summis
gradibus insistens hortatus est, qui saluam uellent rem publicam, se se-
querentur. tum optimates, senatus, atque equestris ordinis pars melior 2
et maior, et intacta perniciosis consiliis plebs inruere in Gracchum stan-
tem in area cum cateruis suis et concientem paene totius Italiae frequen-
15 tiam. is fugiens decurrensque cliuo Capitolino, fragmine subsellii ictus
uitam, quam gloriosissime degere potuerat, immatura morte finiuit.

Hoc initium in urbe Roma ciuilis sanguinis gladiorumque impunitatis 3
fuit. inde ius ui obrutum potentiorque habitus prior, discordiaeque ciuium
antea condicionibus sanari solitae ferro diiudicatae, bellaque non causis
20 inita sed prout eorum merces fuit. quod haud mirum est; non enim ibi 4
consistunt exempla unde coeperunt, sed quamlibet in tenuem recepta
tramitem latissime euagandi sibi uiam faciunt, et ubi semel recto deer-
ratum est, in praeceps peruenitur, nec quisquam sibi putat turpe quod
alii fuit fructuosum.

25 Interim, dum haec in Italia geruntur, Aristonicus, qui mortuo rege 4
Attalo, a quo Asia populo Romano hereditate relicta erat, sicut relicta
postea est a Nicomede Bithynia, mentitus regiae stirpis originem armis
eam occupauerat, is uictus a M. Perpenna ductusque in triumpho, sed
a M'. Aquilio, capite poenas dedit, cum initio belli Crassum Mucianum,
30 uirum iuris scientissimum, decedentem ex Asia proconsulem interemis-
set.

Et P. Scipio Africanus Aemilianus, qui Carthaginem deleuerat, post 2
tot acceptas circa Numantiam clades creatus iterum consul missusque in
Hispaniam fortunae uirtutique expertae in Africa respondit in Hispania,
35 et intra annum ac tres menses quam eo uenerat circumdatam operibus
Numantiam excisamque aequauit solo. nec quisquam ullius gentis ho- 3

1 abrogauit **P** adrogauit **BA** | colonisque *Lipsius* || 2 Gaium *Halm*[1] Grac(c)hum **PA** || 6 patrui is *Aldus* patruus **PA** patrui *Gelenius* || 8 priuatum **A** || 9 circumdata *Puteanus, Aldus* cum data **PA** || 10 superiore **BA** superiori **P** || 11 est ⟨ut⟩ *Novák*[2] || 12 atque **PA**[1] atque et **A**[3] atque etiam *Laurent* || 19 ante a **P** || 23 sibi **BA** *om.* **P** || 25 qui *del. Gelenius* || 26 hereditate *Aldus* hereditati **PA** || 28 Perperna *alii* || 28.29 set a **A** sed **P** || 30 Asia **P** alia **A**[1] Italia **A**[3] || 32 et *del. Acidalius* at *Vossius* || 35 ac **PA**[3] et **A**[1]

minum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetuae commendauit memoriae; quippe excisa Carthagine ac Numantia ab alterius
4 nos metu, alterius uindicauit contumeliis. hic, eum interrogante tribuno Carbone quid de Ti. Gracchi caede sentiret, respondit, si is occupandae rei publicae animum habuisset, iure caesum. et cum omnis contio ac- 5 clamasset, 'hostium' inquit 'armatorum totiens clamore non territus,
5 qui possum uestro moueri, quorum nouerca est Italia?' reuersus in urbem intra breue tempus, M'. Aquilio C. Sempronio consulibus abhinc annos CL⟨X⟩, post duos consulatus duosque triumphos et bis excisos terrores rei publicae mane in lectulo repertus est mortuus, ita ut quaedam elisa- 10
6 rum faucium in ceruice reperirentur notae. de tanti uiri morte nulla habita est quaestio eiusque corpus uelato capite elatum est, cuius opera super totum terrarum orbem Roma extulerat caput. seu fatalem, ut plures, seu conflatam insidiis, ut aliqui prodidere memoriae, mortem obiit, uitam certe dignissimam egit, quae nullius ad id temporis praeterquam 15
7 auito fulgore uinceretur. decessit anno ferme LVI; de quo si quis ambiget, recurrat ad priorem consulatum eius, in quem creatus est anno XXXVI; ita dubitare desinet.

5 Ante tempus excisae Numantiae praeclara in Hispania militia D. Bruti fuit, qui penetratis omnibus Hispaniae gentibus ingenti ui hominum 20 urbiumque potitus numero, aditis quae uix audita erant, Gallaeci cogno-
2 men meruit. et ante eum paucis annis tam seuerum illius Q. Macedonici in his gentibus imperium fuit ut, cum urbem Contrebiam nomine in Hispania oppugnaret, pulsas praecipiti loco quinque cohortes legionarias
3 eodem protinus subire iuberet; facientibusque omnibus in procinctu 25 testamenta, uelut ad certam mortem eundum foret, non deterritus proposito [perseuerantia ducis], quem moriturum miserat militem uictorem recepit: tantum effecit mixtus timori pudor spesque desperatione quaesita. hic uirtute ac seueritate facti, at Fabius Aemilianus Pauli ⟨filius⟩ exemplo disciplinae in Hispania fuit clarissimus. 30

6 Decem deinde interpositis annis, qui Ti. Gracchum, idem Gaium fratrem eius occupauit furor, tam uirtutibus eius omnibus quam huic errori
2 similem, ingenio etiam eloquentiaque longe praestantiorem. qui cum summa quiete animi ciuitatis princeps esse posset, uel uindicandae

1 clariore *Burer* clariori **PA**^{2} clariorum **A**^{1} || 3 eum **P** cum **A** || 4 T(ib). **PA**^{3} *om.* **A**^{1} | occupandae **PA**^{4} *om.* **A**^{1} || 9 CLX *Laurent*^{1} CL **PA** | bis **P** his **A** || 16 LVI **PA**^{1} LXVI **A**^{4} || 17 creatus] euectus *censor Lips.* (*conl. 90, 1*) | anno **P** annos **A** annos ⟨natus⟩ *Orelli* | XXXVI⟨I⟩ *Kasten* XXXVI⟨II⟩ *Puteanus* || 19 D. *Aldus* A. **PA** || 21 numero **PA**^{3} *om.* **A**^{1} | Gallaeci *Lipsius* (*fort. debuit* Callaici) Galleci **PA** | cognomen **PA**^{3} nomen (*cf. 1, 11, 2*) **A**^{1} || 23 in his *om.* **A** || 23. 24 in Hispania *del. Heinsius* || 27 perseuerantia ducis *del. Davies ad Cic. Tusc. 3, 1* *post* effecit *transpos. Kritz*^{1} || 28 pudori timor **A** || 29 f(ilius) *add. Ruhnken* (*subaudiit iam Lipsius*) || 32 hoc errore *Damsté* || 34 summa *uix sanum*

fraternae mortis gratia uel praemuniendae regalis potentiae eiusdem
exempli tribunatum ingressus, longe maiora et acriora petens dabat
ciuitatem omnibus Italicis, extendebat eam paene usque Alpes, diuide- 3
bat agros, uetabat quemquam ciuem plus quingentis iugeribus habere,
5 quod aliquando lege Licinia cautum erat, noua constituebat portoria,
nouis coloniis replebat prouincias, iudicia a senatu transferebat ad equi-
tes, frumentum plebi dari instituebat; nihil immotum, nihil tranquillum,
nihil quietum, ⟨nihil⟩ denique in eodem statu relinquebat; quin alterum
etiam continuauit tribunatum.

10 Hunc L. Opimius consul, qui praetor Fregellas exciderat, persecutus 4
armis unaque Fuluium Flaccum, consularem ac triumphalem uirum,
aeque praua cupientem, quem C. Gracchus in locum Tiberii fratris trium-
uirum nominauerat ⟨et⟩ eum socium regalis adsumpserat potentiae,
morte adfecit. id unum nefarie ab Opimio proditum, quod capitis non 5
15 dicam Gracchi sed ciuis Romani pretium se daturum idque auro repen-
surum proposuit. Flaccus in Auentino armatos ad pugnam ciens cum filio 6
maiore iugulatus est; Gracchus profugiens, cum iam comprehenderetur
ab iis quos Opimius miserat, ceruicem Euporo seruo praebuit, qui non
segnius se ipse interemit quam domino succurrerat. quo die singularis
20 Pomponii equitis Romani in Gracchum fides fuit, qui more Coclitis susten-
tatis in ponte hostibus eius, gladio se transfixit. ut Ti. Gracchi antea cor- 7
pus, ita Gai mira crudelitate uictorum in Tiberim deiectum est.

Hunc Ti. Gracchi liberi, P. Scipionis Africani nepotes, uiua adhuc ma- 7
tre Cornelia, Africani filia, uiri optimis ingeniis male usi, uitae mortisque
25 habuere exitum; qui si ciuilem dignitatis concupissent modum, quicquid
tumultuando adipisci gestierunt, quietis obtulisset res publica.

Huic atrocitati adiectum scelus unicum. quippe iuuenis specie excel- 2
lens necdum duodeuicesimum transgressus annum immunisque delicto-
rum paternorum, Fuluii Flacci filius, quem pater legatum de condi-
30 cionibus miserat, ab Opimio interemptus est. quem cum haruspex Tuscus
amicus flentem in uincula duci uidisset, 'quin tu hoc potius' inquit
'facis?', protinusque inliso capite in postem lapideum ianuae carceris
effusoque cerebro expirauit.

Crudelesque mox quaestiones in amicos clientesque Gracchorum habi- 3
35 tae sunt. sed Opimium, uirum alioqui sanctum et grauem, damnatum

2 ac⟨e⟩r⟨b⟩iora *Watt* | petens *Ruhnken* repetens **PA** re⟨i p.⟩ petens *Watt* || **3** ⟨ad⟩ Alpes *Novák*[1] || **7** dare *Aldus* | instituebat *Herel* instituerat **PA** || **8** *add. Ruhnken* || **13** et *add. Krause* (eum⟨que⟩ *iam Gelenius*) || **14** adfecit *Herel* adficit **PA** || **16** armatos ad *Gelenius* armatus ad **PA** armatus ac *Kritz*[1] || **21** eius *del. Heinsius* | se ⟨ipse⟩ *Novák*[1] || **23** Ti(b). *Gelenius* C. **PA** | Scipionis **P** Scip. **A**[3] *om.* **A**[1] || **24** Africani filia *del. Heinsius* || **32** postem *Aldus* pontem **PA** || **34** crudeles[que] *Cludius* || **35** alioquin **A**

postea iudicio publico memoria ipsius saeuitiae nulla ciuilis prosecuta est
4 misericordia. eadem Rupilium Popiliumque, qui consules asperrime in
Ti. Gracchi amicos saeuierant, postea iudiciorum publicorum *** merito
oppressit inuidia. (rei tantae parum ad notitiam pertinens interponatur:
5 hic est Opimius a quo consule celeberrimum Opimiani uini nomen; 5
quod iam nullum esse spatio annorum colligi potest, cum ab eo sint ad te,
6 M. Vinici, consulem anni CLI.) factum Opimii, quod inimicitiarum quaesita erat ultio, minor secuta auctoritas, et uisa ultio priuato odio magis
quam publicae uindictae data.

7 In legibus Gracchi inter perniciosissima numerauerim quod extra Ita- 10
liam colonias posuit. id maiores, cum uiderent tanto potentiorem Tyro
Carthaginem, Massiliam Phocaea, Syracusas Corintho, Cyzicum ac Byzantium Mileto, genitali solo, diligenter uitauerant, ut ciues Romanos ad
censendum ex prouinciis in Italiam reuocauerint. prima autem extra Italiam colonia Carthago condita est. subinde Porcio Marcioque consulibus 15
deducta colonia Narbo Martius.

8 Mandetur deinde memoriae seueritas iudiciorum. quippe C. Cato consularis, M. Catonis nepos, Africani sororis filius, repetundarum ex Macedonia damnatus est, cum lis ei HS IIII milibus aestimaretur: adeo illi
uiri magis uoluntatem peccandi intuebantur quam modum, factaque ad 20
consilium derigebant et quid, non in quantum, admissum foret aestimabant.

2 Circa eadem tempora duo Metelli fratres uno die triumphauerunt. non
minus clarum exemplum et adhuc unicum Fuluii Flacci, eius qui Capuam
ceperat, filiorum, sed alterius in adoptionem dati, in collegio consulatus 25
fuit; adoptiuus in Acidini Manlii familiam datus. nam censura Metellorum patruelium, non germanorum, fratrum fuit, quod solis contigerat
Scipionibus.

3 Tum Cimbri et Teutoni transcendere Rhenum, multis mox nostris
suisque cladibus nobiles. per eadem tempora clarus eius Minucii qui porti- 30
cus, quae hodieque celebres sunt, molitus est ex Scordiscis triumphus fuit.

1 iudicio publico **PA**^{3} publico iudicio **A**^{1} | prosecuta **A** (*sic*) persecuta **P** || 2 Rupilium *Puteanus, Aldus* Rutilium **PA** || 3 publicorum ⟨opera⟩ *Shackleton Bailey* || 4 interponatur *Lipsius* interponetur **PA** || 5 uini **A**^{4} (*man. poster.*), *Gelenius* uicini **A** uici **P** || 6 sint **BA** *om.* **P** || 7 CL[I] *Aldus* CLI⟨I⟩ *Laurent*^{1} | quo[d] *Heinsius* || 10–15 in legibus . . . condita est, *post* perspici possit (*2, 14, 3*) *tradita, huc transponenda uidit Krause* || 10 numerarim **A** || 13 ⟨adeo⟩ diligenter *Castiglioni* | ut **P** et **A**, *Acidalius* ut ⟨et⟩ *Burman* || 14 reuocauerant *Acidalius* || 17 C. *Aldus* COS. **PA** || 19 ei HS *Scaliger*^{1} (ei *iam Sigonius*^{1}) eius **PA** eius ⟨HS⟩ *Krause* | XVIII *Lipsius ex Cic. Verr. 4, 22* || 23 duo (*i. e.* II) *Sigonius ad a. u. c. 651* M. **PA** M. ⟨C.⟩ *Vossius* M. ⟨et C.⟩ *Pighius ad a. u. c. 640* || 25 consulatus *Krause* COS. **PA** || 26 in Acidini *Sigonius ad Liu. 40, 43, 4 aut* in Acidiani *aut* macidiani **PA** | familiam **P** filiam **A** | censura *Gelenius* census **PA** || 30 Minucii *Gelenius* Minici **P** manici **A** || 31 Scordiscis *Rhenanus* Cordiscis **PA**

Eodem tractu temporum nituerunt oratores Scipio Aemilianus Lae- **9**
liusque, Ser. Galba, duo Gracchi, C. Fannius, Carbo Papirius; nec prae-
tereundus Metellus Numidicus et Scaurus, et ante omnes L. Crassus et
M. Antonius; quorum aetati ingeniisque successere C. Caesar Strabo, 2
5 P. Sulpicius; nam Q. Mucius iuris scientia quam proprie eloquentiae no-
mine celebrior fuit.

Clara etiam per idem aeui spatium fuere ingenia in togatis Afranii, in 3
tragoediis Pacuuii atque Accii, usque in Graecorum ingeniorum compara-
tionem euecti, magnumque inter hos ipsos facientis operi suo locum,
10 adeo quidem ut in illis limae, in hoc paene plus uideatur fuisse sanguinis.
celebre et Lucilii nomen fuit, qui sub P. Africano Numantino bello eques 4
militauerat. quo quidem tempore iuuenes adhuc Iugurtha ac Marius sub
eodem Africano militantes in iisdem castris didicere quae postea in con-
trariis facerent. historiarum auctor iam tum Sisenna erat iuuenis, sed 5
15 opus belli ciuilis Sullanique post aliquot annos ab eo seniore editum est.
uetustior Sisenna fuit Coelius, aequalis Sisennae Rutilius Claudiusque 6
Quadrigarius et Valerius Antias. sane non ignoremus eadem aetate fuisse
Pomponium sensibus celebrem, uerbis rudem et nouitate inuenti a se
operis commendabilem.

20 Prosequamur nota seueritatem censorum Cassii Longini Caepionisque, **10**
qui abhinc annos CLIIII Lepidum Aemilium augurem, quod sex milibus
⟨HS⟩ aedes conduxisset, adesse iusserunt. at nunc si quis tanti habitet,
uix ut senator agnoscitur: adeo mature a rectis [in uitia, a uitiis] in
praua, a prauis in praecipitia peruenitur.

25 Eodem tractu temporum et Domitii ex Aruernis et Fabii ex Allobrogi- 2
bus uictoria fuit nobilis; Fabio Pauli nepoti ex uictoria cognomen Allo-
brogico inditum. notetur Domitiae familiae peculiaris quaedam et ut
clarissima ita artata numero felicitas: VII ante hunc nobilissimae simpli-
citatis iuuenem Cn. Domitii fuere, singuli omnino parentibus geniti, sed
30 omnes ad consulatum sacerdotiaque, ad triumphi autem paene omnes
peruenerunt insignia.

1 tractu temporum **BA** temporum tractu **P** ‖ 3 L. **BA** *om.* **P** ‖ 5 Sulpicius, ⟨C. Cotta⟩ *Krause* | proprie *Lipsius* propriae **PA** ‖ 8 ingeniorum **PA**^{4} *om.* **A**^{1} ‖ 9 euecti *Gelenius* euectis **B** eius (*om.* **A**^{1}, *add.* **A**^{3}) (a)etatis **PA** | magnumque ⟨Ennii⟩ *Orelli* | locum ⟨Ennii⟩ *Heinsius* ‖ 10 p(a)ene **PA**^{3} poenae (*cf. 64, 4*) **A**^{1} ‖ 12 iuuenes *Burman* iuuenis **PA** ‖ 16 Caelius **P** | aequales *Kreyssig* ‖ 18 celebrem] crebrum *Orelli* | et] sed *Lipsius* ‖ 20 nota *Madvig*^{1} notam **PA** ‖ 21 CLIV *Aldus* CLVII **PA** | Aemilium *Aldus* Aelium **PA** ‖ 22 HS *add. Krause* ‖ 23 mature **P** natura (*cf. 1, 17, 6*) **A** | in uitia a (*om.* **A**) uitiis *del. Ruhnken* ‖ 26 cognomen **PA**^{3} nomen (*cf. 1, 11, 2*) **A**^{1} ‖ 27 familiae **P** filiam **A** ‖ 28 VII *Sigonius ad Liu. 31, 18, 1 ex Suet. Ner. 1, 2* uti (*i. e.* VTI) **PA** ‖ 29 Domitii *Pluygers* Domitium **PA** | singuli *Puteanus* singulis **PA** | omnino] omnes *Pluygers* ‖ 30 triumphi autem **P** triumphantem **A** triumphantium *Novák*^{2} (triumphantum *iam Ellis*)

11 Bellum deinde Iugurthinum gestum est per Q. Metellum, nulli secundum saeculi sui. huius legatus fuit C. Marius, quem praediximus, natus equestri loco, hirtus atque horridus uitaque sanctus, quantum bello optimus, tantum pace pessimus, immodicus gloriae, insatiabilis, impotens,
2 semperque inquietus. hic per publicanos aliosque in Africa negotiantes 5
criminatus Metelli lentitudinem, trahentis iam in tertium annum bellum, et naturalem nobilitatis superbiam morandique in imperiis cupiditatem effecit ut, cum commeatu petito Romam uenisset, consul crearetur bellique paene patrati a Metello, qui bis Iugurtham acie fuderat, summa committeretur sibi. Metelli tamen et triumphus fuit clarissi- 10
3 mus et meritum uirtute ei ⟨quo⟩que cognomen Numidici inditum. ut paulo ante Domitiae familiae, ita Caeciliae notanda claritudo est; quippe intra XII ferme annos huius temporis consules fuere Metelli aut censores aut triumpharunt amplius duodeciens, ut appareat, quemadmodum urbium imperiorumque, ita gentium nunc florere fortunam, nunc senescere, 15
nunc interire.

12 At C. Marius L. Sullam iam tunc ut praecauentibus fatis copulatum sibi quaestorem habuit et per eum missum ad regem Bocchum Iugurtha rege abhinc annos ferme CXXXIIII potitus est; designatusque iterum consul in urbem reuersus secundi consulatus initio Kal. Ianuariis eum in 20
2 triumpho duxit. effusa, ut praediximus, immanis uis Germanarum gentium, quibus nomen Cimbris ac Teutonis erat, cum Caepionem Malliumque consules et ante Carbonem Silanumque fudissent fugassentque in Galliis et exuissent exercitu, Scaurumque Aurelium consularem et alios celeberrimi nominis uiros trucidassent, populus Romanus non alium 25
repellendis tantis hostibus magis idoneum imperatorem quam Marium
3 est ratus. tum multiplicati consulatus eius. tertius in apparatu belli consumptus; quo anno Cn. Domitius tribunus pl. legem tulit ut sacerdo-
4 tes, quos antea collegae sufficiebant, populus crearet. quarto trans Alpes circa Aquas Sextias cum Teutonis conflixit, amplius CL ⟨milia⟩ 30
hostium priore ac postero die ab eo trucidata gensque excisa Teutonum.
5 quinto citra Alpes in campis quibus nomen erat Raudiis ipse consul et proconsul Q. Lutatius Catulus fortunatissimo decertauere proelio; caesa

4 insatiabilis *del. Cortius* infatigabilis *Cludius* || 7 ⟨im⟩morandique *Rhenanus* || 9 in acie **A** || 11 uirtute ei quoque (*sc. sicut Allobrogico*) *scripsi* (et **A**) uirtutique **PA** uirtute ei *Ortuinius ap. Heinsium* uirtuti quoque *Vossius* || 14 duodecies *Vossius* XII **PA** || 19 CXXXIV *Aldus* CXXXVIII **PA** || 20 reuersus **PA**[2] reuersus est **A**[1] || 21 Germanarum *Lipsius* Germanorum **PA** || 22 Malliumque *Sigonius ad a. u. c. 648* Manliumque **PA** || 23 Syllanumque **P** || 24 consularem *Puteanus, Aldus* COS. **PA** || 28 consumptus **PA**[2] consumptus est **A**[1] || 30 milibus *Riguez* || 31 trucidata *Ruhnken* trucidatis **PA**, *Riguez* trucidati *Kritz*[1] || 32 Alpes ⟨cum Cimbris⟩ *Freudenberg* | Raudiis *Riguez* Raudis **PA** | ipse **P** est ipse **A** || 33 [Catulus] ⟨cum Cimbris⟩ *Rhenanus*[1]

aut capta amplius C milia hominum. hac uictoria uidetur meruisse Marius,
ne eius nati rem publicam paeniteret, ac bonis mala repensasse. sextus 6
consulatus ueluti praemium ei meritorum datus. non tamen huius con-
sulatus fraudetur gloria, quo Seruilii Glauciae Saturninique Apulei fu-
5 rorem, continuatis honoribus rem publicam lacerantium et gladiis quoque
et caede comitia discutientium, consularibus armis compescuit homi-
nesque exitiabiles in Hostilia curia morte multauit.

Deinde interiectis paucis annis tribunatum iniit M. Liuius Drusus, uir 13
nobilissimus eloquentissimus sanctissimus, meliore in omnia ingenio
10 animoque quam fortuna usus. qui cum senatui priscum restituere cuperet 2
decus et iudicia ab equitibus ad eum transferre ordinem (quippe eam
potestatem nacti equites Gracchanis legibus cum in multos clarissimos
atque innocentissimos uiros saeuissent, tum P. Rutilium, uirum non sae-
culi sui sed omnis aeui optimum, interrogatum lege repetundarum ma-
15 ximo cum gemitu ciuitatis damnauerant), in iis ipsis quae pro senatu
moliebatur senatum habuit aduersarium, non intellegentem, si qua de
plebis commodis ab eo agerentur, ueluti inescandae inliciendaeque multi-
tudinis causa fieri, ut minoribus perceptis maiora permitteret. denique 3
ea fortuna Drusi fuit ut malefacta collegarum eius quam optime ab ipso
20 cogitata senatus probaret magis, et honorem qui ab eo deferebatur
sperneret, iniurias quae ab illis intendebantur aequo animo reciperet, et
huius summae gloriae inuideret, illorum ⟨im⟩modicam ferret.

Tum conuersus Drusi animus, quando bene incepta male cedebant, ad 14
dandam ciuitatem Italiae. quod cum moliens reuertisset e foro, immensa
25 illa et incondita, quae eum semper comitabatur, cinctus multitudine in
area domus suae cultello percussus, qui adfixus lateri eius relictus est,
intra paucas horas decessit. sed cum ultimum redderet spiritum, intuens 2
circumstantium maerentiumque frequentiam, effudit uocem conuenien-
tissimam conscientiae suae: 'ecquandone', inquit, 'propinqui amicique,
30 similem mei ciuem habebit res publica?' hunc finem clarissimus iuuenis 3
uitae habuit; cuius morum minime omittatur argumentum. cum aedi-
ficaret domum in Palatio in eo loco ubi est quae quondam Ciceronis, mox
Censorini fuit, nunc Statilii Sisennae est, promitteretque ei architectus
ita se eam aedificaturum ut liber a conspectu immunisque ab omnibus

1 c⟨c⟩ *Puteanus* || 2 bonis mala *Cludius* bona malis **PA** mala bonis *Boeclerus* || 4 Ap⟨p⟩ulei *alii* || 6 consularibus *Acidalius* (*cf. 68, 2*) COS. **PA** || 7 exitiabiles **PA**[1] exitiales **A**[3] || 19 eius quam *Ruhnken* quam eius **P** quamuis **A** quam uel *Orelli* || 21 illis *Ruhnken* aliis **PA** || 22 inmodicam *Halm* (*interpretor 'gloriae cupiditatem'*) modicam **PA** ⟨uim im⟩modicam *Castiglioni* || 23 bene coepta **P** || 25 incondita *Acidalius* incognita **PA** || 26 area **A**[1] atrio **PA**[3] || 27 horas **PA**[3] *om.* **A**[1] || 32 domum **BA** templum **P** || 33 nunc **PA**[3] *om.* **A**[1] || 34 liber *Fröhlich 558* libera **PA**

arbitris esset neque quisquam in eam despicere posset, 'tu uero', inquit
'si quid in te artis est, ita compone domum meam ut quicquid agam ab
omnibus perspici possit.'

15 Mors Drusi iam pridem tumescens bellum excitauit Italicum; quippe
L. Caesare et P. Rutilio consulibus, abhinc annos CXX, uniuersa Italia, 5
cum id malum ab Asculanis ortum esset (quippe Seruilium praetorem
Fonteiumque legatum occiderant) ac deinde a Marsis exceptum in omnes
2 penetrasset regiones, arma aduersus Romanos cepit. quorum ut fortuna
atrox, ita causa fuit iustissima; petebant enim eam ciuitatem cuius imperium armis tuebantur: per omnes annos atque omnia bella duplici 10
numero se militum equitumque fungi neque in eius ciuitatis ius recipi
quae per eos in id ipsum peruenisset fastigium ex quo homines eiusdem
et gentis et sanguinis ut externos alienosque fastidire posset.

3 Id bellum amplius CCC milia iuuentutis Italicae abstulit. clarissimi
autem imperatores fuerunt Romani eo bello Cn. Pompeius, Cn. Pompei 15
Magni pater, C. Marius, de quo praediximus, L. Sulla anno ante praetura
functus, Q. Metellus, Numidici filius, qui meritum cognomen Pii consecu-
4 tus erat; quippe expulsum ciuitate a L. Saturnino tribuno pl., quod
solus in leges eius iurare noluerat, pietate sua, auctoritate senatus, consensu populi Romani restituit patrem. nec triumphis honoribusque quam 20
aut causa exilii aut exilio aut reditu clarior fuit Numidicus.

16 Italicorum autem fuerunt celeberrimi duces Silo Popaedius, Herius
Asinius, Insteius Cato, C. Pontidius, Telesinus Pontius, Marius Egnatius,
2 Papius Mutilus. neque ego uerecundia domestici sanguinis gloriae quicquam, dum uerum refero, subtraham: quippe multum Minati Magii, 25
ataui mei, Aeculensis, tribuendum est memoriae, qui nepos Decii Magii,
Campanorum principis, celeberrimi et fidelissimi uiri, tantam hoc bello
Romanis fidem praestitit ut cum legione quam ipse in Hirpinis conscripserat Herculaneum simul cum T. Didio caperet, Pompeios cum L. Sulla
3 oppugnaret Compsamque occuparet; cuius de uirtutibus cum alii tum 30
maxime dilucide[que] Q. Hortensius in Annalibus suis rettulit. cuius
illi pietatis plenam populus Romanus gratiam rettulit ipsum uiritim

1 arbitris **B** hominibus **P** $\mathbf{A}^3$ *om.* $\mathbf{A}^1$ | dispicere **A** | posset *Lipsius* possit **PA** || 2 in te artis **P** $\mathbf{A}^3$ artis in te $\mathbf{A}^1$ || 3 *post* possit *sequuntur in* **PA** in legibus ... condita est (*cf. 2, 7, 7*) || 5 P. *Gelenius* Pompeio **PA** | annis **A** || 5–6 CXX cum id malum in uniuersa Italia ab **P** || 6 Seruilium *Aldus* Seruium **PA** || 7 Fonteiumque **P** Fontemiumque **BA** | ac deinde a **P** $\mathbf{A}^3$ et $\mathbf{A}^1$ || 12 ex quo *Ruhnken* (*conl. 76, 4*) per quod **PA** (per *praue repetitum puto*) || 18 a *om.* **P** || 20 p(opuli) R(omani) *Puteanus, Aldus* rei p(ublicae) **PA** || 22 Pop⟨p⟩aedius *Lipsius; cf. RE XXII 78, 48* || 23 Insteius Cato *uidetur fuisse* Vettius Scato*; cf. RE VIII A 1854, 44* || 24 Mutilus *Raphelengius ap. Lipsium* Mutilius **PA** || 25 uerum **P** uero **A** uera *Orelli* | Minatii **PA**; *cf. RE XIV 439, 67* || 26 Aeculensis *Cluuerius* Asculensis **PA** || 30 Compsamque *Vossius* Cosamque **PA** || 31 que *del. Lipsius* || 32 ille **P** | pietatis *Kritz*[1] pietati **PA** | gratiam reddidit *Perizonius ap. Heinsium*

ciuitate donando, duos filios eius creando praetores, cum seni adhuc crearentur.

Tam uaria atque atrox fortuna Italici belli fuit ut per biennium continuum duo Romani consules, Rutilius ac deinde Cato Porcius, ab hostibus occiderentur, exercitus populi Romani multis in locis funderentur, utque ad saga iretur diuque in eo habitu maneretur. caput imperii sui Corfinium legerant ⟨at⟩que appellarant Italicam. paulatim deinde recipiendo in ciuitatem qui arma aut non ceperant aut deposuerant maturius uires refectae sunt, Pompeio Sullaque et Mario fluentem procumbentemque rem publicam Romanam restituentibus. (4)

Finito ex maxima parte, nisi quae Nolani belli manebant reliquiae, Italico bello, quo quidem Romani uictis adflictisque ipsi exanimati quam integris uniuersis ciuitatem dare maluerunt, consulatum inierunt Q. Pompeius et L. Cornelius Sulla, uir qui neque ad finem uictoriae satis laudari neque post uictoriam abunde uituperari potest. (2) hic natus familia nobili, sextus a Cornelio Rufino, qui bello Pyrrhi inter celeberrimos fuerat duces, cum familiae eius claritudo intermissa esset, diu ita se gessit ut nullam petendi consulatum cogitationem habere uideretur; (3) deinde post praeturam inlustratus bello Italico et ante in Gallia legatione sub Mario, qua eminentissimos duces hostium fuderat, ex successu animum sumpsit petensque consulatum paene omnium ciuium suffragiis factus est; sed eum honorem undequinquagesimo aetatis suae anno adsecutus est. (17)

Per ea tempora Mithridates, Ponticus rex, uir neque silendus neque dicendus sine cura, bello acerrimus, uirtute eximius, aliquando fortuna, semper animo maximus, consiliis dux, miles manu, odio in Romanos Hannibal, occupata Asia necatisque in ea omnibus ciuibus Romanis, (2) quos quidem eadem die atque hora redditis ciuitatibus litteris ingenti cum pollicitatione praemiorum interimi iusserat, (3) quo tempore neque fortitudine aduersus Mithridatem neque fide in Romanos quisquam Rhodiis par fuit (horum fidem Mytilenaeorum perfidia inluminauit, qui M'. Aquilium aliosque Mithridati uinctos tradiderunt, quibus libertas in unius Theophanis gratiam postea a Pompeio restituta est), cum terribilis Italiae quoque uideretur imminere, sorte obuenit Sullae Asia prouincia. (18)

(4) Is egressus urbe cum circa Nolam moraretur (quippe ea urbs perti-

3 continuum *Gelenius* continuo **PA** || 7 atque *Orelli* que **PA** quod **B** (?) | appellarant *Lipsius* ap(p)ellarent **BA** *om.* **P** | Italicam **A** Italicani **P** Italicum **B** (?) || 10 rem publicam Romanam *Kritz* rem P. R. **BA** remp. **P** rem ⟨p.⟩ populi Romani *Heinsius* || 12 exanimati *Acidalius* exarmati **PA** || 13 integri[s] *Heinsius* ⟨integri⟩ integris *Ruhnken* || 14 Q. **B** que **A** Cn. **P** || 18 consulatus *Cludius* || 20 qua *Gelenius* quae **PA** || 22 factus **PA**[3] creatus **A**[1] | suae **PA**[3] *om.* **A**[1] || 36 is *om.* **A**

nacissime arma retinebat exercituque Romano obsidebatur, uelut
paeniteret eius fidei quam omnium sanctissimam bello praestiterat
5 Punico), P. Sulpicius tribunus pl., disertus, acer, opibus gratia amicitiis
uigore ingenii atque animi celeberrimus, cum antea rectissima uoluntate
apud populum maximam quaesisset dignitatem, quasi pigeret eum uir- 5
6 tutum suarum et bene consulta ei male cederent, subito prauus se prae-
ceps C. Mario post LXX annum omnia imperia et omnes prouincias con-
cupiscenti addixit legemque ad populum tulit qua Sullae imperium
abrogaretur, C. Mario bellum decerneretur Mithridaticum, aliasque leges
perniciosas et exitiabiles neque tolerandas liberae ciuitati tulit. quin 10
etiam Q. Pompei consulis filium eundemque Sullae generum per emissa-
rios factionis suae interfecit.

19 Tum Sulla contracto exercitu ad urbem rediit eamque armis occupauit,
XII auctores nouarum pessimarumque rerum, inter quos Marium cum
filio et P. Sulpicio, urbe exturbauit ac lege lata exules fecit. Sulpicium 15
etiam adsecuti equites in Laurentinis paludibus iugulauere, caputque
eius erectum et ostentatum pro rostris uelut omen imminentis pro-
2 scriptionis fuit. Marius post sextum consulatum annumque LXX nudus
ac limo obrutus, oculis tantummodo ac naribus cminentibus, extractus
harundineto circa paludem Maricae, in quam se fugiens consectantes 20
Sullae equites abdiderat, iniecto in collum loro in carcerem Minturnen-
3 sium iussu duumuiri perductus est. ad quem interficiendum missus cum
gladio seruus publicus natione Germanus, qui forte ab imperatore eo
bello Cimbrico captus erat, ut agnouit Marium, magno eiulatu exprimente
4 indignationem casus tanti uiri abiecto gladio profugit e carcere. tum 25
ciues, ab hoste misereri paulo ante principis uiri docti, instructum eum
uiatico conlataque ueste in nauem imposuerunt. at ille adsecutus circa
insulam Aenariam filium cursum in Africam derexit inopemque uitam in
tugurio ruinarum Carthaginiensium tolerauit, cum Marius aspiciens
Carthaginem, illa intuens Marium, alter alteri possent esse solacio. 30

20 Hoc primum anno sanguine consulis Romani militis imbutae manus
sunt; quippe ⟨Q.⟩ Pompeius, collega Sullae, ab exercitu Cn. Pompei
proconsulis seditione, sed quam dux ⟨ex⟩citauerat, interfectus est.
2 Non erat Mario Sulpicioque Cinna temperatior. itaque cum ita ciuitas

6 se *scripsi* et **PA** | praeceps ⟨se⟩ *Puteanus* || 8 addixit **PA**^{2} dedit **A**^{1} ⟨se⟩ addixit *Heinsius* || 15 et P. Sulpicium *Halm*^{2} || 18 annumque *Vossius* annoque **PA** annosque *Puteanus* || 22 II uiri **PA** duumuirum *Lipsius* || 24 magno **BA** cum magno **P** | exprimente *Heinsius* exprimenti **A** expromenti **BP** expromente *Ruhnken* expromens *uel* exprimens *Acidalius* || 28 I(nsulam) *Gruner*, Aenariam *Gelenius* T(a)enariam **PA** || 29 Carthaginensium **A** || 32 sunt **BA** *om.* **P** | Q. *add. Heinsius* | ab **B** (*?*), **A**^{3} ad **PA**^{1} | exercitu **B** (*?*) exercitum **PA** || 33 seditione **B** (*?*), **P** seditioni **A**^{1} seditionis **A**^{3} | excitauerat (*uel* exciuerat) *Burer* (*cf. 2, 15, 1; 54, 2*) creauerat **B** (*?*), **PA** || 34 Sulpitioque **A** Sulpitio **P**

Italiae data esset ut in octo tribus contribuerentur noui ciues, ne potentia
eorum et multitudo ueterum ciuium dignitatem frangeret plusque pos-
sent recepti in beneficium quam auctores beneficii, Cinna in omnibus
tribubus eos se distributurum pollicitus est; quo nomine ingentem to- 3
5 tius Italiae frequentiam in urbem acciuerat. e qua pulsus collegae opti-
matiumque uiribus cum in Campaniam tenderet, ex auctoritate senatus
consulatus ei abrogatus est suffectusque in eius locum L. Cornelius Merula
flamen Dialis; haec iniuria homine quam exemplo dignior fuit. tum Cinna 4
corruptis primo centurionibus ac tribunis, mox etiam spe largitionis
10 militibus, ab eo exercitu qui circa Nolam erat receptus est. is cum
uniuersus in uerba eius iurasset, retinens insignia consulatus patriae
bellum intulit, fretus ingenti numero nouorum ciuium, e quorum de-
lectu CCC amplius cohortes conscripserat ac triginta legionum instar
impleuerat. opus erat partibus auctoritate gratia, cuius augendae ⟨cau- 5
15 sa⟩ C. Marium cum filio de exilio reuocauit quique cum iis pulsi erant.

Dum bellum autem infert patriae Cinna, Cn. Pompeius, Magni pater, 21
cuius praeclara opera bello Marsico, praecipue circa Picenum agrum, ut
praescripsimus, usa erat res publica, quique Asculum ceperat, circa
quam urbem, cum in multis aliis regionibus exercitus dispersi forent,
20 quinque et LXX ⟨milia⟩ ciuium Romanorum, amplius LX Italicorum una
die conflixerant, frustratus spe continuandi consulatus ita se dubium 2
mediumque partibus praestitit ut omnia ex proprio usu ageret tempori-
busque insidiari uideretur, et huc atque illuc, unde spes maior adful-
sisset potentiae, se exercitumque deflecteret. sed ad ultimum magno 3
25 atrocique proelio cum Cinna conflixit; cuius commissi patratique sub
ipsis moenibus oculisque urbis Romanae pugnantibus spectantibusque
quam fuerit euentus exitiabilis uix uerbis exprimi potest. post hoc cum 4
utrumque exercitum uelut parum bello exhaustum laceraret pestilentia,
Cn. Pompeius decessit. cuius interitus uoluptas amissorum aut gladio
30 aut morbo ciuium paene damnum repensa⟨re existima⟩ta est, popu-
lusque Romanus quam uiuo iracundiam debuerat in corpus mortui
contulit. (seu duae seu tres Pompeiorum fuere familiae, primus eius 5
nominis ante annos fere CLXXII Q. Pompeius cum Cn. Seruilio consul
fuit.) Cinna et Marius haud incruentis utrimque certaminibus editis 6

2 possint **A** ‖ **9** prima **A** primo ⟨pecunia⟩ *Novák*[2] ‖ **10** exercitu **PA**[3] *om*. **A**[1] ‖ **11** uniuersus *Gelenius* uniuersos **PA** ‖ **13–14** ac ... impleuerat **PA**[4] *om.* **A**[1] ‖ **14** gratia *post* augendae (augenda **A**) *transpos. Koch, sed cf. ThLL VI 2212, 36 sqq.* | causa *add. Laurent* ‖ **18** ⟨su⟩pra scripsimus *Friebel* praediximus *Ruhnken* ‖ **21** cōs sulta se **A** ‖ **22** ut *om.* **A** ‖ **23** affulsisset *Aldus* adfuisset **PA** ‖ **24** potentiae se **P** potentia esse **A** potentiae sese *Halm* ‖ **25** paratique **A** ‖ **26** oculisque *Lipsius* (*cf. 79, 4; 84, 2*) sociisque **PA** focisque *Vossius* ‖ **27** uerbis **P** bis **A** ‖ **30** damnum repensare existimata *Shackleton Bailey* damno repensata **PA** ‖ **33** CLXXII *Laurent*[1] CLXVII **BA** CLXVIII **P** | Q. *Gelenius* quem **A** quam **P**

urbem occupauerunt, sed prior ingressus Cinna de recipiendo Mario legem tulit.

22 Mox C. Marius pestifero ciuibus suis reditu intrauit moenia. nihil illa 2 uictoria fuisset crudelius nisi mox Sullana esset secuta; neque licentia gladiorum in mediocres saeuitum, sed excelsissimi quoque atque emi- 5 nentissimi ciuitatis uiri uariis suppliciorum generibus adfecti. in iis consul Octauius, uir lenissimi animi, iussu Cinnae interfectus est. Merula autem, qui se sub aduentum Cinnae consulatu abdicauerat, incisis uenis superfusoque altaribus sanguine, quos saepe pro salute rei publicae flamen Dialis precatus erat deos, eos in execrationem Cinnae partiumque 10 3 eius tum precatus optime de re publica meritum spiritum reddidit. M. Antonius, princeps ciuitatis atque eloquentiae, gladiis militum, quos ipsos 4 facundia sua moratus erat, iussu Marii Cinnaeque confossus est. Q. Catulus, et aliarum uirtutum et belli Cimbrici gloria, quae illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, cum ad mortem conquireretur, conclusit se 15 loco nuper calce harenaque perpolito inlatoque igni qui uim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magis uoto quam arbitrio inimicorum obiit.

5 Omnia erant praecipitia in re publica, nec tamen adhuc quisquam inueniebatur qui bona ciuis Romani aut donare auderet aut petere susti- 20 neret. postea id quoque accessit, ut saeuitiae causam auaritia praeberet et modus culpae ex pecuniae modo constitueretur et, qui fuisset locuples, fieret [in]nocens, sui⟨que⟩ quisque periculi merces foret, nec quicquam uideretur turpe quod esset quaestuosum.

23 Secundum deinde consulatum Cinna et septimum Marius in priorum 25 dedecus iniit, cuius initio morbo oppressus decessit, uir in bello hostibus, 2 in otio ciuibus infestissimus quietisque impatientissimus. in huius locum suffectus Valerius Flaccus, turpissimae legis auctor qua creditoribus quadrantem solui iusserat, cuius facti merita eum poena intra biennium 3 consecuta est. dominante in Italia Cinna maior pars nobilitatis ad Sul- 30 lam in Achaiam ac deinde post in Asiam perfugit.

Sulla interim cum Mithridatis praefectis circa Athenas Boeotiamque et Macedoniam ita dimicauit ut et Athenas reciperet et plurimo circa multiplices Piraei portus munitiones labore expleto amplius CC milia hostium 4 interficeret nec minus multa caperet. si quis hoc rebellandi tempus, quo 35 Athenae oppugnatae a Sulla sunt, imputat Atheniensibus, nimirum ueri uetustatisque ignarus est; adeo enim certa Atheniensium in Romanos fides fuit ut semper et in omni re, quicquid sincera fide gereretur, id

3 C. *Gelenius* Cn. **PA** || 5 mediocreis **P** mediocri **BA** | excelsissimi *Gelenius* excelsissimae **PA** | eminentissimi *Aldus* eminentissimae **PA** || 18 ⟨suo⟩ uoto *Heinsius* || 23 in *del. Gelenius* is *Halm*[4] inde *Burman* idem *Novák* | sui . . . foret *del. Damsté ut ex 28, 3 inculcatum* | que *add. Acidalius* || 38 gereretur **PA**[2] ageretur **A**[1]

Romani Attica fieri praedicarent. ceterum tum oppressi Mithridatis armis homines miserrimae condicionis cum ab inimicis tenerentur, oppugnabantur ab amicis et animos extra moenia, corpora necessitati seruientes intra muros habebant. transgressus deinde in Asiam Sulla parentem (6) ad omnia supplicemque Mithridatem inuenit, quem multatum pecunia ac parte nauium Asia omnibusque aliis prouinciis quas armis occupauerat decedere coegit, captiuos recepit, in perfugas noxiosque animaduertit, paternis, id est Ponticis, finibus contentum esse iussit.

(24) C. Flauius Fimbria, qui praefectus equitum ante aduentum Sullae Valerium Flaccum consularem uirum interfecerat exercituque occupato imperator appellatus feroci Mithridatem pepulerat proelio, sub aduentu⟨m⟩ Sullae se ipse interemit, adulescens quae pessime ausus erat fortiter executus.

(2) Eodem anno P. Laenas tribunus pl. Sex. Lucilium, qui [in] priore anno tribunus pl. fuerat, saxo Tarpeio deiecit, et cum collegae eius, quibus diem dixerat, metu ad Sullam perfugissent, aqua ignique iis interdixit.

(3) Tum Sulla compositis transmarinis rebus, cum ad eum primum omnium Romanorum legati Parthorum uenissent, et in iis quidam magi ex notis corporis respondissent caelestem eius uitam et memoriam futuram, reuectus in Italiam haud plura quam XXX armatorum milia aduersum CC amplius hostium exposuit Brundisii. (4) uix quicquam in Sullae operibus clarius duxerim quam quod, cum per triennium Cinnanae Marianaeque partes Italiam obsiderent, neque inlaturum se bellum iis dissimulauit nec quod erat in manibus omisit, existimauitque ante frangendum hostem quam ulciscendum ciuem, repulsoque externo metu, ubi quod alienum esset uicisset, superare quod erat domesticum. (5) ante aduentum L. Sullae Cinna seditione orta ab exercitu interemptus est, uir dignior qui arbitrio uictorum moreretur quam iracundia militum. de quo uere dici potest ausum eum quae nemo auderet bonus, perfecisse quae a nullo nisi fortissimo perfici possent, et fuisse eum in consultando temerarium, in exequendo uirum. Carbo nullo suffecto collega solus toto anno consul fuit.

(25) Putares Sullam uenisse in Italiam non belli uindicem sed pacis aucto-

1 ⟨fide⟩ fieri *Freudenberg* | tum **BA** cum **P** || 3 necessitate **A** || 4 Asiam *Gelenius* Asia **PA** || 5 ad *Ruhnken* ante **PA** | mul(c)tatum *Gelenius* multa tum **PA** || 7 perfugas *Gelenius* perfugam **PA** || 8 contentum esse **P** esse contentum **A** | iussit **PA**[2] iubet **A**[1] || 11 feroci *Watt* fonte **PA** forti *Puteanus* | Mithridaten **P** Mithridatem ⟨filium⟩ *Shackleton Bailey* | sub **PA**[3] *om.* **A**[1] | aduentum *Riguez* aduentu **PA** || 14 *del. Gelenius* || 16 metu *Burer* motu **PA** | perfugissent *Baiter ap. Orelli* profugissent (*cf. 1, 9, 4*) **PA** || 20 uitam et **P** in uita inque **A**[1] in uitam et **A**[3] || 27 superare *Vrsinus*[1] (*cf. Madvig ad Cic. Fin. 2, 103*) superaret **PA** superandum *Ruhnken* | quod erat **PA**[3] *om.* **A**[1] || 30 ausum **P** ausus **A** ausum esse *Orelli* || 30–31 perfecisset . . . nullo si . . . posset **A**

rem: tanta cum quiete exercitum per Calabriam Apuliamque cum singulari cura frugum agrorum, hominum urbium perduxit in Campaniam temptauitque iustis legibus et aequis condicionibus bellum componere; sed iis quibus et ⟨res⟩ pessima et immodica cupiditas erat non poterat 2 pax placere. crescebat interim in dies Sullae exercitus confluentibus ad 5 eum optimo quoque et sanissimo. felici deinde circa Capuam euentu Scipionem Norbanumque consules superat, quorum Norbanus acie uictus, Scipio ab exercitu suo desertus ac proditus inuiolatus a Sulla dimissus 3 est. adeo enim Sulla dissimilis fuit bellator ac uictor ut dum uincit †ac iustissimo† lenior, post uictoriam audito fuerit crudelior. nam et consu- 10 lem, ut praediximus, exarmatum ⟨Quintum⟩que Sertorium, pro quanti mox belli facem!, et multos alios, potitus eorum, dimisit incolumes, credo ut in eodem homine duplicis ac diuersissimi animi conspiceretur exem- 4 plum. post uictoriam †qua demendes† montem Tifata cum C. Norbano concurrerat Sulla grates Dianae, cuius numini regio illa sacrata est, 15 soluit; aquas salubritate medendisque corporibus nobiles agrosque omnes addixit deae. huius gratae religionis memoriam et inscriptio templi adfixa posti hodieque ⟨et⟩ tabula testatur aerea intra aedem.

26 Deinde consules Carbo tertium et C. Marius, septiens consulis filius, annos natus XXVI, uir animi magis quam †aeui† paterni, multa fortiter- 20 que molitus neque usquam inferior nomine consul. is apud Sacriportum pulsus a Sulla acie Praeneste, quod ante natura munitum praesidiis firmauerat, se exercitumque contulit.

2 Ne quid usquam malis publicis deesset, in qua ciuitate semper uirtutibus certatum erat, certabatur sceleribus, optimusque sibi uidebatur qui 25 foret pessimus. quippe, dum ad Sacriportum dimicatur, Damasippus praetor Domitium ***, Scaeuolam etiam, pontificem maximum et diuini humanique iuris auctorem celeberrimum, et C. Carbonem praetorium, consulis fratrem, et Antistium aedilicium uelut fauentes Sullae

4 *add. Ruhnken* || 6 et **BA** *om.* **P** | deinde **BA**^{1} denique **PA**^{3} | euentu circa Capuam euentu **A** || 7 Norban- (*bis*) **BA** Narbon- **P** || 9 enim Sylla **PA**^{3} enim **A**^{1} | ac^{2} *del. Burer* || 10 iusto *Lipsius* (*cf. 49, 3*) iusto, si modo ⟨potest⟩, *Watt* | et *Gelenius* ut **PA** || 11 Q(uintum) *add. Heinsius* || 14 post *Gelenius* posuit **BPA** | qua demendes **BPA** qua ad (*del.* emendes = '*corrige*') *Novák*^{2} qua descendens *Gelenius* ⟨nam⟩que ascendens *Halm* || 15 gratis **BA** gratus **P** | numini **P** nomini **BA** || 16 salubritate **P** salubritatem **A** salubritate in **B** | medendisque **BP** medendis **A** || 17 addixit *Gelenius* adduxit **BPA** | memoriam *Lipsius* memoria **BPA** || 18 et tabula *Gelenius* tabula **PA** crabula **B** || 18. 19 intra aedem. deinde *Gelenius* interea deinde **B** inter edeinde **A**^{1} inter edem de **A**^{3} intra aedem **P** || 19 Marius ⟨Marii⟩ *Puteanus* Marius ⟨C. Marii⟩ *Ruhnken* || 20 aeui] fati *Heinsius* ingeni *Orelli* | ⟨qui⟩ multa *Gelenius* | fortiter[que] *noluit Wopkens 38* ⟨strenue⟩ fortiterque *Kreyssig* || 21 nomine consul. is *Krause* nomine consulis **P** nomine stilis **A** nomine suo. is *Orelli* || 22 ante] arte ⟨et⟩*Haase* || 24 usquam *Puteanus* unquam **PA** || 25 sibi **PA**^{3} *om.* **A**^{1} || 26 foret *Halm*^{4} fuerat **PA** || 27 Domitium ⟨consularem⟩, Scaeuolam Mucium pontificem *Ruhnken*

partibus in curia Hostilia trucidauit. non perdat nobilissimi facti gloriam 3
Calpurnia, Bestiae filia, uxor Antistii, quae iugulato, ut praediximus,
uiro gladio se ipsa transfixit. quantum huius gloriae famaeque accessit!
nunc uirtute ⟨feminae⟩ eminet, ⟨nec⟩ propria latet.

5 At Pontius Telesinus, dux Samnitium, uir animi ⟨magni⟩ bellique for- 27
tissimus penitusque Romano nomini infestissimus, contractis circiter
XL ⟨milibus⟩ fortissimae pertinacissimaeque in retinendis armis iuuentu-
tis, Carbone ac Mario consulibus, abhinc annos ⟨C⟩XI, Kal. Nouembribus
ita ad portam Collinam cum Sulla dimicauit ut ad summum discrimen et
10 eum et rem publicam perduceret, quae non maius periculum adiit Hanni- 2
balis intra tertium miliarium castra conspicata quam eo die, quo circum-
uolans ordines exercitus sui Telesinus dictitansque adesse Romanis ulti-
mum diem uociferabatur eruendam delendamque urbem, adiciens num-
quam defuturos raptores Italicae libertatis lupos nisi silua in quam
15 refugere solerent esset excisa. post primam demum horam noctis et Ro- 3
mana acies respirauit et hostium cessit. Telesinus postera die semianimis
repertus est, uictoris magis quam morientis uultum praeferens, cuius
abscisum caput ferri gestarique circa Praeneste Sulla iussit.

Tum demum desperatis rebus suis C. Marius adulescens per cuniculos, 4
20 qui miro opere fabricati in diuersas agrorum partes ferebant, conatus
erumpere, cum foramine e terra emersisset, a dispositis in id ipsum in-
teremptus est. sunt qui sua manu, sunt qui concurrentem mutuis ictibus 5
cum minore fratre Telesini una obsesso et erumpente occubuisse prodi-
derint; utcumque cecidit, hodieque tanta patris imagine non obscuratur
25 eius memoria. de quo iuuene quid existimauerit Sulla in promptu est;
occiso enim demum eo Felicis nomen adsumpsit, quod quidem usurpas-
set iustissime si eundem et uincendi et uiuendi finem habuisset. oppugna- 6
tioni autem Praenestis ac Marii praefuerat Afella Lucretius, qui, cum ante
Marianarum fuisset partium fautor, ad Sullam transfugerat.

3 ipsam **P** || 4 feminae *add. Laurent*, nec *add. Bothe* (feminae et *uel* nec *pro* eminet *alii*) | propria *Orelli* patria **PA** || 5 magni *add. Watt* (maximi *ante* animi *add. Cludius*) || 6 Romano nomini **P** *et* (*man. poster.*) **A**^{3} Romanorum **A**^{1} || 8 CXI *Aldus* XI **BA** XL **P** || 11 castra conspicata **PA**^{3} conspicata castra **A**^{1} | eo **B, A**^{1} (*?*) eodem **P, A**^{1} *uel* **A**^{2} || 12 adesse **PA**^{3} *om.* **A**^{1} || 15 solerent *Burer* solent **PA** || 16 postero *Fraenkel* || 17 uultum *Gelenius* cultum **PA** || 18 abscissum **P** | ⟨ad⟩-ferri *Hand ap. Wopkens*^{1} ferr⟨o fig⟩i *Madvig*^{1} || 20 ferebant *Burman* fuerunt **PA** ferunt *Gelenius* || 21 foramine e **P** foramina et **A** foramine (*deinde* terrae) *Ellis* || 23 Telesini *Duker ap. Drakenborch ad Liu. Per. 86* Telesino **PA** *et* (fratre *deleto*) *idem Duker* | prodiderunt **A** || 24 imagine] magnitudine *Ruhnken; cf. 116, 4* imaginis || 25 eius **P** ciuis **BA** iuuenis *Purser* || 26 quod **P** quo **BA** || 27 oppugnationi *Gelenius* oppugnationis **PA** || 28 praefuerat **PA** praefuera **B** | Asella (*sic*) **PA** Affella **B** Ofella **B** (*e marg. codicis* **M**) | ante **PA**^{2} antea **A**^{1} || 29 Marianarum **P** marinarum **BA** | fautor *Bipont.* praetor **PA** proditor (*cum seqq.*) *Vossius* (*conl. 83, 1*) *del. Novák*^{1}

Felicitatem diei quo Samnitium Telesinique pulsus est exercitus Sulla perpetua ludorum circensium honorauit memoria, qui sub eius nomine Sullanae Victoriae celebrantur.

28 Paulo ante quam Sulla ad Sacriportum dimicaret, magnificis proeliis partium eius ⟨quattuor⟩ uiri hostium exercitus fuderant, duo Seruilii 5 apud Clusium, Metellus Pius apud Fauentiam, M. Lucullus circa Fidentiam.

2 Videbantur finita belli ciuilis mala, cum Sullae crudelitate aucta sunt. quippe dictator creatus (cuius honoris usurpatio per annos CXX intermissa; nam proximus post annum quam Hannibal Italia excesserat, uti 10 appareat populum Romanum usum dictatoris ut ⟨in⟩ metu desiderasse, ita in otio timuisse potestatem) imperio ⟨quo⟩ priores ad uindicandam maximis periculis rem publicam olim usi erant, eo ⟨in⟩ immodicae cru-3 delitatis licentiam usus est. primus ille, et utinam ultimus, exemplum proscriptionis inuenit, ut in qua ciuitate petulantis conuicii iudicium 15 †historiarum ex alto† redditur, in ea iugulati ciuis Romani publice constitueretur auctoramentum, plurimumque haberet qui plurimos interemisset, neque occisi hostis quam ciuis uberius foret praemium, 4 fieretque quisque merces mortis suae. nec tantum in eos qui contra arma tulerant sed in multos insontes saeuitum. adiectum etiam ut bona pro- 20 scriptorum uenirent exclusique paternis opibus liberi etiam petendorum honorum iure prohiberentur simulque, quod indignissimum est, senatorum filii et onera ordinis sustinerent et iura perderent.

29 Sub aduentum in Italiam L. Sullae Cn. Pompeius, eius Cn. Pompei filius quem magnificentissimas res in consulatu gessisse bello Marsico 25 praediximus, XXIII annos natus, abhinc annos CXIII, priuatis ut opibus ita consiliis magna ausus magnificeque conata executus, ad uindicandam restituendamque dignitatem patriae Firmum ex agro Piceno, qui totus 2 paternis eius clientelis refertus erat, contraxit exercitum; cuius uiri

2 qui sub **BA** quibus **P** || 3 Sullanae *del. Heinsius* || 5 quattuor (*i. e.* IIII) *add. Watt* | exercitus *Halm* exercitum **PA** || 6 Clusium *Gelenius* Plusium **PA** || 8 crudelitate **P** crudelitatem **A** crudelitate etiam *Halm*[2] || 9 ⟨erat⟩ intermissa *Novák*[2] || 10 excesserat ⟨fuit⟩ *Cludius* | ut[i] *Gelenius* || 11 ut in *Rosenheyn* aut **PA** haud ⟨ita in⟩ *Ruhnken* | desiderasse *Gelenius* desideras **PA** || 12 ita in otio *Rosenheyn* tulio co(n) **PA** ut in otio *Ruhnken* | quo *hic add. Gelenius, ante* imperio *Novák*[1] || 12–13 priores ad uindicandam maximis periculis *Gelenius* prores (proh res **P**) ad uindicandam (uindicandum **P**) maximi periculi **PA** || 13 ⟨a⟩ maximis *Heinsius* | rem p. *Gelenius*, olim *Cludius*, usi erant *Vossius* spolia musierant (*uel sim.*) **PA** | in *add. Davies ad Cic. Tusc. 5, 62* | immodicam *Ruhnken* || 14 licentiam *Burman* licentia **PA** | ⟨ab⟩usus *Lipsius* || 16 historiarum **BA** historiarium **P** histrioni *Gelenius* iniuriarum *Pithoeus* | ex alto **BPA** ex albo *Pithoeus* *locus nondum sanatus* | Romani publice *Puteanus* R. publicae **A** Reip. **P** || 19 tantum *Pithoeus* tamen **PA** || 25 consulatu **BA** senatu **P** || 28 Firmum *Kraffert* firmum **PA**

magnitudo multorum uoluminum instar exigit, sed operis modus paucis
eum narrari iubet.
Fuit hic genitus matre Lucilia stirpis senatoriae, forma excellens, non
ea qua flos commendatur aetatis sed ex dignitate constantiaque ⟨quae⟩
5 in illam conueniens amplitudinem fortunamque eum ad ultimum uitae
comitata est diem, innocentia eximius, sanctitate praecipuus, eloquentia 3
medius, potentiae, quae honoris causa ad eum deferretur, non ui ab eo
occuparetur, cupidissimus, dux bello peritissimus, ciuis in toga, nisi ubi
uereretur ne quem haberet parem, modestissimus, amicitiarum tenax, in
10 offensis exorabilis, in reconcilianda gratia fidelissimus, in accipienda
satisfactione facillimus, potentia sua numquam aut raro ad impotentiam
usus, paene omnium uitiorum expers, nisi numeraretur inter maxima in 4
ciuitate libera dominaque gentium indignari, cum omnes ciues iure habe-
ret pares, quemquam aequalem dignitate conspicere. hic a toga uirili 5
15 adsuetus commilitio prudentissimi ducis, parentis sui, bonum et capax
recta discendi ingenium singulari rerum militarium prudentia excoluerat.
*** ut a Sertorio Metellus laudaretur magis, Pompeius timeretur ualidius.
Tum M. Perpenna praetorius, e proscriptis, gentis clarioris quam ani- 30
mi, Sertorium inter cenam Oscae interemit Romanisque certam uicto-
20 riam, partibus suis excidium, sibi turpissimam mortem pessimo aucto-
rauit facinore. Metellus et Pompeius ex Hispaniis triumphauerunt; sed 2
Pompeius, hoc quoque triumpho adhuc eques Romanus, ante diem
quam consulatum iniret curru urbem inuectus est. quem uirum quis non 3
miretur per tot extraordinaria imperia in summum fastigium ⟨e⟩uectum
25 iniquo tulisse animo C. Caesaris ⟨absentis⟩ in altero consulatu petendo
senatum populumque Romanum rationem habere? adeo familiare est
hominibus omnia sibi ignoscere, nihil aliis remittere, et inuidiam rerum
non ad causam sed ad uoluntatem personasque derigere. hoc consulatu 4
Pompeius tribuniciam potestatem restituit, cuius Sulla imaginem †in iure†
30 reliquerat.

2 eam *Halm*[2] || 4 ex] ea *Burman* | constantiaque **PA**[3] constientiaque **A**[1] constans *Heinsius* | quae *add. Aldus* || 5 conueniente *Laurent* | eum *Lipsius* eius **PA** | ultimum **BA** ultimam **P** || 7 ui *Mommsen ap. Haase* ut **PA** || 8 belli *Lipsius* || 12 uitiorum *Aldus* uotorum **PA** | in **BA**[1] *om.* **PA**[2] || 13 ciuitate **BPA**[2] ciuitatem **A**[1] || 14 hic a **B** hicce **PA**[2] hic to **A**[1] || 16 prudentia excoluerat *Ruhnken* (excoluit *iam Gelenius*) prudentiae celeriora **PA** || 17 *lacunam hic Shackleton Bailey, post* prudentia *Brożek, post* ualidius *Krause* | ut a *Gelenius* (ita ut a *iam Burer*) et a **PA**[3] aeta **A**[1] || 18 Perperna *alii* || 19 Oscae *Puteanus, Aldus* Etoscae **PA** | Romanosque **A** || 20 mortem **PA**[3] turpem **A**[1] | pessimo **PA**[2] pessimum **A**[1] | maturauit *Cornelissen*[1] || 21 et *om.* **A** | Hispaniis **BA** Hispanis **P** | triumphauerunt **BA** triumpharunt **P** || 23.24 non miretur **P** nominetur **A** || 24 euectum *Heinsius* uectum **PA** || 25 animo **P** iniquo **A** | absentis *add. Krause* || 28 *fort.* ⟨in⟩ hoc (*cf.* 44,4) || 29 potestatem *Gelenius* P. **PA** || 29 sine re *Gelenius* sine iure *Vossius*

5 Dum Sertorianum bellum in Hispania geritur, LXIIII fugitiui e ludo
gladiatorio Capua profugientes duce Spartaco, raptis ex ea urbe gladiis,
primo Vesuuium montem petiere, mox crescente in dies multitudine
6 grauibus uariisque casibus adfecere Italiam. quorum numerus in tantum
adoleuit ut qua ultimo dimicauere acie †XLACCC† hominum se Romano 5
exercitui opposuerint. huius patrati gloria penes M. Crassum fuit, mox
†rei publicae omnium principem†.

31 Conuerterat Cn. Pompei persona totum in se terrarum orbem et per
omnia maior ciui habebatur. qui cum consul perquam laudabiliter iuras-
set se in nullam prouinciam ex eo magistratu iturum idque seruasset, 10
2 post biennium A. Gabinius tribunus legem tulit ut, cum belli more, non
latrociniorum, orbem classibus iam, non furtiuis expeditionibus, piratae
terrerent quasdamque etiam Italiae urbes diripuissent, Cn. Pompeius ad
eos opprimendos mitteretur essetque ei imperium aequum in omnibus
prouinciis cum proconsulibus usque ad quinquagesimum miliarium a 15
3 mari. quo scito paene totius terrarum orbis imperium uni uiro defereba-
tur; sed tamen idem hoc ante septennium in M. Antonio praetore decre-
4 tum erat. sed interdum persona ut exemplo nocet, ita inuidiam auget
aut leuat: in Antonio homines aequo animo passi erant; raro enim
inuidetur eorum honoribus quorum uis non timetur; contra in iis homines 20
extraordinaria reformidant qui ea suo arbitrio aut deposit[uri] aut reten-
turi uidentur et modum in uoluntate habent. dissuadebant optimates,
sed consilia impetu uicta sunt.

32 Digna est memoria Q. Catuli cum auctoritas tum uerecundia. qui cum
dissuadens legem in contione dixisset esse quidem praeclarum uirum 25
Cn. Pompeium sed nimium iam liberae rei publicae, neque omnia in uno
reponenda, adiecissetque 'si quid huic acciderit, quem in eius locum sub-
stituetis?', succlamauit uniuersa contio 'te, Q. Catule'. tum ille uictus
consensu omnium et tam honorifico ciuitatis testimonio e contione disces-
2 sit. hic hominis uerecundiam, populi iustitiam mirari libet, huius, quod 30
non ultra contendit, plebis, quod dissuadentem et aduersarium uolun-
tatis suae uero testimonio fraudare noluit.

1 LX⟨X⟩IIII *Lipsius ex Liu. Per. 95* || 3 crescente in dies **P** in dies crescente **A** || 5 quo ultima **A** | XL ⟨milia⟩ DCCC *Ellis* $\overline{\text{XC}}$DCCC *Kritz* XL ac CC ⟨milia⟩ *Laurent* || 6 exercitu **A** || 6–7 mox Romanorum (*sic Gelenius*) opibus principem *Lipsius malim* mox rei publicae unum trium (*i. e.* III) principum (*cf. 44, 2* principatum) || 9 maior ciui *Heinsius* maiore ui **PA** || 13 etiam *om.* **A** || 16 quo scito *Schegk* (quo p(lebis) s(cito) *iam Cuiacius*) quos c̄ **A** quo senatus COS. (*cf. 38, 6*) **P** || 17 septennium *Krause* biennium **PA** | Antonio praetore *Bouhier ad Cic. Tusc. 5, 63* Antoni praetura **PA** || 18 nocet ⟨aut minus nocet⟩ *Krause* || 19 leua **A** | ⟨id⟩ in *Ruhnken* || 21 extraordinaria ⟨imperia⟩ *Mommsen ap. Haase* || 26 liberae *Rhenanus* liber aeret **BA** liber aere **P** || 27 substituetis *Vascosanus* substituitis **PA**^{3} substitutis **A**^{1} || 31 uoluntati *Burman* || 32 testimonium **A**

Per idem tempus Cotta iudicandi munus, quod C. Gracchus ereptum 3
senatui ad equites, Sulla ab illis ad senatum transtulerant, aequaliter in
utrumque ordinem partitus est; Otho Roscius lege sua equitibus in the-
atro loca restituit.

5 At Cn. Pompeius, multis et praeclaris uiris in id bellum adsumptis 4
discriptoque paene in omnes recessus maris praesidio nauium, breui in-
exsuperabili manu terrarum orbem liberauit praedonesque per multa
⟨mari⟩a multis locis uictos circa Ciliciam classe adgressus fudit ac fu-
gauit; et quo maturius bellum tam late diffusum conficeret, reliquias 5
10 eorum contractas in urbibus remotoque mari loco in certa sede consti-
tuit. sunt qui hoc carpant, sed quamquam in auctore satis rationis est, 6
tamen ratio quemlibet magnum auctorem faceret; data enim facultate
sine rapto uiuendi rapinis arcuit.

Cum esset in fine bellum piraticum [cum] et L. Lucullus, qui ante 33
15 septem annos ex consulatu sortitus Asiam Mithridati oppositus erat
magnasque ac memorabiles res ibi gesserat, Mithridatem saepe multis
locis fuderat, egregia Cyzicum liberarat uictoria, Tigranem, regem maxi-
mum, in Armenia uicerat ultimamque bello manum paene magis noluerat
imponere quam non potuerat, qui⟨a⟩ alioqui per omnia laudabilis et
20 bello paene inuictus pecuniae †pellebatur† cupidine, idem bellum adhuc
administraret, Manilius tribunus pl., semper uenalis et alienae minister
potentiae, legem tulit ut bellum Mithridaticum per Cn. Pompeium ad-
ministraretur. accepta ea magnisque certatum inter imperatores iurgiis, 2
cum Pompeius Lucullo infamiam pecuniae, Lucullus Pompeio intermi-
25 natam cupiditatem obiceret imperii neuterque ab altero quod arguebat
mentitus argui posset. nam neque Pompeius, ut primum ad rem publicam 3
adgressus est, quemquam ⟨aequo⟩ animo parem tulit, et in quibus rebus
primus esse debebat, solus esse cupiebat (neque eo uiro quisquam aut
alia omnia minus aut gloriam magis concupiit, in adpetendis honoribus
30 immodicus, in gerendis uerecundissimus, et qui eos ut libentissime iniret,

1 ⟨L.⟩ Cotta *Shackleton Bailey* || 2 transtulerat **A** | in **A** inter **P** || 3 Otho Roscius *Puteanus* ut Horoscius **PA** || 6 descriptoque **P** | paene *Haase* nae ue **A** *om.* **P** || 8 maria *Bipont.* (*cf. 43, 1* omnia maria) a **PA** ac *Burer* | uictis **A** || 9 quod **A** || 10 ⟨a⟩ mari *Gelenius* || 12 tamen **A**^{1} tum **PA**^{3} || 13 arguit **A** || 14 *del. Riguez* || 15 consulatu *Lipsius* COS. **PA** consule *Heinsius* || 16 ac **P** et **A** | Mithridaten **P** || 17 Tigranen **P** | regem *Kritz* regum **PA** || 19 quia *Bothe* qui **PA** || 20 pellebatur **A** expellebatur **P** impellebatur *Heinsius* pelliciebatur *uoluit Warburton* || 22 ⟨im⟩potentiae *Warburton* || 23 accepta ea **PA**^{2} acceptae et **A**^{1} accepta ea est *Ellis* || 25 neuterque **B** ne uterque **PA**^{2} nec uterque **A**^{1} | altero *Burman* eo **BPA** | quod **BPA** quo *Gelenius* qui *Muncker ap. Heinsium* | arguebat *Aldus* arguebatur **BPA** || 26 ad **BA** *om.* **P** || 27 aequo animo *Lipsius* animo **PA** omnino *Acidalius* hominem *Watt* *del. censor Gotting.* || 30 et *Lipsius* ut **PA**

ita finiret aequo animo, et quod cupisset arbitrio suo sumeret, alieno de-
4 poneret) et Lucullus, summus alioqui uir, profusae huius in aedificiis
conuictibusque et apparatibus luxuriae primus auctor fuit, quem ob
iniectas moles mari et receptum suffossis montibus in terras mare haud
infacete Magnus Pompeius Xerxen togatum uocare adsueuerat. 5

34 Per id tempus a Q. Metello Creta insula in populi Romani potestatem
redacta est, quae ducibus Panare et Lasthene XXIIII milibus iuuenum
coactis, uelocitate pernicibus, armorum laborumque patientissimis,
sagittarum usu celeberrimis, per triennium Romanos exercitus fati-
2 gauerat. ⟨ne⟩ ab huius quidem usura gloriae temperauit animum Cn. 10
Pompeius qui⟨n⟩ uictoriae partem conaretur uindicare. sed et Luculli
et Metelli triumphum cum ipsorum singularis uirtus tum etiam inuidia
Pompei apud optimum quemque fecit fauorabilem.

3 Per haec tempora M. Cicero, qui omnia incrementa sua sibi debuit, uir
nouitatis nobilissimae et ut uita clarus, ita ingenio maximus, qui effecit 15
ne, quorum arma uiceramus, eorum ingenio uinceremur, consul Sergii
Catilinae Lentulique et Cethegi et aliorum utriusque ordinis uirorum
4 coniurationem singulari uirtute constantia uigilia curaque eruit. Catilina
metu consularis imperii urbe pulsus est; Lentulus consularis et praetor
iterum Cethegusque et alii clari nominis uiri auctore senatu, iussu consu- 20
lis in carcere necati sunt.

35 Ille senatus dies quo haec acta sunt uirtutem M. Catonis, iam multis
2 in rebus conspicuam atque praenitentem, †in altissimo luminauit†. hic
genitus proauo M. Catone, principe illo familiae Porciae, homo Virtuti
simillimus et per omnia ingenio diis quam hominibus propior, qui num- 25
quam recte fecit ut facere uideretur sed qui aliter facere non potuerat,
cuique id solum uisum est rationem habere quod haberet iustitiae, omni-
bus humanis uitiis immunis semper fortunam in sua potestate habuit.
3 hic tribunus pl. designatus et adhuc admodum adulescens, cum alii
suaderent ut per municipia Lentulus coniuratique custodirentur, paene 30
inter ultimos interrogatus sententiam, tanta ui animi atque ingenii
inuectus est in coniurationem, eo ardore [oris] orationem omnium leni-
4 tatem suadentium societate consilii suspectam fecit, sic impendentia ex
ruinis incendiisque urbis et commutatione status publici pericula expo-

1 quod] quos *Kritz* | sumeret *Acidalius* sumere **PA** || 5 infacete **A** infectae **P** | Magnus] Cn. *Watt* | Pompeius *del. Damsté* || 7 Lasthane **A** || 10 *add. Gelenius* | usura gloriae *Rhenanus* usurae gloria **PA** || 11 quin *Gelenius* qui **PA** || 17 utriusque **P** utrius **BA** || 18 eruit *Lipsius* eripuit **PA** aperuit *Gelenius* || 19 consularis **BA** *om.* **P** || 23 [in] altissime (clarissime *Kreyssig*) ⟨in⟩luminauit *Rhenanus* in altissimo (clarissimo *Wopkens 44*) lumine (culmine *Haase*[1]) (col)locauit *Burman* || 24 homo **P** non **BA** || 25 et **P** sed **A** || 26 poterat *Gelenius* || 27 iustitiam *Gelenius* || 29 et *Rhenanus*[2] est **BA** *om.* **P** || 32 eo *Lipsius* et **PA** | oris *deleui* ⟨dol⟩oris *Shackleton Bailey*

suit, ita consulis uirtutem amplificauit, ut uniuersus senatus in eius sen-
tentiam transiret animaduertendumque in eos quos praediximus censeret
maiorque pars ordinis eius Ciceronem prosequerentur domum. at Cati- 5
lina non segnius conata obiit quam sceleris conandi consilia inierat;
5 quippe fortissime dimicans quem spiritum supplicio debuerat proelio
reddidit.

Consulatui Ciceronis non mediocre adiecit decus natus eo anno diuus **36**
Augustus abhinc annos LXXX⟨X⟩II, omnibus omnium gentium uiris
magnitudine sua inducturus caliginem.

10 Iam paene superuacaneum uideri potest eminentium ingeniorum no- 2
tare tempora. quis enim ignorat diremptos gradibus aetatis floruisse hoc
tempore Ciceronem Hortensium, anteque Crassum Antonium Sulpi-
cium, moxque Brutum Calidium Caelium Caluum, et proximum Ciceroni
Caesarem eorumque uelut alumnos Coruinum ac Pollionem Asinium,
15 aemulumque Thucydidis Sallustium, auctoresque carminum Varronem
ac Lucretium neque ullo in suscepti operis sui genere minorem Catul-
lum. paene stulta est inhaerentium oculis ingeniorum enumeratio, inter 3
quae maxime nostri aeui eminent princeps carminum Vergilius Rabi-
riusque et consecutus Sallustium Liuius Tibullusque et Naso, perfec-
20 tissimi in forma operis sui; nam uiuorum ut magna admiratio, ita censura
difficilis est.

Dum haec in urbe Italiaque geruntur, Cn. Pompeius memorabile **37**
aduersus Mithridatem, qui post Luculli profectionem magnas noui exer-
citus uires reparauerat, bellum gessit. at rex fusus fugatusque et omnibus 2
25 exutus copiis Armeniam Tigranemque socerum petit, regem eius tempo-
ris, nisi qua Luculli armis erat infractus, potentissimum. simul itaque 3
duos persecutus Pompeius intrauit Armeniam. prior filius Tigranis, sed
discors patri, peruenit ad Pompeium; mox ipse supplex et praesens se 4
regnumque dicioni eius permisit, praefatus neminem alium neque Roma-
30 num neque ullius gentis uirum futurum fuisse cuius se potestati commis-
surus foret quam Cn. Pompeium; proinde omnem sibi uel aduersam uel

1 consulis *Rhenanus*[2] consilis **B** consilii **PA** || 3 Ciceronem *Hottinger ex Plut. Cic. 22, 3* Catonem **PA** || 4 non segnius **PA**[4] *om.* **A**[1] | conata *Acidalius* (*conl. 29, 1*) nota **B** uota **PA** | intererat **A** || 5 supplicio debuerat **PA**[3] debuerat supplicio **A**[1] | proelio *Gelenius* (*cf. 119, 4*) supplicio **P** *om.* **A** || 8 XCII (*melius* LXXXXII) *Aldus* LXXXII **PA** || 11 diremptos **PA** direptos **B** || 12 anteque *Bipont.* (anteaque *iam Heinsius*) saneque **PA** Antonium *Aldus* | Antonium *scripsi* Catonem **PA** Cottam *Aldus* *fort.* Antonium ⟨Cottam⟩ || 15 Salustium **PA**, *sed mox* Sallustium **A** || 16 suscepti *Lipsius* suspecti **PA** | genere *Halm ap. Orelli* carmine **PA** | Catulum **P** || 18 princeps **BA** principes **P** || 19 perfectissimi *Gelenius* perfectissime **PA** || 22 *sqq. totum hoc cap. post cap. 39 transponendum coni. Haase* || 23 Mithridaten **PA** || 24 [re]parauerat *Ruhnken* | at **BA** ac **P** || 25 socerum] generum *Aldus* socer ⟨gener⟩um *Heinsius* socium *Herel* | petiit *Halm* || 26 qua *Gruter* quia **PA** || 30 potestati *Aldus* societati **PA** || 31 proin **A**

secundam, cuius auctor ille esset, fortunam tolerabilem futuram; non esse turpe ab eo uinci quem uincere esset nefas, neque inhoneste aliquem 5 summitti huic quem Fortuna super omnes extulisset. seruatus regi honos imperii, sed multato ingenti pecunia, quae omnis, sicuti Pompeio moris erat, redacta in quaestoris potestatem ac publicis descripta litteris. Sy- 5 ria aliaeque quas occupauerat prouinciae ereptae, et aliae restitutae populo Romano, aliae tum primum in eius potestatem redactae, ut Syria, quae tum primum facta est stipendiaria. finis imperii regii terminatus Armenia.

38 Haud absurdum uidetur propositi operis regulae paucis percurrere 10 quae cuiusque ductu gens ac natio redacta in formulam prouinciae stipendiaria facta sit, ut quae partibus notauimus facilius simul uniuersa conspici possint.

2 Primus in Siciliam traiecit exercitum consul Claudius, sed prouinciam eam post annos ferme LII captis Syracusis fecit Marcellus Claudius. pri- 15 mus ⟨in⟩ Africam Regulus nono ferme anno primi Punici belli; sed post CVIIII annos P. Scipio Aemilianus eruta Carthagine abhinc annos CLXXVII Africam in formulam redegit prouinciae. Sardinia inter primum et secundum bellum Punicum ductu T. Manlii consulis certum recepit 3 imperii iugum. immane bellicae ciuitatis argumentum quod semel sub 20 regibus, iterum hoc T. Manlio consule, tertio Augusto principe certae 4 pacis argumentum Ianus geminus clausus dedit. in Hispaniam primi omnium duxere exercitus Cn. et P. Scipiones initio secundi belli Punici abhinc annos CCL; inde uarie possessa et saepe amissa partibus, uniuersa 5 ductu Augusti facta stipendiaria est. Macedoniam Paulus, Mummius 25 Achaiam, Fuluius Nobilior subegit Aetoliam, Asiam L. Scipio, Africani frater, eripuit Antiocho, sed beneficio senatus populique Romani mox ab Attalis possessam regibus M. Perpenna capto Aristonico fecit tributariam. 6 Cyprus deuicta nullius adsignanda gloriae est; quippe plebis scito, ministerio Catonis, regis morte, quam ille conscientia acciuerat, facta 30 prouincia est. Creta Metelli ductu longissimae libertatis fine multata

3 huic *om.* **P** || 4 imperi **PA**^{3} *om.* **A**^{1} || 6 quas **P** quae **A** | occupauerat *Gelenius* occupauerant **PA** | ereptae ei; aliae *Ruhnken* || 8 regii *Heinsius* regi **PA** || 11.12 stipendiaria facta **A**^{4} stipendia pacta **PA**^{1} || 12 ut quae partibus notabimus (*sic Rhenanus*) facilius *Acidalius* notauimus facilius ut qu(a)e partibus **PA** facilius ut quae partibus notauimus *Bipont.* || 14 sed *Mommsen ap. Haase* (set *Sauppe ap. Halm*) et **PA** || 16 in *add. Gelenius* intrauit *add. Drechsler* || 17 CIX *Bipont.* CCIIII **PA** CVII *Laurent*^{1} || 18 CLXXVII *Bipont.* CLXXXII **PA** || 21—22 certae pacis argumentum *del. Hudson* certae pacis signum *Novák*^{3} || 22 Ianus geminus **P** Ianius geminius **BA** | Hispaniam *noluit Herel* Hispanias **PA** || 23 initio **P, A**^{3} (*addito* '*Beat.*'), **A**^{4} (*addito* '*Rhen.*') in otio **A**^{1} || 27.28 ab Attalis *Gelenius* habitalis **PA** || 28 regibus *om.* **A** | Perperna *alii* || 29 Cyprus . . . nullius *Laurent* Cypro ... nullis **PA** | gloriae *Heinsius* gloria **PA** | p(lebis) s(cito) *Cuiacius* senatus consulto (*cf. 31, 3*) **PA**

est. Syria Pontusque Cn. Pompei uirtutis monumenta sunt. Gallias primum **39**
⟨a⟩ Domitio Fabio⟨que⟩, nepote Pauli, qui Allobrogicus uocatus est,
intratas cum exercitu, magna mox clade nostra, saepe et adfectauimus
et omisimus. sed fulgentissimum C. Caesaris opus in iis conspicitur;
5 quippe eius ductu auspiciisque infractae paene idem quod totus terrarum
orbis †ignauum† conferunt stipendium. ab eodem facta *** Numidicus. 2
Ciliciam perdomuit Isauricus et post bellum Antiochinum Vulso Manlius
Gallograeciam. Bithynia, ut praediximus, testamento Nicomedis relicta
hereditaria. diuus Augustus praeter Hispanias aliasque gentes, quarum
10 titulis forum eius praenitet, paene idem facta Aegypto stipendiaria,
quantum pater eius Galliis, in aerarium reditus contulit. at Ti. Caesar 3
quam certam Hispanis parendi confessionem extorserat parens Illyriis
Delmatisque extorsit. Raetiam autem et Vindelicos ac Noricos Panno-
niamque et Scordiscos nouas imperio nostro subiunxit prouincias. ut
15 has armis, ita auctoritate Cappadociam populo Romano fecit stipendi-
ariam. sed reuertamur ad ordinem.

Secuta deinde Cn. Pompei militia, gloriae laborisne maioris incertum **40**
est. penetratae cum uictoria Media Albania Hiberia; deinde flexum
agmen ad eas nationes quae dextra atque intima Ponti incolunt, Colchos
20 Heniochosque et Achaeos, et oppressus auspiciis Pompei, insidiis filii
Pharnacis Mithridates, ultimus omnium iuris sui regum praeter Parthicos.
tum uictor omnium quas adierat gentium Pompeius suoque et ciuium 2
uoto maior et per omnia fortunam hominis egressus reuertitur in Italiam.
cuius reditum fauorabilem opinio fecerat; quippe plerique non sine
25 exercitu uenturum in urbem adfirmarant et libertati publicae staturum
arbitrio suo modum. quo magis hoc homines timuerant, eo gratior ciuilis 3
tanti imperatoris reditus fuit; omni quippe Brundisii dimisso exercitu
nihil praeter nomen imperatoris retinens cum priuato comitatu, quem
semper illum sectari moris fuit, in urbem rediit magnificentissimumque de
30 tot regibus per biduum egit triumphum, longeque maiorem omni ante se
inlata pecunia in aerarium, praeterquam a Paulo, ex manubiis intulit.

1 est. Syria A Et Syria P | primus A || 2 a *add. Rhenanus*[1] | que *add. Vrsinus*[1] (⟨et⟩ Fabio *iam Gelenius*) || 4 omisimus *Heinsius* amisimus PA | his A || 6 ingratum *Laurent* in aerarium *Aldus* | facta ⟨Numidia prouincia, e qua iam olim cognomen uirtute partum detulerat Metellus⟩ *Haase* || 7 Isauricus et *Sigonius ad a. u. c. 707* uisa uicisset PA || 10 paene uicies ⟨tantum⟩ facta *Hirschfeld* || 11 Galliis *Halm*[1] Galli BPA Gallia *Gelenius* | reditus P redditus BA | at PA ad B || 12 parens *Lipsius* parem BPA ⟨parens⟩ parem *Heinsius* || 13 extorsit BA *om.* P | ac P et A || 14 Scordiscos *Gelenius* Cordiscos PA || 18 Albania *Gelenius* Albani PA | Hiberia *Gelenius* (*sed is* Hiberia: ac) Hiberi: ac P Hideri, ac A || 21 Pharnaces P || 23 reuertit P || 25 adfirmarant *Mommsen ap. Haase* adfirmabant PA || 27 fuit PA[3] *om.* A[1] || 29 illum (ae)sectari *Burman* illa fatare P illa fata re(moris) A || 31 pecuniam *Kreyssig*

4 absente Cn. Pompeio T. Ampius et T. Labienus tribuni pl. legem tulerunt ut is ludis circensibus corona aurea et omni cultu triumphantium uteretur, scaenicis autem praetexta coronaque ⟨l⟩aurea; id ille non plus quam semel (et hoc sane nimium fuit) usurpare sustinuit. huius uiri fastigium tantis auctibus Fortuna extulit ut primum ex Africa, iterum ex Europa, 5 tertio ex Asia triumpharet et, quot partes terrarum orbis sunt, totidem 5 faceret monumenta uictoriae suae. numquam tamen eminentia inuidia carent; itaque et Lucullus memor acceptae iniuriae et Metellus Creticus non iniuste querens (quippe ornamentum triumphi eius captiuos duces Pompeius subduxerat) et cum iis pars optimatium refragabatur ne aut 10 promissa ciuitatibus a Pompeio aut bene meritis praemia ad arbitrium eius persoluerentur.

41 Secutus deinde est consulatus C. Caesaris, qui scribenti manum inicit et quamlibet festinantem in se morari cogit. hic, nobilissima Iuliorum genitus familia et, quod inter omnes constat, antiquissima, ab Anchise 15 ac Venere deducens genus, forma omnium ciuium excellentissimus, uigore animi acerrimus, munificentia effusissimus, animo super humanam et naturam et fidem euectus, magnitudine cogitationum, celeritate bellandi, patientia periculorum Magno illi Alexandro, sed sobrio neque iracundo, 2 simillimus, qui denique semper et cibo et somno in uitam non in uolup- 20 tatem uteretur, cum fuisset C. Mario sanguine coniunctissimus atque idem Cinnae gener, cuius filiam ut repudiaret nullo metu compelli potuit, cum M. Piso consularis Anniam, quae Cinnae uxor fuerat, in Sullae dimisisset gratiam, habuissetque fere XVIII annos eo tempore quo Sulla rerum potitus est, magis ministris Sullae adiutoribusque partium quam 25 ipso conquirentibus eum ad necem mutata ueste dissimilemque fortunae suae indutus habitum nocte urbe elapsus est.

3 Idem postea admodum iuuenis, cum a piratis captus esset, ita se per omne spatium quo ab iis retentus est apud eos gessit ut pariter iis terrori uenerationique esset, neque umquam aut die aut nocte (cur enim quod 30 uel maximum est, si narrari uerbis speciosis non potest, omittatur?) aut excalcearetur aut discingeretur, in hoc scilicet, ne, si quando aliquid ex

1 Labienus A[1] Labenius PA[2] | tulerant *Acidalius* || 2 is *'alii' ap. Raphelengium* si **PA** *del. Gelenius* | ⟨l⟩aurea *Lipsius* | uteretur *om.* **A** || 3 laurea *Lipsius* aurea **PA** || 4–7 huius ... suae *citat schol. ad Lucan. 9, 178 (ed. Endt 348)* || 5 actibus *schol.* | primum *schol.* primus **PA** || 6 Asia **PA** Hispania *schol.* | terrarum orbis **P** orbis terrarum **A** terrae *schol.* || 7 tamen, *post* memor *traditum, huc transpos. Castiglioni ap. Bolaffi* || 9 duces *Rhenanus,* **A**[3] ducus **P** duos **A**[1] || 13 COS. **A** | Caesaris **PA**[3] Caesar **A**[1] || 14 quemlibet **P** || 15 constat, antiquissima *Acidalius* antiquissimos constabat **PA** || 17 munificentia *Vascosanus* munificentiae **PA** | animo] omnino *Lipsius* || 19 sed **PA**[4] *om.* **A**[1] || 20 cibo et somno **A** somno et cibo **P** || 23 consularis **PA**[4] *om.* **A**[1] || 28 se per **B** semper **PA** || 29 iis (*bis*)] his **PA** || 30 die aut nocte **A** nocte aut die **P** || 31 uerbis speciosis **PA**[3] speciosis uerbis **A**[1]

solito uariaret, suspectus iis, qui oculis tantummodo eum custodiebant,
foret. longum est narrare quid et quotiens ausus sit, quanto opere conata **42**
eius ⟨is⟩ qui obtinebat Asiam magistratus populi Romani motu suo
destituerit: illud referatur, documentum tanti mox euasuri uiri. quae nox 2
5 eam diem secuta est qua publica ciuitatium pecunia redemptus est, ita
tamen ut cogeret ante obsides a piratis ciuitatibus dari, et priuatus et
tumultuaria contracta classe, inuectus in eum locum in quo ipsi praedo-
nes erant, partem classis fugauit, partem mersit, aliquot naues multos-
que mortales cepit; laetusque nocturnae expeditionis triumpho ad suos 3
10 reuersus est, mandatisque custodiae quos ceperat in Bithyniam perrexit
ad proconsulem Iunium ⟨Iun⟩cum (idem enim Asiam eamque obtine-
bat), petens ut auctor fieret sumendi de captiuis supplicii; quod cum ille
se facturum negasset uenditurumque captiuos dixisset (quippe seque-
batur inuidia inertiam), incredibili celeritate reuectus ad mare, prius-
15 quam de ea re ulli proconsulis redderetur epistula, omnes quos ceperat
suffixit cruci.

Idem mox ad sacerdotium ineundum (quippe absens pontifex factus **43**
erat in Cottae consularis locum, ⟨cum⟩ paene puer a Mario Cinnaque
flamen Dialis creatus uictoria Sullae, qui omnia ab iis acta fecerat irrita,
20 amisisset id sacerdotium) festinans in Italiam, ne conspiceretur a prae-
donibus omnia tunc obtinentibus maria et merito iam infestis sibi, quat-
tuor scalmorum nauem una cum duobus amicis decemque seruis ingres-
sus effusissimum Adriatici maris traiecit sinum. quo quidem in cursu 2
conspectis, ut putabat, piratarum nauibus cum exuisset uestem alli-
25 gassetque pugionem ad femur alterutri se fortunae parans, mox intellexit
frustratum esse uisum suum arborumque ex longinquo ordinem antemna-
rum praebuisse imaginem.

Reliqua eius acta in urbe, nobilissimaque Dolabellae accusatio et maior 3
ciuitatis in ea fauor quam reis praestari solet, contentionesque ciuiles
30 cum Q. Catulo atque aliis eminentissimis uiris celeberrimae, et ante
praeturam uictus ⟨in⟩ maximi pontificatus petitione Q. Catulus, omnium
confessione senatus princeps, et restituta in aedilitate aduersante qui- 4
dem nobilitate monumenta C. Marii, simulque reuocati ad ius dignitatis
proscriptorum liberi, et praetura quaesturaque mirabili uirtute atque

1 hiis **A** his **P** || 2 quanto⟨que⟩ *Burman* || 3 is *addidi* | metu *Gelenius, sed* motu *uidetur sanum* (*cf. § 3 infra* inertiam) || 4 destituerit *Rhenanus* destituere **PA** || 5 ciuitatum **A** | redemptus est **BA** redemptus **P** || 6–7 et priuatus et tumultuaria contracta classe *Scrinerius* contracta classe et priuatus et tumultuaria **PA** contracta classe [et] tumultuaria [et] priuatus *Rühl* || 7 in quo $\mathbf{PA}^3$ ubi $\mathbf{A}^1$ || 11 Iuncum *Nipperdey* cum **PA** | eamque *Lipsius* eam quam **PA** || 15 redderetur **PA** redderentur **B** | epistula **BPA** epistulae *Burer* || 18 *add. Lipsius* || 20 id *Gelenius* ad **PA** || 21 iam *Lipsius* tam **PA** || 23 effusissimam **A** || 28 nobilissima Gn. Dolabellae *Haase* || 29 eo *Heinsius* | praestare **A** || 31 *add.* $\textit{Halm}^4$

industria obita in Hispania (cum esset quaestor sub Vetere Antistio, auo
huius Veteris consularis atque pontificis, duorum consularium et sacer-
dotum patris, uiri in tantum boni in quantum humana simplicitas in-
tellegi potest), quo notiora sunt, minus egent stilo.

44 Hoc igitur consule inter eum et Cn. Pompeium et M. Crassum inita 5
potentiae societas, quae urbi orbique terrarum nec minus diuerso cuique
2 tempore ipsis exitiabilis fuit. hoc consilium sequendi Pompeius causam
habuerat ut tandem acta in transmarinis prouinciis, quibus, ut praedixi-
mus, multi obtrectabant, per Caesarem confirmarentur consulem, Cae-
sar autem, quod animaduertebat se cedendo Pompei gloriae aucturum 10
suam et inuidia communis potentiae in illum relegata confirmaturum
uires suas, Crassus, ut quem principatum solus adsequi non poterat, auc-
3 toritate Pompei, uiribus teneret Caesaris. adfinitas etiam inter Caesarem
Pompeiumque contracta nuptiis; quippe filiam C. Caesaris Cn. Magnus
duxit uxorem. 15

4 In hoc consulatu Caesar legem tulit ut ager Campanus plebei diuidere-
tur, suasore legis Pompeio; ita circiter XX ⟨milia⟩ ciuium eo deducta et
ius urbis restitutum post annos circiter CLII quam bello Punico ab Roma-
5 nis Capua in formam praefecturae redacta erat. Bibulus, collega Caesa-
ris, cum actiones eius magis uellet impedire quam posset, maiore parte 20
anni domi se tenuit; quo facto, dum augere uult inuidiam collegae, auxit
potentiam. tum Caesari decretae in quinquennium Galliae.

45 Per idem tempus P. Clodius, homo nobilis disertus audax, qui ⟨ne⟩que
dicendi neque faciendi ullum nisi quem uellet nosset modum, malorum
propositorum executor acerrimus, infamis etiam sororis stupro et actus 25
incesti reus ob initum inter religiosissima populi Romani sacra adulte-
rium, cum graues inimicitias cum M. Cicerone exerceret (quid enim inter
tam dissimiles amicum esse poterat?) et a patribus ad plebem transisset,
legem in tribunatu tulit ⟨ut⟩, qui ciuem Romanum ⟨in⟩demnatum in-
teremisset, ei aqua et igni interdiceretur; cuius uerbis etsi non nominaba- 30
2 tur Cicero, tamen solus petebatur. ita uir optime meritus de re publica
conseruatae patriae pretium calamitate⟨m⟩ exilii tulit. non caruerunt
suspicione oppressi Ciceronis Caesar et Pompeius. hoc sibi contraxisse
uidebatur Cicero quod inter XX uiros diuidendo agro Campano esse no-
3 luisset. idem intra biennium sera Cn. Pompei cura uerum, ut coepit, 35

1 obitae *Heinsius* || 2 atque **P** ac **A** || 6 cuique *Laurent* (quoique *iam Acidalius*) quoque **PA** || 7 causam **PA**^{3} *om.* **A**^{1} || 8 praedixi **A** || 12 quem **BA** qui **P** || 13 uiribus **P** uiri uiribus **BA** || 14 ⟨Iuliam⟩ filiam *Orelli* || 16 ut **P** aut **A** || 18 urbis *Heinsius* ab his **PA** || 19 erat *om.* **A** || 23 qui neque *Vascosanus* quique **PA** || 29 ut *hic add. Novák*^{2} (ei ⟨ut⟩ *iam Ellis*) | indemnatum *Vascosanus* damnatum **PA** || 30 ei *Gelenius* et **PA** | cuius] quibus *Burman, fort. recte* || 32 calamitatem *Gelenius* calamitate **PA** || 34 uidendo **A** || 35 ut c(o)epit *Gelenius* et cupit **PA**

intenta, uotisque Italiae ac decretis senatus, uirtute atque actione Annii Milonis tribuni pl. dignitati patriaeque restitutus est. neque post Numidici exilium ac reditum quisquam aut expulsus inuidiosius aut receptus est laetius; cuius domus quam infeste a Clodio disiecta erat, tam speciose
5 a senatu restituta est.

Idem P. Clodius in tribunatu sub honorificentissimo ministerii titulo 4 M. Catonem a re publica relegauit; quippe legem tulit ut is quaestorius iure praetorio, adiecto etiam quaestore, mitteretur in insulam Cyprum ad spoliandum regno Ptolomaeum, omnibus morum uitiis eam contume-
10 liam meritum. sed ille sub aduentum Catonis uitae suae uim intulit. 5 unde pecuniam longe sperata maiorem Cato Romam rettulit; cuius integritatem laudari nefas est, insolentia paene argui potest quod una cum consulibus ac senatu effusa ciuitate obuiam, cum per Tiberim subiret nauibus, non ante iis egressus est quam ad eum locum peruenit ubi erat
15 exponenda pecunia.

Cum deinde immanes res uix multis uoluminibus explicandas C. Caesar 46 in Gallia ageret nec contentus plurimis ac felicissimis uictoriis innumerabilibusque caesis et captis hostium milibus etiam in Britanniam traiecisset exercitum, alterum paene imperio nostro ac suo quaerens orbem, uetus
20 par consulum, Cn. Pompeius et M. Crassus, alterum iniere consulatum, qui neque petitus honeste ab iis neque probabiliter gestus est. ***; Cae- 2 sari lege quam Pompeius ad populum tulit prorogatae in idem spatium temporis prouinciae; Crasso bellum Parthicum in animo molienti Syria decreta; qui uir cetera sanctissimus immunisque uoluptatibus neque in
25 pecunia neque in gloria concupiscenda aut modum norat aut capiebat terminum. hunc proficiscentem in Syriam diris cum ominibus tribuni 3 pl. frustra retinere conati; quorum execrationes si in ipsum tantummodo ualuissent, uile imperatoris damnum saluo exercitu fuisset rei publicae. transgressum Euphraten Crassum petentemque Seleuciam circumfusis 4
30 immanibus copiis equitum rex Orodes una cum parte maiore Romani exercitus interemit. reliquias legionum C. Cassius, atrocissimi mox auc- 5 tor facinoris, tum quaestor, conseruauit Syriamque adeo in populi Ro-

1 intenta (*sic*) A[1] interita PA[2] || 2 dignitate A || 3 ac *Ellis* aut PA || 6 in tribunatu *Heinsius* (*cf. 45, 1*) in senatu (*ex praeced.* senatu*; cf. etiam 29, 1* in consulatu) PA *del. Cuiacius* || 7 quaestorius *Burman* quaestor cum PA quaestor⟨ius⟩ cum *Lipsius* || 8 quaestore mitteretur *Gelenius* quaestor emitteretur PA || 9 Ptolemaeum P || 14 iis *Aldus* is PA || 17 gereret *Stanger ap. Halm*[4] || 18 et BA ac P || 19.20 uetus par *Vrsinus*[1] (par *iam Rhenanus*) uictus pars PA || 21 hiis A his P | *excidisse uelut* Pompeio utraque Hispania in quinquennium tradita est *censet Pluygers* || 22 lege quam *Gelenius* legem quam P leges quas A || 23 prouinciae *om.* A | [in] animo *Cludius* iam animo *Heinsius* || 26 omnibus P || 28 uile *Puteanus* utile PA || 29 circumfusis *Gelenius* circumfusos PA circumfusus *Vascosanus*

mani potestate retinuit ut transgressos in eam Parthos felici rerum euentu fugaret ac funderet.

47 Per haec insequentiaque et quae praediximus tempora amplius CCCC milia hostium a C. Caesare caesa sunt, plura capta; pugnatum saepe derecta acie, saepe in agminibus, saepe eruptionibus; bis penetrata Bri- 5 tannia; nouem denique ⟨ex⟩ aestatibus uix ulla non iustissimus triumphus emeritus, circa Alesiam uero tantae res gestae quantas audere uix hominis, perficere paene nullius nisi dei fuerit.

2 Quarto ferme anno Caesar morabatur in Galliis cum medium iam ex inuidia potentiae male cohaerentis inter Cn. Pompeium et C. Caesarem 10 concordiae pignus Iulia, uxor Magni, decessit; atque omnia inter destinatos tanto discrimini duces dirimente Fortuna filius quoque paruus 3 Pompei, Iulia natus, intra breue spatium obiit. tum in gladios caedesque ciuium furente ambitu, cuius neque finis reperiebatur nec modus, tertius consulatus soli Cn. Pompeio etiam aduersantium antea dignitati eius 15 iudicio delatus est, cuius ille honoris gloria ueluti reconciliatis sibi optimatibus maxime a C. Caesare alienatus est; sed eius consulatus omnem uim in coercitionem ambitus exercuit.

4 Quo tempore P. Clodius a Milone candidato consulatus exemplo inutili[ter], facto salutari rei publicae circa Bouillas contracta ex occursu 20 rixa iugulatus est. Milonem reum non magis inuidia facti quam Pompei 5 damnauit uoluntas; quem quidem M. Cato palam lata absoluit sententia; qui si maturius tulisset, non defuissent qui sequerentur exemplum probarentque eum ciuem occisum quo nemo perniciosior rei publicae neque bonis inimicior uixerat. 25

48 Intra breue deinde spatium belli ciuilis exarserunt initia, cum iustissimus quisque et a Caesare et a Pompeio uellet dimitti exercitus; quippe Pompeius in secundo consulatu Hispanias sibi decerni uoluerat easque per triennium absens ipse ac praesidens urbi per Afranium et Petreium, consularem ac praetorium, legatos suos, administrabat, et iis qui a Cae- 30 sare dimittendos exercitus contendebant adsentabatur, iis qui ab ipso 2 quoque aduersabatur. qui si ante biennium quam ad arma itum est, perfectis muneribus theatri et aliorum operum quae ei circumdedit, grauissima temptatus ualetudine decessisset in Campania (quo quidem tempore uniuersa Italia uota pro salute eius primi omnium ciuium susce- 35

3 DCCC *Lipsius* CIↃC *Vossius* || 5 in *del. Lipsius* || 6 ex *hic add. Watt* (⟨ex⟩ nouem *Burman*) || 7 gestae **B A** *om.* **P** || 9 quarto *Laurent* septimo **P A** quinto *Krause* | Gallis **A** || 10 potentiae male *Lipsius* (male *iam Rhenanus*) Ponti et (*sed* ac **P**) Camiliae **P A** || 15 soli **P A**^{3} *om.* **A**^{1} || 16 uelut **A** || 18 coercitionem **B** coertionem **P A** coercitione *Cludius* || 19 inutili *Gelenius* inutiliter **P A** inutili sed *Vrsinus*^{1} || 23 qui^{1}] quam *Gelenius* || 26 bellis **P** || 29 Afranium *Burer* Afrannium **P** African(i)um **B A** || 31 adsentabatur *om.* **A** | iis **P** is **A** || 31.32 ab ipso quoque **B A** dimittendos ab ipsoque **P** || 35 primi *Vascosanus* primo **P A**

pit), defuisset Fortunae destruendi eius locus et, quam apud superos habuerat magnitudinem, inlibatam detulisset ad inferos.

Bello autem ciuili et tot quae deinde per continuos XX annos consecuta 3 sunt malis non alius maiorem flagrantioremque quam C. Curio tribunus 5 pl. subiecit facem, uir nobilis eloquens audax, suae alienaeque et fortunae et pudicitiae prodigus, homo ingeniosissime nequam et facundus malo publico, cuius animo *** uoluptatibus uel libidinibus neque opes ullae ne- 4 que †cupiditates† sufficere possent. hic primo pro Pompei partibus, id est, ut tunc habebatur, pro re publica, mox simulatione contra Pom- 10 peium et Caesarem, sed animo pro Caesare, stetit. (id gratis an accepto centiens sestertio fecerit, ut accepimus, in medio relinquemus.) ad ulti- 5 mum saluberrimas [et] coalescentis condiciones pacis, quas et Caesar iustissimo animo postulabat et Pompeius aequo recipiebat, discussit ac rupit, unice cauente Cicerone concordiae publicae.

15 Harum praeteritarumque rerum ordo cum iustis aliorum uoluminibus promatur, tum, uti spero, nostris explicabitur. nunc proposito operi 6 sua forma reddatur, si prius gratulatus ero Q. Catulo, duobus Lucullis Metelloque et Hortensio, qui, cum sine inuidia in re publica floruissent eminuissentque sine periculo, quieta aut certe [non praecipitata] fatali 20 ante initium bellorum ciuilium morte functi sunt.

Lentulo et Marcello consulibus, post urbem conditam annis DCCIII 49 et ⟨ante⟩ annos LXXVIII quam tu, M. Vinici, consulatum inires, bellum ciuile exarsit. alterius ducis causa melior uidebatur, alterius erat firmior; 2 hic omnia speciosa, illic ualentia; Pompeium senatus auctoritas, Caesa- 25 rem militum armauit fiducia. consules senatusque causae †non† Pompeio summam imperii detulerunt ***. nihil relictum a Caesare quod ser- 3 uandae pacis causa temptari posset, nihil receptum a Pompeianis, cum alter consul iusto esset ferocior, Lentulus uero salua re publica saluus esse non posset, M. autem Cato moriendum antequam ullam condici- 30 onem ciuis ⟨armati⟩ accipiendam rei publicae contenderet. uir antiquus et grauis Pompei partes laudaret magis, prudens sequeretur Caesaris et illa gloriosa, haec terribiliora duceret.

1 destituendi *Mommsen ap. Haase* (*conl. 69, 6*) || **7** cuius *Gelenius* huius **PA** | immerso *add. Morgenstern* obruto *add.* (*sed post* libidinibus) *Novák*[1] || **8** dignitates *Watt* || **10** stetit *Gelenius* restitit **PA** || **11** ⟨ses⟩centies *Lipsius ex Val. Max. 9, 1, 6* | sextertio **A** S-H **P** || **12** et[1] *del. Gelenius* etiam *Ellis* || **15** praeteritumque **P** | iustis *Gelenius* iustius **PA** || **19** non praecipitata *ut gloss. del. Damsté* (*conl. 2, 4, 6*), *melius quam qui hoc ad* re publica *referunt* (quieta ⟨ea⟩ *Lipsius*, praecipitata ⟨ciuitate⟩ *Ruhnken*) | fatali *del. Arnoldt* || **21** DCCIII *Gelenius* ACCIII (*uel sim.*) **PA** || **22** ante *add. Orelli* | annos *om.* **P** || **25** causae ⟨defensori⟩, non *P. Thomas malim* causae ⟨suae patro⟩no || **26** detulerunt: Caesar sibi bellauit (*uel sim.*) *Shackleton Bailey* || **28** alter cos. *Gelenius* altero COS. **PA** alter consulum *Halm* (*conl. 61, 4*) || **29** conditionem **PA**[4] *om.* **A**[1] || **30** cui⟨usu⟩is *Ruhnken* | armati *addidi* || **32** glorios⟨ior⟩a *Cuperus ap. Burman* | haec **P** illa **A**

4 Vt deinde spretis omnibus quae Caesar postulauerat, tantummodo
contentus cum una legione titulum retinere prouinciae, *** priuatusque
in urbem ueniret et se in petitione consulatus suffragiis populi Romani
committeret decreuerat, ratus bellandum Caesar cum exercitu Rubi-
conem transiit. Cn. Pompeius consulesque et maior pars senatus relicta 5
50 urbe ac deinde Italia transmisere Dyrrachium. at Caesar, Domitio legi-
onibusque quae Corfinii una cum eo fuerant potitus, duce aliisque qui
uoluerant abire ad Pompeium sine dilatione dimissis, persecutus Brundi-
sium ita ut appareret malle integris rebus et condicionibus finire bellum
2 quam opprimere fugientes, cum transgressos repperisset consules, in 10
urbem reuertitur redditaque ratione consiliorum suorum in senatu et in
contione ac miserrimae necessitudinis, cum alienis armis ad arma com-
3 pulsus esset, Hispanias petere decreuit. festinationem itineris eius ali-
quamdiu morata Massilia est, fide melior quam consilio prudentior, in-
tempestiue principalium armorum arbitria captans, quibus ii se debent 15
4 interponere qui non parentem coercere possunt. exercitus deinde qui
sub Afranio consulari ac Petreio praetorio fuerat ipsius aduentu uigore
ac fulgore ⟨eius⟩ occupatus se Caesari tradidit; uterque legatorum et
quisquis cuiusque ordinis sequi eos uoluerat remissi ad Pompeium.
51 Proximo anno cum Dyrrachium ac uicina ei urbi regio castris Pompei 20
obtineretur, qui accitis ex omnibus transmarinis prouinciis legionibus,
equitum ac peditum auxiliis, regumque ⟨et⟩ tetrarcharum simulque dy-
nastarum copiis immanem exercitum confecerat et mare praesidiis clas-
sium, ut rebatur, saepserat quo minus Caesar legiones posset transmittere,
2 sua et celeritate et fortuna C. Caesar usus nihil in mora habuit quo minus 25
et cum uellet ipse exercitusque classibus perueniret et primo paene
castris Pompei sua iungeret, mox etiam obsidione munimentisque eum
complecteretur. sed inopia obsidentibus quam obsessis erat grauior.
3 tum Balbus Cornelius excedente humanam fidem temeritate ingressus
castra hostium saepiusque cum Lentulo collocutus consule, dubitante 30

2 legione ne titulum **A** | *excidit uelut* senatus ut exercitum dimitteret (senatus *add. post* decreuerat *Woodman*, ut exercitum dimitteret *add. Novák*^{3}) || 3–4 ueniret ... committeret *Gelenius* uenire ... committere **PA** || 4 decreuerat *Burer* (*fort.* **B**) decreuere **PA** || 7 quae Corfini *Baiter ap. Orelli* Corfini quae **P** Corfini **A** || 8 uoluerant *Gelenius* uenerant **PA** || 9 et *del. Nagel* aequis *Cludius* (*cf. 25, 1; Caes. ciu. 1, 26, 4*) || 11 reuertit **P** | et **PA**^{3} *om.* **A**^{1} || 12 cum] quod *Castiglioni* || 15 hi se **P** hisce **A** || 17 Afranio (*corr. ex* Africanio) **B** Africano **PA** | aduentu⟨s⟩ *Gelenius, sed malui* eius *addere* || 19 remissi *Gelenius* remisit **PA** || 20 dum (*seruato* retinetur) *Ellis* | uicina **P** uicinia **BA** | Pompei **A** *et* (*corr. ex* Pompeio) **B** Pompeio **P** || 21 obtineretur *Heinsius* ('o *littera priori uocabulo adhaerescente*' *Kritz*) retinetur **PA** | ex **PA**^{3} et **A**^{1} || 22 et *add. Gelenius* | simulque **BP** simul **A** || 24 ut rebatur *Rhenanus*, **A**^{3} uirebatur **PA**^{1} || 26 et cum] et quo *Acidalius* eo cum *Vossius* eo quo *Halm* et cum ⟨uellet et quo⟩ *Ruhnken* || 28 obsessis erat **P** obsesserat **A** || 30 *immo* ⟨pro⟩ consule consulari *Goodyear ap. Woodman*

quanti se uenderet, illis incrementis fecit uiam quibus non Hispaniensis
natus sed Hispanus in triumphum et pontificatum adsurgeret fieretque
ex priuato consularis. uariatum deinde proeliis, sed uno longe magis
Pompeianis prospero, quo grauiter impulsi sunt Caesaris milites.

5 Tum Caesar cum exercitu fatalem uictoriae suae Thessaliam petiit. **52**
Pompeius, longe diuersa aliis suadentibus, quorum plerique hortabantur 2
ut in Italiam transmitteret (neque hercules quicquam partibus illis salubrius fuit), alii ut bellum traheret, quod dignatione partium in dies ipsis
magis prosperum fieret, usus impetu suo hostem secutus est. aciem 3
10 Pharsalicam et illum cruentissimum Romano nomini diem tantumque
utriusque exercitus profusum sanguinis et collisa inter se duo rei publicae
capita effossumque alterum Romani imperii lumen, tot talesque Pompeianarum partium caesos uiros, non recipit enarranda hic scripturae
modus. illud notandum est: ut primum C. Caesar inclinatam uidit Pom- 4
15 peianorum aciem, neque prius neque antiquius quicquam habuit quam
⟨ut⟩ in omnes partes, ut militari uerbo ex consuetudine utar, dimitteret
***. pro dii immortales, quod huius uoluntatis erga Brutum suae postea 5
uir tam mitis pretium tulit! nihil ⟨in⟩ illa uictoria mirabilius magnificen- 6
tius clarius fuit quam quod neminem nisi acie consumptum ciuem patria
20 desiderauit; sed munus misericordiae corrupit pertinacia, cum libentius
uitam uictor iam daret quam uicti acciperent.

Pompeius profugiens cum duobus Lentulis consularibus Sextoque filio **53**
et Fauonio praetorio, quos comites ei fortuna adgregauerat, aliis ut
Parthos, aliis ut Africam peteret, in qua fidelissimum partium suarum
25 haberet regem Iubam, suadentibus, Aegyptum petere proposuit, memor
beneficiorum quae in patrem eius Ptolomaei qui tum puero quam iuueni
propior regnabat Alexandriae contulerat. sed quis in aduersis benefici- 2
orum seruat memoriam? aut quis ullam calamitosis deberi putat gratiam?
aut quando fortuna non mutat fidem? missi itaque ab rege qui uenien-
30 tem Cn. Pompeium (is iam a Mytilenis Corneliam uxorem receptam in
nauem fugae comitem habere coeperat) consilio Theodoti et Achillae
exciperent hortarenturque ut ex oneraria in eam nauem quae obuiam

1 Hispaniensis *Lipsius* Hispaniae Asiae **PA** || 3–4 unum . . . prosperum *Kritz olim* || 4 quo *del. Fröhlich 391* || 7 illi⟨u⟩s *Burman* || 8 dignatione *Gelenius* dignationi **BPA** | partium indies **PA** partem indie **B** | ipsis **PA**[1] ipsiis **BA**[2] || 9 foret *Cludius* || 10 Romano **P** Romani **BA** || 11 conlisa *Gelenius* consilio **PA** || 12 ⟨et⟩ tot *Halm*[4] || 13 enarrandae **A** || 16 ut *add. Vascosanus* | uerbo **A** et uerbo **P** | ex *Lipsius* et **PA** || 17 *excidit uelut* tesseram ut ciuibus parceretur; *cf. Heraeus* | suae *om.* **A** suum *Cludius* | postea *Rhenanus* post eam **PA** || 18 in *add. Haase* || 19 quam quod *Haase* quando **PA** || 20 corrupit *Rhenanus* corrumpit **PA** || 21 uictor iam daret *Burer* uictoriam dare (*sed* darent **A**[1])**PA**[2] || 24 qua *Gelenius* quo **PA** || 27 in **PA**[2] ullam in **A**[1] || 31 Achillae **P** Achili **B** Achi **A** || 32 obuiam *om.* **A**

processerat transcenderet; quod cum fecisset, princeps Romani nominis imperio arbitrioque Aegyptii mancipii C. Caesare P. Seruilio consulibus iugulatus est.

3 Hic post tres consulatus et totidem triumphos domitumque terrarum orbem sanctissimi ac praestantissimi uiri in id euecti super quod ascendi 5 non potest, duodesexagesimum annum agentis, pridie natalem ipsius, uitae fuit exitus, in tantum in illo uiro a se discordante Fortuna ut, cui 4 modo ad uictoriam terra defuerat, deesset ad sepulturam. (quid aliud quam nimium occupatos dixerim quos in aetate et tanti et paene nostri saeculi uiri fefellit quinquennium, cum a C. Atilio et Q. Seruilio consuli- 10 bus tam facilis esset annorum digestio? quod adieci, non ut arguerem sed ne arguerer.)

54 Non fuit [non] maior in Caesarem quam in Pompeium fuerat regis eorumque quorum is auctoritate regebatur fides. quippe cum uenientem eum temptassent insidiis ac deinde bello lacessere auderent, utrique 15 summo⟨rum⟩ imperatorum, alteri ⟨mortuo, alteri⟩ superstiti, meritas poenas luere suppliciis.

2 Nusquam erat Pompeius corpore, adhuc ubique uiuebat nomine. quippe ingens partium eius fauor bellum excitauerat Africum, quod ciebat rex Iuba et Scipio, uir consularis, ante biennium quam extingueretur Pom- 20 3 peius, lectus ab eo socer, eorumque copias auxerat M. Cato, ingenti cum difficultate itinerum locorumque inopia perductis ad eos legionibus; qui uir, cum summum ei a militibus deferretur imperium, honoratiori parere maluit.

55 Admonet promissae breuitatis fides quanto omnia transcursu dicenda 25 sint. sequens fortunam suam Caesar peruectus in Africam, quam occiso Curione, Iulianarum duce partium, Pompeiani obtinebant exercitus. ibi primo uaria fortuna, mox pugnauit sua, inclinataeque hostium copiae; 2 nec dissimilis ibi aduersus uictos quam in priores clementia Caesaris fuit. 30

Victorem Africani belli C. Caesarem grauius excepit Hispaniense (nam uictus ab eo Pharnaces uix quicquam gloriae eius adstruxit), quod Cn. Pompeius, Magni filius, adulescens impetus ad bella maximi, ingens ac terribile conflauerat, undique ad eum adhuc paterni nominis magnitudi-

5 ac **P** atque **A** | uiri *om.* **A** || 9 aetate *Rhenanus* aetatem **PA** || 10 et Qu. **P** Quinto **A** || 11 facilis *Gelenius* f(o)elix **PA** || 13 non^{2} **BA** *om.* **P** uero *Laurent* || 16 summorum *Mommsen ap. Haase* summo **PA**, *Cludius* | imperatori *Cludius* | mortuo alteri *add. Lipsius* || 18 uiuebat *Lipsius* Iubae **PA**^{1} uiuo **A**^{3} || 20 triennium *noluit Lipsius* || 21 socer **BA** sacer **P** || 23 a militibus **BA** ambitus **P** | parere *Burer* parare **P** parari **A** || 25 quanto **PA**^{1} quando **A**^{2} || 26 sunt **A** | Caesar in peruectus **A** | Africam et quam **A** Africam est, quam *Orelli* || 28 fortuna, mox pugnauit sua *Acidalius* fortunam expugnauit uia **PA** || 31 Afric[an]i *Novák*^{1} | C. *om.* **A**

nem sequentium ex toto orbe terrarum auxiliis confluentibus. sua Caesarem in Hispaniam comitata fortuna est, sed nullum umquam atrocius periculosiusque ab eo initum proelium, adeo ut plus quam dubio Marte descenderet equo consistensque ante recedentem suorum aciem, increpita prius Fortuna quod se in eum seruasset exitum, denuntiaret militibus uestigio se non recessurum; proinde uiderent quem et quo loco imperatorem deserturi forent. uerecundia magis quam uirtute acies restituta, et a duce quam a milite potius. Cn. Pompeius grauis uulnere inuentus inter solitudines auias interemptus est; Labienum Varumque acies abstulit. 3 5 4 10

Caesar omnium uictor regressus in urbem, quod humanam excedat fidem, omnibus qui contra se arma tulerant ignouit, magnificentissimisque gladiatorii muneris, naumachiae et equitum peditumque, simul elephantorum certaminis spectaculis, epulique per multos dies dati celebratione repleuit eam. quinque egit triumphos: Gallici apparatus ex citro, Pontici ex acantho, Alexandrini testudine, Africi ebore, Hispaniensis argento rasili constitit. pecunia ex manubiis lata paulo amplius sexiens miliens sestertium. 56 15 2

Neque illi tanto uiro et tam clementer omnibus uictoriis suis uso plus quinque mensium principalis quies contigit. quippe cum mense Octobri in urbem reuertisset, idibus Martiis, coniurationis auctoribus Bruto et Cassio, quorum alterum promittendo consulatum non obligauerat, contra differendo Cassium offenderat, adiectis etiam consiliariis caedis familiarissimis omnium et fortuna partium eius in summum euectis fastigium, D. Bruto et C. Trebonio aliisque clari nominis uiris, interemptus est. cui magnam inuidiam conciliarat M. Antonius, omnibus audendis paratissimus, consulatus collega, imponendo capiti eius Lupercalibus sedentis pro rostris insigne regium, quod ab eo ita repulsum erat ut non offensus uideretur. 3 20 25 4

30 Laudandum experientia consilium est Pansae atque Hirtii, qui semper praedixerant Caesari ut principatum armis quaesitum armis teneret; ille, dictitans mori se quam timere malle, dum clementiam quam praestiterat expectat, incautus ab ingratis occupatus est, cum quidem plurima ei praesagia atque indicia dii immortales futuri obtulissent peri- 57

4 increpita **P A**[3] increpata **A**[1] || 7–8 restituta *Heinsius*, et a *Ruhnken* restitutae C. A. **B** restitutae sunt a **P A** || 8 potius *Mommsen ap. Haase* fortius **P A** | grauis **P** graui **A**[4] *om.* **A**[1] || 12 magnificentissimisque **A** magnificentissimis **P** || 16 Afri **A** || 17 sexagies *Hotomannus* decies sexies *noluit Lipsius* uicies *Laurent* || 18 sextertium **A** S-H **P** || 19 tanto uiro *om.* **A** | uictoriis suis *Gelenius* uictoribus suis **B** *om.* **P A** || 21 coniurationibus **A** || 24 euectis *Gelenius* reuectis **P A** || 27 paratissimos **A** | consulatus **P** consulatos **A**[3] *om.* **A**[1] || 28 ita *Rhenanus* id **P A** || 29 offensus *Rhenanus* offensum **B P A** || 32 timere **A**[1] timeri **P A**[2] || 34 plurima ei *Orelli* plurimi **B A**[2] plurima **P A**[1]

2 culi. nam et haruspices praemonuerant ut diligentissime iduum Martiarum caueret diem et uxor Calpurnia, territa nocturno uisu, ut ea die domi subsisteret orabat et libelli coniurationem nuntiantes dati neque
3 protinus ab eo lecti erant. sed profecto ineluctabilis fatorum uis, cuiuscum⟨que⟩ fortunam mutare constituit, consilia corrumpit. 5

58 Quo anno id patrauere facinus, ⟨M.⟩ Brutus et C. Cassius praetores
2 erant, D. Brutus consul designatus. hi una cum coniurationis globo, stipati gladiatorum D. Bruti manu, Capitolium occupauere. tum consul Antonius (quem cum simul interimendum censuisset Cassius testamentumque Caesaris abolendum, Brutus repugnauerat, dictitans nihil amplius 10 ciuibus praeter tyranni – ita enim appellari Caesarem facto eius expe-
3 diebat – petendum esse sanguinem) conuocato senatu, cum iam Dolabella, quem substituturus sibi Caesar designauerat consulem, fasces atque insignia corripuisset consulis, uelut pacis auctor liberos suos obsides in Capitolium misit fidemque descendendi tuto interfectoribus Caesaris 15
4 dedit; et illud decreti Atheniensium celeberrimi exemplum, relatum a Cicerone, obliuionis praeteritarum rerum decreto patrum comprobatum
59 est. Caesaris deinde testamentum apertum est, quo C. Octauium, nepotem sororis suae Iuliae, adoptabat; de cuius origine, etiamsi †praeuenit et†, pauca dicenda sunt. 20

2 Fuit C. Octauius ⟨pater⟩ ut non patricia ita admodum speciosa equestri genitus familia, grauis sanctus, innocens diues. hic praetor inter nobilissimos uiros creatus primo loco, cum ei dignatio Iulia genitam Atiam conciliasset uxorem, ex eo honore sortitus Macedoniam appellatusque in ea imperator, decedens ad petitionem consulatus obiit praetextato re- 25
3 licto filio. quem C. Caesar, maior eius auunculus, educatum apud Philippum uitricum dilexit ut suum, natumque annos XVIII Hispaniensis militiae adsecutum se postea comitem habuit, numquam aut alio usum hospitio quam suo aut alio uectum uehiculo, pontificatusque sacerdotio
4 puerum honorauit. et patratis bellis ciuilibus ad erudiendam liberalibus 30 disciplinis singularis indolem iuuenis Apolloniam eum in studia miserat, mox belli Getici ac deinde Parthici habiturus commilitonem.

5 Cui ut est nuntiatum de caede auunculi, cum protinus ex uicinis legionibus centuriones suam suorumque militum operam ei pollicerentur

3 orarat *Halm*^{4} || 3–4 neque protinus ab eo **A** ab eo neque protinus **P** || 4 cuiuscumque *Gelenius* cuius cum (*sed* quom **P**) **BPA** || 5 constituit **PA**^{2} uoluit **A**^{1} || 6 *add. Heinsius* || 8 tum *Haase* cum **PA** || 12 esse **PA**^{3} *om.* **A**^{1} || 15 Caesaris **PA**^{3} *om.* **A**^{1} || 19–20 praenitet *Heinsius* per se nitet *Burman* properanti, hic *Acidalius* ⟨su⟩peruacuum est *Watt* (*conl. 36, 2*) || 21 pater *add. Cludius* | spetiose **A** || 23 Acciam **P** || 25 ea *Gelenius* eam **PA** || 27 XVII *Oudendorp ad Suet. Aug. 8, 1* || 30 patratis *Vascosanus* paratis **PA** peractis *Gelenius* | erudiendum **P** || 31 singularem *Cludius* | indolis iuuenem *Vascosanus* || 34 suam *Gelenius* suas **PA** | pollicerentur **P** pollicentur **BA**

neque eam spernendam Saluidienus et Agrippa dicerent, ille festinans
peruenire in urbem omnem ordinem et necis et testamenti Brundisii
comperit. cui aduentanti Romam immanis amicorum occurrit frequentia, 6
et, cum intraret urbem, solis orbis super caput eius curuatus aequaliter
5 rotundatusque †in colorem† arcus uelut coronam tanti mox uiri capiti
imponens conspectus est. non placebat Atiae matri Philippoque uitrico 60
adiri nomen inuidiosa ⟨cum⟩ fortuna Caesaris, sed adserebant salutaria
rei publicae terrarumque orbis fata conditorem conseruatoremque Ro-
mani nominis. spreuit itaque caelestis animus humana consilia et cum 2
10 periculo potius summa quam tuto humilia proposuit sequi maluitque
auunculo et Caesari de se quam uitrico credere, dictitans nefas esse, quo
nomine Caesari dignus esset uisus, sibimet ipsum uideri indignum.

Hunc protinus Antonius consul superbe excepit (neque is erat contemp- 3
tus sed metus) uixque admisso in Pompeianos hortos loquendi secum tem-
15 pus dedit, mox etiam uelut insidiis eius petitus sceleste insimulare coepit,
in quo turpiter deprehensa eius uanitas est. aperte deinde Antonii ac 4
Dolabellae consulum ad nefandam dominationem erupit furor. sester-
tium septiens miliens, depositum a C. Caesare ad aedem Opis, occupatum
ab Antonio, actorum eiusdem insertis falsis ciuitatibus ⟨immunitatibus⟩-
20 que corrupti commentarii atque omnia pretio temperata, uendente rem
publicam consule. idem prouinciam D. Bruto designato consuli decretam 5
Galliam occupare statuit, Dolabella transmarinas decreuit sibi; interque
naturaliter dissimillimos ac diuersa uolentes crescebat odium, eoque
C. Caesar iuuenis cotidianis Antonii petebatur insidiis.

25 Torpebat oppressa dominatione Antonii ciuitas (indignatio et dolor 61
omnibus, uis ad resistendum nulli aderat), cum C. Caesar, XX uix annum
ingressus, mira ausus ac summa consecutus priuato consilio maiorem
senatu pro re publica animum habuit primumque a Calatia, mox a Ca- 2
silino ueteranos exciuit paternos; quorum exemplum secuti alii breui in
30 formam iusti coiere exercitus. mox, cum Antonius occurrisset exercitui
quem ex transmarinis prouinciis Brundisium uenire iusserat, legio Martia
et quarta, cognita et senatus uoluntate et tanti iuuenis indole, sublatis

2 ordinem *Gelenius* ordinationem PA ordine rationem *Heinsius* ordinem ac rationem *Muncker ap. Heinsium* || 4 et ... urbem PA[4] *om.* A[1] || 5 cum colore *Laurent malim* ⟨om⟩ni colore || 6 Acciae P || 7 inuidiosa cum fortuna *scripsi* inuidiosae fortunae PA inuidiosam⟨que⟩ fortunam *Ruhnken* inuidiosum (*sic Scrinerius*) Fortunae *Shackleton Bailey* || 8 orbi *Burman* || 11 credere *Gelenius* cedere PA || 12 sibimet *Vrsinus*[1] semet PA se ⟨sibi⟩met *Pluygers* | uideri indignum PA[3] indignum uideri A[1] || 13 excepit *Cludius* excipit PA || 17 sestertium A S-H P || 19 immunitatibus *hic add. Ellis, ante* ciuitatibusque (*sic* PA) *add. Perizonius ap. Heinsium* || 20 corrupti commentarii *Ruhnken* corruptis commentariis PA | temerata *Heinsius* || 22 occuparet A || 26 XX uix *scripsi* (*conl.* § *4 infra*) XVIIII PA || 28 Calatia *Gelenius* Galatia PA || 29 breui BA in breui P || 30 formam ... coiere P forma ... coire BA || 32 tanti P tanto A tanta *Ruhnken*

3 signis ad Caesarem se contulerunt. eum senatus honoratum equestri
statua, quae hodieque in rostris posita aetatem eius scriptura indicat
(qui honor non alii per CCC annos quam L. Sullae et Cn. Pompeio et
C. Caesari contigerat), pro praetore una cum consulibus designatis Hirtio
4 et Pansa bellum cum Antonio gerere iussit. ⟨id⟩ ab eo annum agente 5
uicesimum fortissime circa Mutinam administratum est et D. Brutus
obsidione liberatus. Antonius turpi ac nuda fuga coactus deserere Italiam, consulum autem alter in acie, alter post paucos dies ex uulnere
mortem obiit.

62 Omnia, antequam fugaretur Antonius, honorifice a senatu in Caesa- 10
rem exercitumque eius decreta sunt maxime auctore Cicerone, sed, ut
recessit metus, erupit uoluntas protinusque Pompeianis partibus rediit
2 animus. Bruto Cassioque prouinciae, quas iam ipsi sine ullo senatus consulto occupauerant, decretae, laudati quicumque se iis exercitus tradi-
3 dissent, omnia transmarina imperia eorum commissa arbitrio. quippe 15
M. Brutus et C. Cassius, nunc metuentes arma Antonii, nunc ad augendam eius inuidiam simulantes se metuere, testati edictis libenter se uel
in perpetuo exilio uicturos dum res publica constaret concordia, nec
ullam belli ciuilis praebituros materiam, plurimum sibi honoris esse in
conscientia facti sui, profecti urbe atque Italia intento †ac pari† animo, 20
sine auctoritate publica prouincias exercitusque occupauerant et, ubicumque ipsi essent, praetexentes esse rem publicam, pecunias etiam,
quae ex transmarinis prouinciis Romam ab quaestoribus deportabantur,
4 a uolentibus acceperant. quae omnia senatus decretis comprehensa et
comprobata sunt, et D. Bruto, cum alieno beneficio uiueret, decretus 25
triumphus, Pansae atque Hirtii corpora publica sepultura honorata;
5 Caesaris adeo nulla habita mentio ut legati qui ad exercitum eius missi
erant iuberentur summoto eo milites adloqui. non fuit tam ingratus exercitus quam fuerat senatus; nam cum eam iniuriam dissimulando Caesar
ferret, negauere milites sine imperatore suo ulla se audituros mandata. 30
6 hoc est illud tempus quo Cicero insito amore Pompeianarum partium
Caesarem laudandum et tollendum censebat, cum aliud diceret, aliud
intellegi uellet.

63 Interim Antonius, fuga transgressus Alpes, primo per colloquia repulsus a M. Lepido, qui pontifex maximus in C. Caesaris locum furto creatus 35
decreta sibi Hispania adhuc in Gallia morabatur, mox saepius in con-

3 Cn. **P** C. **A** || 4 pro praetore *Sigonius ad Liu. Per. 118* pro P. R. **PA** || 5 id *add. Gelenius* || 6 est et **P** esset **A** || 14 se hiis se **A** his se **P** || 15 arbitrio **P** imperio **A** || 18 [res] publica *Halm* rei publicae *Gelenius* || 20 ac parato *Lipsius ap. Ruhnken* *malim* ⟨ad⟩ appar⟨atum bell⟩i (*cf. 2, 12, 3; 83, 1*) || 23 Romam **PA**[3] *om.* **A**[1] || 24 auolantibus **A** || 25 cum *Acidalius* (*sed is* quom) quod **PA** qui *Lipsius* || 29 Caesar *Gelenius* Caesari **PA** || 35 qui pontifex maximus *om.* **A**

spectum ueniens militum (cum et Lepido omnes imperatores forent
meliores et multis Antonius, dum erat sobrius), per auersa castrorum
proruto uallo ⟨a⟩ militibus receptus est; qui titulo imperii cedebat Le-
pido, cum summa uirium penes eum foret. sub Antonii ingressum in **2**
5 castra Iuuentius Laterensis, uir uita ac morte consentaneus, cum acer-
rime suasisset Lepido ne se cum Antonio hoste iudicato iungeret, irritus
consilii gladio se ipse transfixit. Plancus deinde dubia (id est sua) fide, **3**
diu quarum esset partium secum luctatus ac sibi difficile consentiens, et
nunc adiutor D. Bruti designati consulis, collegae sui, senatuique se
10 litteris uenditans, mox eiusdem proditor, Asinius autem Pollio firmus
proposito et Iulianis partibus fidus, Pompeianis aduersus, uterque
exercitus tradidere Antonio. D. Brutus desertus primo a Planco, post **64**
etiam insidiis eiusdem petitus, paulatim relinquente eum exercitu fu-
giens in hospitis cuiusdam nobilis uiri, nomine Camelii, domo ab iis quos
15 miserat Antonius iugulatus est iustissimasque optime de se merito uiro
C. Caesari poenas dedit, cuius cum primus omnium amicorum fuisset, **2**
interfector fuit, et fortunae, ex qua fructum tulerat, inuidiam in aucto-
rem relegabat, censebatque aequum quae acceperat a Caesare retinere,
Caesarem, qui illa dederat, perire.

20 Haec sunt tempora quibus M. Tullius continuis actionibus aeternas **3**
Antonii memoriae inussit notas, sed hic fulgentissimo et caelesti ore, at
tribunus Cannutius canina rabie lacerabat Antonium. utrique uindicta **4**
libertatis morte stetit; sed tribuni sanguine commissa proscriptio, Cice-
ronis uel⟨ut⟩ satiato Antonio paene finita.

25 Lepidus deinde a senatu hostis iudicatus est, ut ante fuerat Antonius.
tum inter eum Caesaremque et Antonium commercia epistularum et **65**
condicionum facta mentio, cum Antonius id subinde Caesarem admone-
ret, quam inimicae ipsi Pompeianae partes forent et in quod iam emer-
sissent fastigium et quanto Ciceronis studio Brutus Cassiusque attolle-
30 rentur, denuntiaretque se cum Bruto Cassioque, qui iam decem et septem
legionum potentes erant, iuncturum uires suas si Caesar eius aspernare-
tur concordiam, diceretque plus Caesarem patris quam se amici ultioni

2–3 auersa castrorum proruto *Gelenius* auersam castrorum proruta **PA** ‖ **3** a *add. Heinsius* ‖ **9** se **PA**^{3} *om.* **A**^{1} ‖ **11** propositi *Acidalius* ‖ **12** postea **A** ‖ **14** hospitiis **A** | Camelii *Vossius* Cameli **PA** Camilli *Bipont. ex Appian. BC 3, 98* Capeni *Gelenius ex Liu. Per. 120* | ab his **PA** ‖ **16** primus **A** primis **P** ⟨in⟩ primis (*et* cui[us]) *Heinsius* ‖ **18** censebatque **PA**^{4} *om.* **A**^{1} ‖ **19** qui *Gelenius* quia **PA** ‖ **19–20** perire (*uel* perisse). Haec *Rhenanus* peris. Haec **P** per isthaec **A** ‖ **20** sunt **PA**^{3} *om.* **A**^{1} ‖ **21** coelestiore **P** scelestiore **A** ‖ **22** canina *Ruhnken* continua **P** continna **A** ‖ **23** proscriptio Ciceronis **PA**^{3} Ciceronis proscriptio **A**^{1} ‖ **24** uelut *Puteanus* uel (*cf. 67, 3*) **PA** ut *Halm*^{4} | p(a)ene **A** poena (*cf. 2, 9, 3*) **P** ‖ **26** epistularum ⟨inita⟩ *Novák*^{1} ‖ **27** facta *Burer* iacta **PA** | id *scripsi* et **PA**, *quod post* admoneret *transpos. Bipont.* ‖ **31** iuncturam **A** ‖ **32** amici ultioni *Gelenius* amici ultione **PA**^{3} ultioni amici **A**^{1}

2 debere. tunc inita potentiae societas et hortantibus orantibusque exercitibus inter Antonium etiam et Caesarem facta adfinitas, cum esset priuigna Antonii desponsa Caesari; consulatumque iniit Caesar pridie quam uiginti annos impleret x Kal. Octobres cum collega Q. Pedio, post urbem conditam [abhinc] annis DCCVIIII, ante LXXII quam tu, M. Vinici, 5
3 consulatum inires. uidit hic annus Ventidium, per quam urbem inter captiuos Picentium in triumpho ductus erat, in ea consularem praetextam iungentem praetoriae; idem hic postea triumphauit.

66 Furente deinde Antonio simulque Lepido, quorum uterque, ut praediximus, hostes iudicati erant, cum ambo mallent sibi nuntiare quid 10 passi essent quam quid emeruissent, repugnante Caesare sed frustra
2 aduersus duos, instauratum Sullani exempli malum, proscriptio. nihil tam indignum illo tempore fuit quam quod aut Caesar aliquem proscribere coactus est aut ab ullo Cicero proscriptus est; abscisaque scelere Antonii uox publica est, cum eius salutem nemo defendisset qui per 15
3 tot annos et publicam ciuitatis et priuatam ciuium defenderat. nihil tamen egisti, M. Antoni (cogit enim excedere propositi formam operis erumpens animo ac pectore indignatio), nihil inquam egisti mercedem caelestissimi oris et clarissimi capitis abscisi numerando auctoramentoque funebri ad conseruatoris quondam rei publicae tantique consulis 20
4 incitando necem. rapuisti tu M. Ciceroni lucem sollicitam et aetatem senilem et uitam miseriorem te principe quam sub te triumuiro mortem, famam uero gloriamque factorum atque dictorum adeo non abstulisti
5 ut auxeris. uiuit uiuetque per omnem saeculorum memoriam, dumque hoc uel forte uel prouidentia uel utcumque constitutum rerum naturae 25 corpus, quod ille paene solus Romanorum animo uidit, ingenio complexus est, eloquentia inluminauit, manebit incolume, comitem aeui sui laudem Ciceronis trahet, omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur, citiusque e mundo genus hominum quam *** cedet. 30

67 Huius totius temporis fortunam ne deflere quidem quisquam satis
2 digne potuit, adeo nemo exprimere uerbis potest. id tamen notandum est,

1 tunc **A**^{1} tur **PA**^{3} ⟨igi⟩tur *Rhenanus* tum *Burer* tu⟨m igitu⟩r *Halm* || 3 desponsata **A** || 5 abhinc *del. Gelenius* | DCCIX *Gelenius* ACCVIIII (*uel sim.*) **PA** || 6 Ventidium **PA**^{2} M. Ventidium **A**^{1} || 8 praetoriae *Gelenius* praetoria **PA** || 10 nuntiare *Haase* nuntiari **PA** ⟨re⟩nuntiare *noluit Vahlen* || 11 meruissent **A** || 12 aduersus duos *om.* **A** || 14 ab ullo *Rhenanus* bullo **PA** | abscissaque **A** || 15 publica audita est **A** || 19 caelestissimi **PA**^{3} scelestissimi **A**^{1} | abscissi **A** || 21 incitando *Woodman* inritando **PA** inuitando *Lipsius* | tu M. *Gelenius* tum **PA** || 22 triumuiro **PA**^{2} tribuno **A**^{1} || 28 tuum **P** tum **A** || 29 citiusque e *Laurent* citius quem **A** citiusque in **P** || 30 *excidit uelut* Ciceronis memoria (*sic Ellis*) *uel* Ciceronis nomen (*sic Laurent*) | cadet *Rhenanus* occidet *Orelli* || 31 ne *uel* nec **P** nec **BA**

fuisse in proscriptos uxorum fidem summam, libertorum mediam, ser-
uorum aliquam, filiorum nullam: adeo difficilis est hominibus utcumque
conceptae spei mora. ne quid ulli sanctum relinqueretur, uel⟨ut⟩ †in
dotem† inuitamentumque sceleris Antonius L. Caesarem auunculum,
5 Lepidus Paulum fratrem proscripserant; nec Planco gratia defuit ad
impetrandum ut frater eius Plancus Plotius proscriberetur. eoque inter 4
iocos militares qui currum Lepidi Plancique secuti erant inter execra-
tionem ciuium usurpabant hunc uersum, 'de germanis, non de Gallis,
duo triumphant consules'.

10 Suo praeteritum loco referatur; neque enim persona umbram actae **68**
rei capit. dum in acie Pharsalica [Africaque] de summa rerum Caesar
dimicat, M. Caelius, uir eloquio animoque Curioni simillimus sed in utro-
que perfectior nec minus ingeniose nequam, cum ⟨ne⟩ immodica qui-
dem ⟨pecunia⟩ seruari posset (quippe peior illi res familiaris quam
15 mens erat), in praetura nouarum tabularum auctor extitit nequiitque 2
senatus et consulis auctoritate deterreri; accito etiam Milone Annio, qui
non impetrato reditu Iulianis partibus infestus erat, in urbe seditionem,
†haud magis† occulte bellicum tumultum mouens, primo summotus a
re publica, mox consularibus armis auctore senatu circa Thurios oppressus
20 est. ⟨in⟩ incepto pari similis fortuna Milonis fuit, qui Compsam in Hirpi- 3
nis oppugnans ictusque lapide cum P. Clodio tum patriae, quam armis
petebat, poenas dedit, uir inquies et ultra fortem temerarius.

Quatenus autem aliquid ex omissis peto, notetur immodica et intem- 4
pestiua libertate usos aduersus C. Caesarem Marullum Epidium Flauum-
25 que Caesetium tribunos pl., dum arguunt in eo regni uoluntatem, paene
uim dominationis expertos. in hoc tamen saepe lacessiti principis ira 5
excessit, ut censoria potius contentus nota quam animaduersione dic-
tatoria summoueret eos a re publica testareturque esse sibi miserrimum
quod aut natura sua ei excedendum foret aut minuenda dignitas. sed ad
30 ordinem reuertendum est.

Iam et Dolabella in Asia C. Trebonium consularem, cui succedebat, **69**
fraude deceptum Zmyrnae occiderat, uirum aduersus merita Caesaris
ingratissimum participemque caedis eius a quo ipse in consulare prouec-

1 in *om.* **A** || 3 uelut *Gelenius* uel (*cf. 64, 4*) **PA** ut *Halm*[4] | indicium *Watt* (indicem *iam Purser*) *fort.* in motum || 6–7 inter iocos militares *del. Bothe* || 7–8 inter execrationem ciuium *del. Novák*[1] || 11 *del. Krause* || 13 ne immodica *Halm* immodica **A** in modica **P** ne modica *Aldus* || 14 pecunia *add. Novák*[1] re *add. Aldus, Halm* || 16 consulis (*sic Lipsius*) auctoritate *Cludius* auctoritate consulum (COSS. **P**) **PA** || 18 aut magis *Rhenanus* magis autem *Burer* in agris (*sic Lipsius*) haud *Mommsen ap. Haase* ⟨ruri⟩ autem magis *malim* || 19 Turios **PA** || 20 in[1] *add. Madvig*[1] | Irpinis **PA** || 21 cum *Orelli* tum **PA** || 22 fortem **B** sortem **PA** || 23 ⟨re⟩peto *Heinsius* || 25 Caesetium **B** Caese etiam **PA** || 26 Domitianis **A** || 27 contentus **P** contemptus **BA** || 29 ei *del. Krause* || 31 et **PA**[3] *om.* **A**[1] | succensebat *Ruhnken* || 32 Smyrnae **P**

tus fastigium fuerat, et C. Cassius, acceptis a Staio Murco et Crispo
Marcio, praetoriis uiris imperatoribusque, praeualidis in Syria legionibus,
inclusum Dolabellam, qui praeoccupata Asia in Syriam peruenerat,
Laodiciae expugnata ea urbe ⟨con⟩fecerat (ita tamen ut ad ictum serui
sui Dolabella non segniter ceruicem daret) et decem legiones in eo tractu 5
3 sui iuris fecerat, et M. Brutus C. Antonio, fratri M. Antonii, in Macedonia Vatinioque circa Dyrrachium uolentes legiones extorserat (sed Antonium bello lacessierat, Vatinium dignatione obruerat, cum et Brutus
cuilibet ducum praeferendus uideretur et Vatinius nulli [nomini] non
4 esset postferendus, in quo deformitas corporis cum turpitudine certabat 10
ingenii, adeo ut animus eius dignissimo domicilio inclusus uideretur)
5 eratque septem legionibus ualidus; et lege Pedia, quam consul Pedius
collega Caesaris tulerat, omnibus qui Caesarem patrem interfecerant
aqua ignique [damnatis] interdictum erat; quo tempore Capito, patruus
6 meus, uir ordinis senatorii, Agrippae subscripsit in C. Cassium. dumque 15
ea in Italia geruntur, acri atque prosperrimo bello Cassius Rhodum, rem
immanis operis, ceperat, Brutus Lycios deuicerat, et inde in Macedoniam
exercitus traiecerant, cum per omnia repugnans naturae suae Cassius
etiam Bruti clementiam uinceret; neque reperias quos aut pronior Fortuna comitata sit aut ueluti fatigata maturius destituerit quam Brutum 20
et Cassium.

70 Tum Caesar et Antonius traiecerunt exercitus in Macedoniam et apud
urbem Philippos cum M. Bruto Cassioque acie concurrerunt. cornu cui
Brutus praeerat impulsis hostibus castra Caesaris cepit (nam ipse Caesar,
etiamsi infirmissimus ualetudine erat, obibat munia ducis, oratus etiam 25
ab Artorio medico ne in castris remaneret, manifesta denuntiatione quietis territo), id autem in quo Cassius fuerat fugatum ac male mulcatum
2 in altiora ⟨se⟩ receperat loca. tum Cassius ex sua fortuna euentum collegae
aestimans, cum dimisisset euocatum iussissetque nuntiare sibi quae esset
multitudo ac uis hominum quae ad se tenderet, tardius eo nuntiante, cum 30
in uicino esset agmen cursu ad eum tendentium neque puluere facies aut
signa dinotari possent, existimans hostes esse qui inruerent, lacerna caput
3 circumdedit extentamque ceruicem interritus liberto praebuit. deciderat

1 Staio **P** Caio **A** || 2 imperatoribusque *Bonhomme* (*sed is* ualidis), *Aldus* imperatoribus qui **PA** || 4 Laudiceae *Vossius* Laodicia **BA** Laodiceam **P** | expugnata **P** expugnat **BA** | confecerat (*uel* interfecerat) *Rhenanus* (*sed is del.* urbe) fecerat **PA** ⟨ad mortem⟩ egerat *Berndt, fort. recte* | ad ictum *Rhenanus* adiectum **PA** || 7 Atinioque **A** | uolentis **BA** uoluentis **P** || 8 Vatinium *Gelenius* Vatinius **PA** || 9 nomini *del. Aldus* homini *Vascosanus* omnium *Acidalius* omnino *Heinsius* || 10 corporis **BA** *om.* **P** || 12 et **P** ea **A** at *Lipsius* sed *Kreyssig* ex *Bipont.* || 14 damnatis *del. Delbenius ap. Aldum* *ante* aqua *transpos. Gruner* || 26 manifesta *Heinsius* manifeste **PA** manifestae *Vascosanus* || 27 mulcatum *Puteanus* mul(c)tatum **PA** || 28 se *add. Gelenius* || 29 nunciari **A** || 32 dinotari *Woodman* denotari **PA**

Cassii caput cum euocatus aduenit nuntians Brutum esse uictorem. qui
cum imperatorem prostratum uideret, 'sequar' inquit 'eum quem mea
occidit tarditas', et ita in gladium incubuit. post paucos deinde dies Bru- 4
tus conflixit cum hostibus et uictus acie, cum in tumulum nocte ex fuga
5 se recepisset, impetrauit a Stratone Aegeate, familiari suo, ut manum
morituro commodaret sibi; reiectoque laeuo super caput bracchio, cum 5
mucronem gladii eius dextera tenens sinistrae admouisset mamillae ad
eum ipsum locum qua cor emicat, impellens se in uulnus uno ictu trans-
fixus expirauit prot⟨inus.
10 Coru⟩inus Messalla, fulgentissimus iuuenis, proximus in illis castris 71
Bruti Cassiique auctoritati, cum essent qui eum ducem poscerent, ser-
uari beneficio Caesaris maluit quam dubiam spem armorum temptare
amplius; nec aut Caesari quicquam ex uictoriis suis fuit laetius quam
seruasse Coruinum aut maius exemplum hominis grati ac pii quam
15 Coruinus in Caesarem fuit. non aliud bellum cruentius caede clarissimo- 2
rum uirorum fuit. tum Catonis filius cecidit; eadem Lucullum Horten-
siumque, eminentissimorum ciuium filios, fortuna abstulit; nam Varro 3
ad ludibrium moriturus Antonii digna illo ac uera de exitu eius magna
cum libertate ominatus est. Drusus Liuius, Iuliae Augustae pater, et Va-
20 rus Quintilius, ne temptata quidem hostis misericordia, alter se ipse in
tabernaculo interemit, Varus autem liberti, quem id facere coegerat,
manu, cum se insignibus honorum uelasset, iugulatus est.
Hunc exitum M. Bruti partium †xxxvii† annum agentis Fortuna esse 72
uoluit, ⟨in⟩corrupto animo eius in diem quae illi omnes uirtutes unius
25 temeritate facti abstulit. fuit autem dux Cassius melior quanto uir Bru- 2
tus; e quibus Brutum amicum habere malles, inimicum magis timeres
Cassium; in altero maior uis, in altero uirtus; qui si uicissent, quantum
rei publicae interfuit Caesarem potius habere quam Antonium princi-
pem, tantum rettulisset habere Brutum quam Cassium.
30 Cn. Domitius, pater L. Domitii nuper a nobis uisi, eminentissimae ac 3
nobilissimae simplicitatis uiri, auus huius Cn. Domitii, clarissimi iuuenis,
occupatis nauibus cum magno sequentium consilia sua comitatu fugae
fortunaeque se commisit, semet ipso contentus duce partium. Staius 4
Murcus, qui classi et custodiae maris praefuerat, cum omni commissa
35 sibi parte exercitus nauiumque Sex. Pompeium, Cn. Magni filium, qui

3 occubuit **A** || 4 tumulum *Vascosanus* tumultum **PA** || 5 imperauit Astratone Aegeatae **A** || 8 transfixus **PA**^{3} transfixit **A**^{1} || 9–10 expirauit protinus. Coruinus Messalla *Halm* (protinus *cum praeced. iam Scheffer*) expirauit. Protinus Messalla **PA** expirauit. Coruinus Messalla *Bipont.* || 11 authoritate **A** || 13 quicquam **PA**^{3} *om.* **A**^{1} || 17 ⟨M.⟩ Varro *Gudeman ap. Ellis* || 23 septimum et xxx (*uel sim.*) **PA** iii et xxxx *Cornelissen*^{2}, *recte* (*ut uid.*) || 24 in *add. Tollius ad Auson. p. 309* (= *p. 261 Peiper*) || 25 facti *Rhenanus* fecit **PA** || 33 Status **A** || 34 praefuerat **PA**^{2} praeerat **A**^{1} || 35 exercitus *Gelenius* exercitu **PA**

5 ex Hispania reuertens Siciliam armis occupauerat, petit. ad quem et e Brutianis castris et ex Italia aliisque terrarum partibus, quos praesenti periculo fortuna subduxerat, proscripti confluebant; quippe nullum habentibus statum quilibet dux erat idoneus, cum fortuna non electionem daret ⟨sed⟩ perfugium ostenderet, exitialemque tempestatem fugientibus statio pro portu foret. 5

73 Hic adulescens erat studiis rudis, sermone barbarus, impetu strenuus, manu promptus, cogitatione celer, fide patri dissimillimus, libertorum suorum libertus seruorumque seruus, speciosis inuidens ut pareret hu-
2 millimis; quem senatus paene totus adhuc e Pompeianis constans parti- 10 bus post Antonii a Mutina fugam, eodem illo tempore quo Bruto Cassioque transmarinas prouincias decreuerat, reuocatum ex Hispania, ubi aduersus eum clarissimum bellum Pollio Asinius praetorius gesserat, in
3 paterna bona restituerat et orae maritimae praefecerat. is tum, ut praediximus, occupata Sicilia seruitia fugitiuosque in numerum exercitus 15 sui recipiens magnum modum legionum effecerat, perque Menam et Menecraten, paternos libertos, praefectos classium, latrociniis ac praedationibus infestato mari ad se exercitumque tuendum rapto utebatur, cum eum non depuderet uindicatum armis ac ductu patris sui mare infestare piraticis sceleribus. 20

74 Fractis Brutianis Cassianisque partibus Antonius transmarinas obiturus prouincias substitit. Caesar in Italiam se recepit eamque longe
2 quam sperauerat tumultuosiorem repperit. quippe L. Antonius consul, uitiorum fratris sui consors sed uirtutum, quae interdum in illo erant, expers, modo apud ueteranos criminatus Caesarem, modo eos qui 25 inst⟨itut⟩a diuisione praediorum nominatisque coloni⟨i⟩s agros amise-
3 rant ad arma conciens magnum exercitum conflauerat. ex altera parte uxor Antonii Fuluia, nihil muliebre praeter corpus gerens, omnia armis tumultuque miscebat. haec belli sedem Praeneste ceperat; Antonius pulsus undique uiribus Caesaris Perusiam se contulerat; Plancus, An- 30 tonianarum adiutor partium, spem magis ostenderat auxilii quam opem
4 ferebat Antonio. usus Caesar uirtute et fortuna sua Perusiam expugnauit. Antonium inuiolatum dimisit, in Perusinos magis ira militum quam uoluntate saeuitum ducis: urbs incensa, cuius initium incendii princeps eius loci fecit Macedonicus, qui subiecto rebus ac penatibus suis igni 35 transfixum se gladio flammae intulit.

1 petiit *Gelenius* | ad quem et e **P** adque (atque **A**) me T e **BA** || 5 *add. Gelenius* || 7 rudis is sermone **A** || 8 cogitatione *Rhenanus* cogitator **PA** || 11 Antonii a Mutina *Burer* antonii A mutinam **B** Antonianam **PA** || 14 is tum *Vascosanus* istum **PA** || 19 depuderet **PA**^{3} puderet **A**^{1} *fort.* id puderet || 23 reperit **P** || 26 instituta *Ruhnken* iuste **PA** instante *E. Thomas* iussa *Heinsius* | colòniis *Heinsius* colonis **PA** || 29 tumultumque **A** | belli *Gelenius* bellis **PA** || 31 spem **PA**^{1} spe **B** (?), **A**^{2}

Per eadem tempora exarserat in Campania bellum, quod professus 75
eorum qui perdiderant agros patrocinium ciebat Ti. Claudius Nero
praetorius et pontifex, Ti. Caesaris pater, magni uir animi doctissimique
ingenii; id quoque aduentu Caesaris sepultum atque discussum est. quis 2
5 fortunae mutationes, quis dubios rerum humanarum casus satis mirari
queat? quis non diuersa praesentibus contrariaque expectatis aut speret
aut timeat? Liuia, nobilissimi et fortissimi uiri Drusi Claudiani filia, 3
genere probitate forma Romanarum eminentissima, quam postea con-
iugem Augusti uidimus, quam transgressi ad deos sacerdotem ac filiam,
10 tum fugiens mox futuri ⟨uiri⟩ sui Caesaris arma, ⟨mi⟩nus bimum
hunc Ti. Caesarem, uindicem Romani imperii futurumque eiusdem Cae-
saris filium, gestans sinu, per auia itinerum uitatis militum gladiis uno
comitante, quo facilius occultaretur fuga, peruenit ad mare et cum uiro
Nerone peruecta in Siciliam est.

15 Quod alieno testimonium redderem, eo non fraudabo auum meum. 76
quippe C. Velleius, honoratissimo inter illos CCCLX iudices loco a Cn. Pom-
peio lectus, eiusdem Marcique Bruti ac Ti. Neronis praefectus fabrum,
uir nulli secundus in Campania, digressu Neronis a Neapoli, cuius ob
singularem cum eo amicitiam partium adiutor fuerat, grauis iam aetate
20 et corpore cum comes esse non posset, gladio se ipse transfixit.

Inuiolatam excedere Italia Caesar passus Fuluiam Plancumque, mu- 2
liebris fugae comitem; nam Pollio Asinius cum septem legionibus, diu
retenta in potestate Antonii Venetia, magnis speciosisque rebus circa
Altinum aliasque eius regionis urbes editis, Antonium petens, uagum ad-
25 huc Domitium, quem digressum e Brutianis castris post caedem eius
praediximus et propriae classis factum ducem, consiliis suis ⟨d⟩eiectum
ac ***, fide data iunxit Antonio; quo facto quisquis aequum se praestite- 3
rit sciat non minus a Pollione in Antonium quam ab Antonio in Polli-
onem esse conlatum. aduentus deinde in Italiam Antonii praeparatusque
30 contra eum Caesaris habuit belli metum, sed pax circa Brundisium
composita.

Per quae tempora Rufi Saluidieni scelesta consilia patefacta sunt; 4
qui natus obscurissimis initiis parum habebat summa accepisse et

3 uir **P** uiri **BA** | clarissimique (*cf. 105, 2*) *Bothe* || **6** expectatis **PA**^{1} expec-tans **A**^{3} || **7** Claudiani *Burer* Calidiani **BPA** || **10** uiri *add. Watt* | minus *Vossius* nus **P** *om.* **A**^{1}, *sed* c *supra* r *uocabuli* arma *scr.* **A**^{3} ⟨ac ma⟩nus *Gertz* || **11** futu-rum eiusdemque *Acidalius* || **15** eo *Gelenius* meo **A** in eo **P** || **17** lectos *Gruter* | Ti. Neronis *Aldus* Tironis **A** Tyronis **P** || **20** cum comes *Aldus* cum **PA** comes **B** | gladio se ipse **PA**^{3} se ipse gladio **A**^{1} || **21** passus ⟨est⟩ *Cludius* || **26** propri(a)e **PA** proprae **B** | deiectum *scripsi* electum **PA** eiectum *Damsté* || **27** ac *del. Cludius, sed puto excidisse uelut* desperantem || **29** praeparatusque **BPA** paratusque *Gele-nius* apparatusque *Sylburg* || **30** contra eum Caesaris **BA** Caesaris contra eum **P** | circa **P** contra **BA** || **33** summa *Acidalius* summam **PA**

proximus a Cn. Pompeio ipsoque Caesare ex equestri ordine consul creatus esse nisi in id ascendisset e quo infra se et Caesarem uideret et rem publicam.

77 Tum expostulante consensu populi, quem grauis urebat infesto mari annona, cum Pompeio quoque circa Misenum pax inita, qui haud ab- 5 surde, cum in naui Caesaremque et Antonium cena exciperet, dixit in carinis suis se cenam dare, referens hoc dictum ad loci nomen in quo 2 paterna domus ab Antonio possidebatur. in hoc pacis foedere placuit Siciliam Achaiamque Pompeio concedere; in quo tamen animus inquies manere non potuit. id unum tantummodo salutare aduentu suo patriae 10 attulit, quod omnibus proscriptis aliisque qui ad eum ex diuersis causis 3 fugerant reditum salutemque pactus est; quae res et alios clarissimos uiros et Neronem Claudium et M. Silanum Sentiumque Saturninum et Arruntium ac Titium restituit rei publicae. Staium autem Murcum, qui aduentu suo classisque celeberrimae uires eius duplicauerat, insimulatum 15 falsis criminationibus, quia talem uirum collegam officii Mena et Menecrates fastidierant, Pompeius in Sicilia interfecerat.

78 Hoc tractu temporum Octauiam, sororem Caesaris, M. Antonius duxit uxorem. redierat Pompeius in Siciliam, Antonius in transmarinas prouincias, quas magnis momentis Labienus, ex Brutianis castris profectus ad Parthos, perducto eorum exercitu in Syriam interfectoque legato Antonii concusserat; qui uirtute et ductu Ventidii una cum Parthorum copiis celeberrimoque iuuenum Pacoro, regis filio, extinctus 2 est. interim Caesar per haec tempora, ne res disciplinae inimicissima, otium, corrumperet militem, crebris in Illyrico Delmatiaque expeditioni- 25 bus patientia periculorum bellique experientia durabat exercitum. 3 eadem tempestate Caluinus Domitius, cum ex consulatu obtineret Hispaniam, grauissimi comparandique antiquis exempli auctor fuit: quippe primi pili centurionem nomine Vibillium ob turpem ex acie fugam fusti percussit. 30

79 Crescente in dies et classe et fama Pompei Caesar molem belli eius suscipere statuit. aedificandis nauibus contrahendoque militi ac remigi

1—2 proximum ... consulem creatum *Novák*[3] (creatum *iam Vrsinus*[1]) || **1** ex equestri ordine *Gelenius* ex equestri (sequestri **A**) ordinis **BA** ex (*del. Heinsius*) equestris ordinis **P** || **2** nisi in id *Puteanus* nisi in is **BA** ni simul **P** | e quo **P** equo **BA** || **4** ur⟨g⟩ebat *anon. ap. Acidalium* || **5** absurde *Rhenanus* absurdo **PA** absurdo ⟨ioco⟩ *Burman* || **11** tulit **A** || **13** Silanum **BA** Syllanum **P** || **14** Arruntium *Vrsinus* (Aruntium *iam Gelenius*) Atruntium (*uel sim.*) **BPA** || **16** Menecrates *Gelenius* Menocrates **A** Menotrades **B** Menocres **P** || **17** fastidiebant *Bothe, fort. recte* || **19** redierat *om.* **A** || **20** motibus (*cf. 1, 3, 1*) *noluit Krause* || **21** perducto *Arntzen ad Vir. ill. 2, 6* producto **PA** || **28** antiquis **PA**[3] *om.* **A**[1] || **29** primi pili *Kreyssig* primipili **PA** | Vibillium **BA** Iubillium **P** | fusti **BA** fusti *uel* fuste **P** || **32** militi ac remigi *Gelenius* milite ac remige **PA** militem ac remigem *Ellis*

naualibusque adsuescendo certaminibus atque exercitationibus praefectus est M. Agrippa, uirtutis nobilissimae, labore uigilia periculo inuictus parendique, sed uni, scientissimus, aliis sane imperandi cupidus et per omnia extra dilationes positus consultisque facta coniungens. hic 2 (5) in Auerno ac Lucrino lacu speciosissima classe fabricata cotidianis exercitationibus militem remigemque ad summam et militaris et maritimae rei perduxit scientiam. hac classe Caesar, cum prius despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat, Liuiam auspicatis rei publicae ominibus duxisset [eam] uxorem, Pompeio Siciliaeque bellum intulit. sed uirum humana ope 3 (10) inuictum grauiter eo tempore fortuna concussit; quippe longe maiorem partem classis circa Veliam Palinurique promontorium adorta uis Africi lacerauit ac distulit. ea patrando bello mora fuit, quod postea dubia et interdum ancipiti fortuna gestum est. nam et classis eodem loco uexata 4 est tempestate et, ut nauali primo proelio apud Mylas ductu Agrippae (15) pugnatum prospere, ita inopinato classis ⟨hostilis⟩ aduentu grauis sub ipsius Caesaris oculis circa Tauromenium accepta clades; neque ab ipso periculum abfuit. legiones quae cum Cornificio erant, legato Caesaris, expositae in terram paene a Pompeio oppressae sunt. sed ancipitis for- 5 tuna temporis mature uirtute correcta; explicatis quippe utriusque par- (20) tis classibus paene omnibus exutus nauibus Pompeius Asiam fuga petiuit iussuque M. Antonii, cuius opem petierat, dum inter ducem et supplicem tumultuatur et nunc dignitatem retinet, nunc uitam precatur, a Titio iugulatus est; cui in tantum durauit hoc facinore contractum odium ut 6 mox ludos in theatro Pompei faciens execratione populi spectaculo, (25) quod praebebat, pelleretur.

80 Acciuerat gerens contra Pompeium bellum ex Africa Caesar Lepidum cum XII semiplenis legionibus. hic uir omnium uanissimus neque ulla uirtute tam longam Fortunae indulgentiam meritus exercitum Pompei, quia propior fuerat, sequentem non ipsius sed Caesaris auctoritatem ac (30) fidem, sibi iunxerat inflatusque amplius XX legionum numero in id furo- 2 ris processerat ut inutilis [in] alienae uictoriae comes (quam diu moratus erat, dissidendo in consiliis Caesari et semper diuersa iis quae aliis placebant dicendo) totam uictoriam ut suam interpretaretur, audebatque denuntiare Caesari excederet Sicilia. non ab Scipionibus aliisque ueteri- 3 (35) bus Romanorum ducum quicquam ausum patratumque fortius quam

1 atque exercitationibus *del. Bothe* || 2 uirtuti **A** ⟨uir⟩ uirtutis *Ruhnken* || 4 coniuges **A** || 7 classe *Vascosanus* classi **PA** | ei Nerone **PA**^{3} et merone **A**^{1} || 8 Liuia **A** | hominibus **A** || 9 eam *del. Heinsius* || 12 dispulit *Gelenius ap. Orelli* || 14 primum **A** || 15 hostilis (*cf. 112, 2*) *add. Graevius* Pompeianae (*uel sim.*) *add. Heinsius* || 17 legatae **A** || 18 terram *noluit Kritz* terra **PA** | pene paene **A** || 19 mature *Ruhnken* matura **PA** || 25 quod *om.* **A** || 31 in **BA** *om.* **P** || 32 [in] consiliis (*seruato* Caesaris) *Halm*^{1} | Caesari *Acidalius* Caesaris **PA** | iis] his **PA** || 33 totam **BA** tutam **P** | interpretaretur *Gelenius* interpretabatur **PA** | auderetque *Ruhnken*]

tunc a Caesare. quippe cum inermis et lacernatus esset, praeter nomen nihil trahens, ingressus castra Lepidi, euitatis ⟨telis⟩ quae iussu hominis prauissimi in eum iacta erant, cum lacerna eius perforata esset lancea,
4 aquilam legionis rapere ausus est. scires quid interesset inter duces: armati inermem secuti sunt, decimoque anno quam ad indignissimam uita 5 sua potentiam peruenerat, Lepidus et a militibus et a Fortuna desertus pulloque uelatus amiculo inter ultimam confluentium ad Caesarem turbam latens genibus eius aduolutus est. uita rerumque suarum dominium concessa ei sunt, spoliata, quam tueri non poterat, dignitas.

81 Subita deinde exercitus seditio (qui plerumque contemplatus frequen- 10 tiam suam a disciplina desciscit et, quod cogere se putat posse, rogare non sustinet) partim seueritate, partim liberalitate discussa principis,
2 speciosumque per id tempus adiectum supplementum Campanae coloniae *** eius relicti erant publici; pro his longe uberiores reditus duodeciens sestertii in Creta insula redditi et aqua promissa, quae hodieque 15 singulare et salubritatis instrumentum et amoenitatis ornamentum est.
3 insigne coronae classicae, quo nemo umquam Romanorum donatus erat, hoc bello Agrippa singulari uirtute meruit. uictor deinde Caesar reuersus in urbem contractas emptionibus complures domos per procuratores, quo laxior fieret ipsius, publicis se usibus destinare professus est, tem- 20 plumque Apollinis et circa porticus facturum promisit, quod ab eo singulari extructum munificentia est.

82 Qua aestate Caesar tam prospere †Libium in Sicilia bene Fortuna in Caesare et re publica militauit† ad orientem. quippe Antonius cum XIII legionibus ingressus Armeniam ac deinde Mediam et per eas regiones 25
2 Parthos petens habuit regem eorum obuium; primoque duas legiones cum omnibus impedimentis tormentisque et Statiano legato amisit, mox saepius ipse cum summo totius exercitus discrimine ea adiit pericula ⟨a⟩ quibus seruari se posse desperaret, amissaque non minus quarta parte militum captiui cuiusdam, sed Romani, consilio ac fide seruatus, qui 30 clade Crassiani exercitus captus, cum fortuna non animum mutasset, accessit nocte ad stationem Romanam praedixitque ne destinatum iter

2 telis *hic add. Orelli* || 3 in **A** tela in **P** | iacta *Gelenius* acta **PA** || 5 ad indignissimam *Ruhnken* (*conl. 91, 4*) ad in dissimil(l)imam (*cf. 41, 2*) **PA** || 5.6 uitae suae *Rhenanus* || 9 tueri **P** intueri **BA** ui tueri *Acidalius* || 13 id **P** idem **A** || 14 *lacunam plurium uerborum Kritz* ueteranis in agros deductis, qui coloniae *add. Halm* || 15 sestertii **A** S-H **P** || 16 instrumentum *Cludius* instar **PA** || 18 meruerit **A** || 20 laxior **PA**[1] laxius **A**[3] || 23 Libium ... bene (Bn̄ **A**) **PA** sepeliuit ... bellum *Ruhnken* finiuit ... bellum *Kritz* militauit ... ⟨non⟩ bene *Bipont.* || 24 et in re **A** | mutauit *Ruhnken* nutauit *Orelli* inclinauit *Sauppe ap. Orelli* titubauit *Goodyear ap. Woodman* || 25 XVI *Freinsheim ad Flor. 2, 20, 10* (= *4, 10*) | ingressus *Gelenius* egressus **PA** || 29 a *add. Kreyssig* e *add. Heinsius* | desperaret *Haupt* desperauerat **PA** || 30 ⟨est⟩ seruatus *Gelenius* seruatus ⟨est⟩ *Orelli* || 31 fortuna **BA** fortunam **P** fortuna ⟨statum⟩ *Krause* || 32 predestinatum **A**

peterent sed diuerso siluestrique peruaderent. hoc M. Antonio ac tot illis 3
legionibus saluti fuit; de quibus tamen totoque exercitu haud minus
pars quarta, ut praediximus, militum, calonum seruitiique desiderata
tertia est; impedimentorum uix ulla superfuit. hanc tamen Antonius
5 fugam suam, quia uiuus exierat, uictoriam uocabat. qui tertia aestate
reuersus in Armeniam regem eius Artauasden fraude deceptum catenis
(sed, ne quid honori deesset, aureis) uinxit. crescente deinde et amoris in 4
Cleopatram incendio et uitiorum, quae semper facultatibus licentiaque et
adsentationibus aluntur, magnitudine, bellum patriae inferre constituit,
10 cum ante Nouum se Liberum Patrem appellari iussisset, cum redimitus
hederis coronaque uelatus aurea et thyrsum tenens coturnisque succinc-
tus curru uelut Liber Pater uectus esset Alexandriae.

Inter hunc apparatum belli Plancus, non iudicio recta legendi neque 83
amore rei publicae aut Caesaris (quippe haec semper impugnabat) sed
15 morbo proditor, cum fuisset humillimus adsentator reginae et infra ser-
uos cliens, cum Antonii librarius, cum obscenissimarum rerum et auctor
et minister, cum in omnia et [in] omnibus uenalis, cum caeruleatus et 2
nudus caputque redimitus harundine et caudam trahens genibus innixus
Glaucum saltasset in conuiuio, refrigeratus ab Antonio ob manifestarum
20 rapinarum indicia transfugit ad Caesarem; et idem postea clementiam
uictoris pro sua uirtute interpretabatur, dictitans id probatum a Caesare
cui ille ignouerat; mox autem hunc auunculum Titius imitatus est. haud 3
absurde Coponius, uir e praetoriis grauissimus, P. Silii socer, cum recens
transfuga multa ac nefanda Plancus absenti Antonio in senatu obiceret,
25 'multa' inquit 'mehercules fecit Antonius pridie quam tu illum relin-
queres'.

Caesare deinde et Messalla Coruino consulibus debellatum apud Ac- 84
tium, ubi, longe ante quam dimicaretur, exploratissima Iulianarum par-
tium fuit uictoria. uigebat in hac parte miles atque imperator, ⟨in⟩ illa
30 marcebant omnia; hinc re⟨mi⟩ges firmissimi, illinc inopia adfectis-
simi; nauium haec magnitudo modica nec celeritati aduersa, illa spe-
cie [et] terribilior; hinc ad Antonium nemo, illinc ad Caesarem cotidie
aliquis transfugiebat; rex Amyntas meliora et utiliora secutus; nam 2

1 peruaderent **PA**² loco peruaderent loco **A**¹ | ac tot *Lipsius* acto **PA** atque Gelenius || 11 sur⟨as⟩ cinctus (*uel* uinctus) *Cludius* subnixus *Ruhnken* || 17 omnibus *Gelenius* in omnibus **PA** || 22 *aut* mox autem hunc *aut* hunc mox **P** mox autem (aut **A**) hunc mox **BA** || 23 e praetoriis *Schegk* E. (*om.* **P**) praetorius **BPA** | P. *Gelenius* pater **PA** || 27 Messala **PA** || 29 uigebat **PA**¹ urgebat **A**³ | in illa *Vascosanus* illa **P** illam (*sed* arcebant) **BA** || 30 hi[n]c ... illi[n]c *noluit Krause* | remiges *Lipsius* reges **PA** || 31 hac ... illac *Heinsius* | nec celeritati *Heinsius* ne (ue **P**) celeritate **BPA** | specie *Rhenanus*² specie et **PA** species *Burer* || 33 aliquis **A**¹(?), *Heinsius* aliquid **BA**² aliqui **P** | transfugiebat **BA** transfugiebant **P** || 33 – p. 62, 1 rex ... Caesarem, *post* superata (*p. 62,6*) *tradita, huc transpos. Haase* || 33 Amyntas *Gelenius* Myntas **PA** | melior **A**

Dellius exempli sui tenax ut a Dolabella *** ad Caesarem; uirque clarissimus Cn. Domitius, qui solus Antonianarum partium numquam reginam nisi nomine salutauit, maximo et praecipiti periculo transmisit ad Caesarem. denique in ore atque oculis Antonianae classis per M. Agrippam Leucas expugnata, Patrae captae, Corinthus occupata, bis ante 5 ultimum discrimen classis hostium superata.

85 Aduenit deinde maximi discriminis dies, quo Caesar Antoniusque productis classibus pro salute alter, in ruinam alter terrarum orbis dimica- 2 uere. dextrum nauium Iulianarum cornu M. Lurio commissum, laeuum Arruntio, Agrippae omne classici certaminis arbitrium; Caesar, ei parti 10 destinatus in quam a Fortuna uocaretur, ubique aderat. classis Antonii regimen Publicolae Sosioque commissum. at in terra locatum exercitum 3 Taurus Caesaris, Antonii regebat Canidius. ubi initum certamen est, omnia in altera parte fuere, dux remiges milites; in altera nihil praeter milites. prima occupat fugam Cleopatra; Antonius fugientis reginae quam 15 pugnantis militis sui comes esse maluit, et imperator, qui in desertores 4 saeuire debuerat, desertor exercitus sui factus est. illis etiam detracto capite in longum fortissime pugnandi durauit constantia et desperata uictoria in mortem dimicabatur. Caesar, quos ferro poterat interimere, uerbis mulcere cupiens clamitansque et ostendens fugisse Antonium, 20 5 quaerebat pro quo et cum quo pugnarent. at illi, cum diu pro absente dimicassent duce, aegre summissis armis cessere uictoriam, citiusque uitam ueniamque Caesar promisit quam illis ut ea precarentur persuasum est; fuitque in confesso milites optimi imperatoris, imperatorem fugacissimi 6 militis functum officio, ut dubites suo an Cleopatrae arbitrio uictoriam 25 temperaturus fuerit, qui ad eius arbitrium derexerit fugam. idem locatus in terra fecit exercitus, cum se Canidius praecipiti fuga rapuisset ad Antonium.

86 Quid ille dies terrarum orbi praestiterit, ex quo in quem statum peruenerit fortuna publica, quis in hoc transcursu tam artati operis ex- 30 2 primere ualeat? uictoria uero fuit clementissima, nec quisquam interemptus est, paucissimi *** et ii qui ⟨ne⟩ deprecari quidem pro se [non]

1 Dellius (*uel* Deillius) *Lipsius* de illius **PA** | exempli sui tenax ut a *Lipsius* exemplis uitae naxuta **PA** | Dolabella ⟨ad Cassium, a Cassio ad Antonium, ita ab Antonio transiit⟩ ad *Ruhnken ex Sen. Suas. 1, 7* || 3 pericula **A** || 9 nauium **PA**[3] *om.* **A**[1] | Lurio *Vrsinus* Lario **PA** || 10 Arruntio *Lipsius* (Aruntio *iam Gelenius*) Adruntio **PA** || 12 Publicolae Sosioque *Rhenanus*[2] Pulico Laesosioque **PA** || 17 detracto *Vascosanus* detrectato **PA** || 23 ea⟨m⟩ *Salmasius* || 25 officio *om.* **A** | ut dubites suone (suo *Vossius*) *Burer* uidebit e suo **P** uidebites ne **A** || 26 fuerit *Rhenanus*[2] fuerat **PA** | arbitrium direxit fugam **P** fugam direxit arbitrium fugam **A**[1] fugam arbitrium direxit fugam **A**[3] | derexerit *Woodman* (direxerit *iam Halm*) direxit **PA** || 27 in terra **PA**[1] interea **A**[3] || 31 ualeat *Cornelissen*[1] (*conl. 89, 1; 124, 1*) audeat **PA** || 32 est] nisi *Gelenius* est ⟨nisi⟩ *Heinsius* | pauci summoti, qui *Baiter ap. Orelli* | et hi **PA** eiecti *Halm*[1] | ne *add.*, non *del.*, *Heinsius*

sustinerent; ex qua lenitate ducis colligi potuit quem ⟨modum⟩ aut
initio triumuiratus sui aut in campis Philippiis, si sic licuisset, uictoriae
suae facturus fuerit. at Sosium L. Arruntii prisca grauitate celeberrimi
fides, mox diu ⟨cum⟩ clementia luctatus sua Caesar, seruauit incolu-
5 mem. non praetereatur Asinii Pollionis factum et dictum memorabile; 3
namque cum se post Brundisinam pacem continuisset in Italia neque aut
uidisset umquam reginam aut post eneruatum amore eius Antonii ani-
mum partibus eius se miscuisset, rogante Caesare ut secum ad bellum
proficisceretur Actiacum, 'mea' inquit 'in Antonium maiora merita
10 sunt, illius in me beneficia notiora; itaque discrimini uestro me subtra-
ham et ero praeda uictoris'.

Proximo deinde anno, persecutus reginam Antoniumque Alexandriam, 87
ultimam bellis ciuilibus imposuit manum. Antonius se ipse non segniter
interemit, adeo ut multa desidiae crimina morte redimeret. at Cleopatra
15 frustratis custodibus inlata aspide, in morsu sane eius expers muliebris
metus, spiritum reddidit. fuitque et fortuna et clementia Caesaris dignum 2
quod nemo ex iis qui contra eum arma tulerant ab eo iussuue eius inter-
emptus. D. Brutum Antonii interemit crudelitas. Sextum Pompeium ab
eo deuictum idem Antonius, cum dignitatis quoque seruandae dedisset
20 fidem, etiam spiritu priuauit. Brutus et Cassius, antequam uictorum 3
experirentur animum, uoluntaria morte obierunt. Antonii Cleopatraeque
quis fuerit exitus narrauimus. Canidius timidius decessit quam professioni
ei qua semper usus erat congruebat. ultimus autem ex interfectoribus
Caesaris Parmensis Cassius morte poenas dedit, ut dederat Trebonius
25 ⟨primus⟩.

Dum ultimam bello Actiaco Alexandrinoque Caesar imponit manum, 88
M. Lepidus, iuuenis forma quam mente melior, Lepidi eius qui triumuir
fuerat rei publicae constituendae filius, Iunia Bruti sorore natus, inter-
ficiendi, simul in urbem reuertisset, Caesaris consilia inierat. ⟨erat⟩ 2
30 tunc urbis custodiis praepositus C. Maecenas, equestri sed splendido

1 modum *hic addidi* (*post* fuerit *add. Rhenanus*) finem *hic add. Goodyear ap. Woodman* (*post* fuerit *add. Ruhnken*) || 2 initio **PA**^{3} in **A**^{1} | si sic **P** sic **A** si *Burer* si ei *Halm*^{4} || 3 at Sosium *Puteanus* ad solium **A**^{2} ad folium **PA**^{1} C. Sosium *Halm* | L. Arruntii *Puteanus* alarunt in **PA** || 4 cum *add. Lipsius* || 6 namque **BA** nam **P** | neque aut **PA**^{3} neque **A**^{1} || 7 unquam **PA**^{3} tum quam **A**^{1} || 8 miscuisset **BA** immiscuisset **P** || 10 discrimini *Acidalius* discrimine **PA** || 12 deinde **BA** *om.* **P** | Alexandriam **P** Alexandream **BA** || 13 se ipse **PA**^{3} *om.* **A**^{1} || 14 redemerit *Halm* || 15 aspide in **B** aspidem **A** aspide **P** | morsu **BPA**^{2} morsus **A**^{1} | sane eius **BPA** eius sane *Acidalius* sanie⟨que⟩ eius *Pontanus* ⟨et⟩ sanie eius *Burman* | mulieris **A** || 17 iis] his **PA** | iussuue **PA**^{1} iussusue **A**^{2} | in-teremptus ⟨est⟩ *Orelli* || 18 ab **BA** ob **P** || 19 eo deuictum *Acidalius* eodem uic-tum **BPA** | seruandae *om.* **A** || 22 fuerit **A**^{1} fuisset **PA**^{2}**A**^{4} || 23 ei *noluit Wopkens 67* eius **PA** || 25 primus *hic add. Halm* (*post* dederat *add. Aldus*) || 29 erat *add. Madvig*^{1} || 30 equestri sed *Vascosanus* equestris et **PA**

genere natus, uir, ubi res uigiliam exigeret, sane exsomnis, prouidens atque agendi sciens, simul uero aliquid ex negotio remitti posset, otio ac mollitiis paene ultra feminam fluens, non minus Agrippa Caesari carus sed minus honoratus (quippe uixit angusti claui †paene† contentus), nec mi-
3 nora consequi potuit sed non tam concupiuit. hic speculatus est per 5
summam quietem ac dissimulationem praecipitis consilia iuuenis et mira celeritate nullaque cum perturbatione aut rerum aut hominum oppresso Lepido immane noui ac resurrecturi belli ciuilis restinxit initium; et ille quidem male consultorum poenas exsoluit. aequetur praedictae iam Antistii Seruilia Lepidi uxor, quae uiuo igni deuorato praematura morte 10
immortalem nominis sui pensauit memoriam.

89 Caesar autem, reuersus in Italiam atque urbem, ⟨qu⟩o concursu, quo fauore hominum omnium ⟨generum⟩ aetatium ordinum exceptus sit, quae magnificentia triumphorum eius, quae fuerit munerum, ne in operis
2 quidem iusti materia, nedum huius tam recisi digne exprimi potest. nihil 15
deinde optare a diis homines, nihil dii hominibus praestare possunt, nihil uoto concipi, nihil felicitate consummari, quod non Augustus post reditum in urbem rei publicae populoque Romano terrarumque orbi reprae-
3 sentauerit. finita uicesimo anno bella ciuilia, sepulta externa; reuocata pax, sopitus ubique armorum furor; restituta uis legibus, iudiciis aucto- 20
ritas, senatui maiestas; imperium magistratuum ad pristinum redactum
4 modum; tantummodo octo praetoribus adiecti duo. prisca illa et antiqua rei publicae forma reuocata. rediit cultus agris, sacris honos, securitas hominibus, certa cuique rerum suarum possessio. leges emendatae utiliter, latae salubriter; senatus sine asperitate nec sine seueritate lectus. 25
principes uiri triumphisque et amplissimis honoribus functi hortatu
5 principis ad ornandam urbem inlecti sunt. consulatus tantummodo usque ad undecimum ut continuaret Caesar, cum saepe obnitens repugnasset, impetrare potuit; nam dictaturam quam pertinaciter ei deferebat popu-
6 lus, tam constanter reppulit. bella sub imperatore gesta pacatusque 30
uictoriis terrarum orbis et tot extra Italiam domique opera omne aeui sui spatium impensurum in id solum opus scriptorem fatigent: nos memo-

1 exomnis **P**A^{3} ex A^{1} | prudens **A** || 4 p(a)ene *praue repetitum puto eiectumque uelut* honore (*sic Ferrarius*) || 10 Antistii *Gelenius* (Antisti et *iam Rhenanus*) Antistiae **PA** | uiuo **P**A^{3} uiro A^{1} | praematura morte *Burer* praematuram mortem **PA** || 11 immortalem . . . memoriam **A** immortali . . . memoria **P** || 12 quo concursu *Vascosanus* occursus **PA** ⟨quo⟩ occursu *Lipsius* || 13 hominum omnium ⟨generum⟩ *Halm* omnium hominum **PA** || 14–15 ne . . . quidem *Gelenius* nedum . . . siquidem **PA** || 16 diis . . . dii **P** dis . . . de **A** || 19 finito **A** || 21 redactus **A** || 22 adiecti *Halm*[4] allecti **P** allectio A^{1} ellectio A^{3} || 23 redit **A** || 26 adhortatur **A** || 28 ut *Gelenius* quem **PA** quin *Madvig*[1] || 29 impetrare **P**A^{3} imperare A^{1} impetrare ⟨non⟩ *Madvig*[1] impetrari *Gelenius* || 30 imperatore ⟨eo⟩ *Orelli* || 32 fatigent *Acidalius* fatigant **PA**

res professionis uniuersam imaginem principatus eius oculis animisque subiecimus.

Sepultis, ut praediximus, bellis ciuilibus coalescentibusque rei publicae **90**
membris, et⟨iam⟩ coaluere quae tam longa armorum series lacerauerat.
5 Delmatia, ⟨per annos⟩ xx et cc rebellis, ad certam confessionem pacata
est imperii. Alpes feris incultisque nationibus celebres perdomitae. Hispaniae nunc ipsius praesentia, nunc Agrippae, quem usque in tertium
consulatum et mox collegium tribuniciae potestatis amicitia principis
euexerat, multo uarioque Marte pacatae. in quas prouincias cum initio **2**
10 Scipione et Sempronio Longo consulibus, primo anno secundi ⟨belli⟩
Punici, abhinc annos ccl, Romani exercitus missi essent duce Cn. Scipione, Africani patruo, per annos cc in iis multo mutuoque ita certatum
est sanguine ut amissis populi Romani imperatoribus exercitibusque
saepe contumelia, etiam nonnumquam periculum Romano inferretur
15 imperio. illae enim prouinciae Scipiones consumpserunt; illae contume- **3**
lioso xv annorum bello sub duce Viriatho maiores nostros exercuerunt;
illae terrore Numantini belli populum Romanum concusserunt; in illis
turpe Q. Pompei foedus turpiusque Mancini senatus cum ignominia dediti imperatoris rescidit; illa ⟨terra⟩ tot consulares, tot praetorios ab-
20 sumpsit duces, patrumque aetate in tantum Sertorium armis extulit, ut
per quinquennium diiudicari non potuerit Hispanis Romanisne in armis
plus esset roboris et uter populus alteri pariturus foret. has igitur prouin- **4**
cias tam diffusas, tam frequentes, tam feras, ad eam pacem abhinc
annos ferme l perduxit Caesar Augustus ut, quae maximis bellis num-
25 quam uacauerant, eae sub C. Antistio ac deinde P. Silio legato ceterisque
postea etiam latrociniis uacarent.

Dum pacatur occidens, ab oriente ac rege Parthorum signa Romana **91**
quae Crasso ⟨op⟩presso Orodes, quae Antonio pulso filius eius Prahates
ceperant, Augusto remissa sunt. quod cognomen illi uiro ⟨diuino⟩ Planci
30 sententia consensus uniuersi senatus populique Romani indidit.

Erant tamen qui hunc felicissimum statum odissent; quippe L. Mu- **2**
rena et Fannius Caepio, diuersis moribus (nam Murena sine hoc facinore

4 etiam *Halm* et **PA** ⟨ea⟩ etiam *Shackleton Bailey* | coaluere *Rhenanus*[2] coram aliero **PA** coaluerunt *Bergk* | tam] iam *Shackleton Bailey* || 5 per *add. Novák*[1], annos *hic add. Lipsius* | parata *Bothe* || 6 incultisque *Heinsius* multisque **PA** | perdomitae **P** per do **A** || 10 ⟨P.⟩ Scipione *Goodyear ap. Woodman* | belli *add. Heinsius* || 11 abhinc anno **A** | misissent **A** || 12 iis] his **PA** || 13 P(opuli) R(omani) *Gelenius* praetor (*cf. 61, 3*) **PA** || 14 nonnumquam etiam *Gelenius* | Romano **PA**[3] *om.* **A**[1] || 16 xv *Vossius* xx **PA** x *Lipsius* || 17 terrore **PA**[3] timore **A**[1] || 19 restindit **A** | terra *add. Watt* || 21 potuerit **P** poterit **BA** || 25 hae **A** | Antistio *Gelenius* Aristio **PA** || 27 pacatur **PA**[1] pacaturus **A**[2] || 28 oppresso *Gelenius* pr(a)esso **PA** | quae⟨que⟩ Antonio *Pluygers* | Prahates **A** Phrahates **P** Phraates *Vrsinus*[1] || 29 diuino *add. Watt* || 30 consensu[s] *Aldus* || 32 *fort.* diuersi[s]

potuit uideri bonus, Caepio et ante hoc erat pessimus), cum inissent occidendi Caesaris consilia, oppressi auctoritate publica, quod ui facere
3 uoluerant iure passi sunt. neque multo post Rufus Egnatius, per omnia gladiatori quam senatori propior, collecto in aedilitate fauore populi, quem extinguendis priuata familia incendiis in dies auxerat, in tantum 5 quidem ut ei praeturam continuaret, mox etiam consulatum petere ausus, cum esset omni flagitiorum scelerumque conscientia mersus nec melior illi res familiaris quam mens foret, adgregatis simillimis sibi interimere Caesarem statuit, ut, quo saluo saluus esse non poterat, eo sublato more-
4 retur. quippe ita se mores habent ⟨ut⟩ publica quisque ruina malit occi- 10 dere quam sua proteri et idem passurus minus conspici. neque hic prioribus in occultando felicior fuit, abditusque carcere cum consciis facinoris mortem dignissimam uita sua obiit.

92 Praeclarum excellentis uiri factum C. Sentii Saturnini, circa ea tem-
2 pora consulis, ne fraudetur memoria. aberat in ordinandis Asiae orien- 15 tisque rebus Caesar, circumferens terrarum orbi praesentia sua pacis suae bona. tum Sentius, forte et solus et absente Caesare consul, cum alia prisca seueritate summaque constantia, uetere consulum more [ac seueritate], gessisset, protraxisset publicanorum fraudes, punisset auaritiam, redegisset in aerarium pecunias publicas, tum in comitiis habendis 20
3 praecipuum egit consulem; nam et quaesturam petentes quos indignos iudicauit profiteri uetuit et, cum id facturos se perseuerarent, consula-
4 rem, si in campum descendissent, uindictam minatus est, et Egnatium florentem fauore publico sperantemque, ut praeturam aedilitati, ita consulatum praeturae se iuncturum, profiteri uetuit, et, cum id non obti- 25 nuisset, iurauit, etiam si factus esset consul suffragiis populi, tamen se
5 eum non renuntiaturum. quod ego factum cuilibet ueterum consulum gloriae comparandum reor, nisi quod naturaliter audita uisis laudamus libentius et praesentia inuidia, praeterita ueneratione prosequimur et his nos obrui, illis instrui credimus. 30

93 Ante triennium fere quam Egnatianum scelus erumperet, circa Murenae Caepionisque coniurationis tempus, abhinc annos L, M. Marcellus, sororis Augusti Octauiae filius, quem homines ita, si quid accidisset Caesari, successorem potentiae eius arbitrabantur futurum, ut tamen id

1 ante hoc *Gelenius* hoc ante **PA** | iniissent **A** || 6 continuaret **PA**[2] continuarent **A**[1] || 7 omni⟨um⟩ *noluit Burman* | ceu sentina mersus *Heinsius* sentina ⟨e⟩mersus *Ruhnken* || 10 ut *add. Burer* || 11 et *om.* **A** | ⟨inter⟩ idem passuros *Stanger ap. Halm*[4] || 12 carcere *Krause* carceri **PA** || 15 in *del. Heinsius* || 16 sua *del. Ruhnken* || 17 et solus **PA**[3] solus **A**[1] || 18 ueterum *Ruhnken* || 18, 19 ac seueritate *del. Ruhnken* (uetere . . . seueritate *iam delere noluit Wopkens 69*) ac grauitate *idem Wopkens* || 20 redegisset *Stanger ap. Halm*[4] regessisset **PA** || 21 quod **A** || 25 profiteri *om.* **A** || 27 cui⟨us⟩libet *Herel* || 32 L⟨I⟩ *Krause* L⟨II⟩ *Woodman*

per M. Agrippam securo ei posse contingere non existimarent, magnificentissimo munere aedilitatis edito decessit admodum iuuenis, sane, ut aiunt, ingenuarum uirtutum laetusque animi et ingenii fortunaeque in quam alebatur capax. post cuius obitum Agrippa, qui sub specie ministe- 2
5 riorum principalium profectus in Asiam, ut fama loquitur, ob tacitas cum Marcello offensiones praesenti se subduxerat tempori, reuersus inde filiam Caesaris Iuliam, quam in matrimonio Marcellus habuerat, duxit uxorem, feminam neque sibi neque rei publicae felicis uteri.

Hoc tractu temporum Ti. Claudius Nero, quo trimo, ut praediximus, **94**
10 Liuia [Drusi Claudiani filia, despondente ei Nerone, cui ante nupta fuerat] Caesari nupserat, innutritus caelestium praeceptorum disci- 2
plinis, iuuenis genere, forma, celsitudine corporis, optimis studiis maximoque ingenio instructissimus, qui protinus quantus est sperari potuerat uisuque praetulerat principem, quaestor undeuicesimum annum 3
15 agens capessere coepit rem publicam maximamque difficultatem annonae ac rei frumentariae inopiam ita Ostiae atque in urbe mandatu uitrici moderatus est ut per id quod agebat quantus euasurus esset eluceret.

Nec multo post missus ab eodem uitrico cum exercitu ad uisendas ordi- 4
20 nandasque quae sub oriente sunt prouincias, praecipuis omnium uirtutum experimentis in eo tractu editis, cum legionibus ingressus Armeniam, redacta ea in potestatem populi Romani, regnum eius †Artauasdi† dedit, cuius ***. rex quoque Parthorum tanti nominis fama territus liberos suos ad Caesarem misit obsides. reuersum inde Neronem Caesar **95**
25 haud mediocris belli mole experiri statuit, adiutore operis dato fratre ipsius Druso Claudio, quem intra Caesaris penates enixa erat Liuia. quippe uterque diuisis partibus Raetos Vindelicosque adgressi, multis 2
urbium et castellorum oppugnationibus nec non derecta quoque acie feliciter functi gentes locis tutissimas, aditu difficillimas, numero fre-
30 quentes, feritate truces, maiore cum periculo quam damno Romani exercitus, plurimo cum earum sanguine perdomuerunt.

1 securo *Gelenius* securos **PA** secure *Rhenanus* || **2–3** ut aiunt ingenuarum **BA** ingenuarum ut aiunt **P** || **9** trimo *Aldus* primo **PA** || **10–11** *del. Ruhnken ut ex 75, 3 et 79, 2 inculcata* || **10** despondente *Gelenius* respondente **BPA** | ei **B** (*?*) (*cf. 79, 2*) Ti. **A**^{3} *om.* **PA**^{1} || **14** uisuque praetulerat *Vrsinus*^{1} uisusque praetulerit **PA** || **16** ac ... inopiam *del. Bothe* | Ostiae atque *Rhenanus* ostia eratque **PA** | mandatu *Orelli* mandatum **A** mandato **P** || **19–20** ordinandas quae sub **A** || **20** omnibus **A** || **21** tractu *Gelenius* tractatu **PA** || **22** Artauasdi **P** Artauzdi **BA** ⟨Tigrani, filio⟩ Artauasdi⟨s⟩ *Woodman* *fort.* Artauasdi⟨s filio⟩ || **23** *lacunam Scheffer* *fort.* cuius ⟨nomen erat Tigranes⟩ || **24** inde **PA**^{3} deinde **A**^{1} || **25** mole *Heinsius* molem **P** morem **A** || **27** ⟨e⟩ diuersis *Stanger ap. Halm*^{4} (*conl. 109, 5*) || **28** et *om.* **A** || **31**–p. 68,1 perdomuerunt. Ante **P** perdomuere. tantae **A**

3 Ante quae tempora censura Planci et Pauli acta inter discordiam neque ipsi⟨s⟩ honori neque rei publicae usui fuerat, cum alteri uis censoria, alteri uita deesset, Paulus uix posset implere censorem, Plancus timere deberet nec quicquam obicere posset adulescentibus aut obicientes audire quod non agnosceret senex. 5

96 Mors deinde Agrippae, qui nouitatem suam multis rebus nobilitauerat atque in hoc perduxerat ut et Neronis esset socer, cuiusque liberos nepotes suos diuus Augustus praepositis Gai ac Lucii nominibus adoptauerat, admouit propius Neronem Caesari; quippe filia eius Iulia, quae fuerat Agrippae nupta, Neroni nupsit. 10

2 Subinde bellum Pannonicum, quod inchoatum ⟨ab⟩ Agrippa Marcoque Vinicio, auo tuo, [coss.] magnum atroxque et perquam uicinum 3 imminebat Italiae, per Neronem gestum est. gentes Pannoniorum Delmatarumque nationes situmque regionum ac fluminum numerumque et modum uirium excelsissimasque et multiplices eo bello uictorias tanti 15 imperatoris alio loco explicabimus: hoc opus seruet formam suam. huius uictoriae compos Nero ouans triumphauit.

97 Sed dum in hac parte imperii omnia geruntur prosperrime, accepta in Germania clades sub legato M. Lollio, homine in omnia pecuniae quam recte faciendi cupidiore et inter summam uitiorum dissimulationem uitio- 20 sissimo, amissaque legionis quintae aquila uocauit ab urbe in Gallias 2 Caesarem. cura deinde atque onus Germanici belli delegata Druso Claudio, fratri Neronis, adulescenti tot tantarumque uirtutum quot et quantas natura mortalis recipit uel industria perficit. cuius ingenium utrum belli- 3 cis magis operibus an ciuilibus suffecerit artibus in incerto est; morum 25 certe dulcedo ac suauitas et aduersus amicos aequa ac par sui aestimatio inimitabilis fuisse dicitur; nam pulchritudo corporis proxima fraternae fuit. sed illum magna ex parte domitorem Germaniae, plurimo eius gentis uariis in locis profuso sanguine, fatorum iniquitas consulem, agentem 4 annum tricesimum, rapuit. moles deinde eius belli translata in Neronem 30 est; quod is sua et uirtute et fortuna administrauit, peruagatusque uictor omnes partes Germaniae sine ullo detrimento commissi exercitus, quod praecipue huic duci semper curae fuit, sic perdomuit eam ut in

1 discordiam, ⟨ut⟩ *Burman* || 2 ipsis *Gelenius* ipsi **PA** | fuerat *Orelli* foret **PA**, *Burman* || 2–4 cum . . . deberet *om.* **A** || 2 censoria *Burman* censori **P** censoris *Gelenius* || 3 deesset ⟨et⟩ *Pluygers* || 4 nec **A** ne **P** || 5 ⟨ipse in se⟩ agnosceret *Ellis* agnosceret ⟨in se⟩ *Heinsius* || 9 filia eius Iulia *Gelenius* (*cf. 100, 3*) filia Iulia eius **PA** Iulia filia eius *Haase* (Iulia *del. Bothe*) || 10 Agrippa nuptae **A** || 11 *add. Lipsius* || 12 cos(s). *deleui ut inculcatum ab aliquo qui annum designari putabat* | pro quam **A** || 13 Pannoniorum **BP** pannonicorum **A**[3] pannoriorum **A**[1] || 16 loco **PA**[3] colo **A**[1] || 19 Lolio **PA** || 20 uictorum **A** || 24 ⟨uel⟩ natura *Novák*[1] | perficit *Lipsius* (*cf. 2, 2, 2*) percipit **PA** || 26 sibi *Heinsius* || 28 genitis **A** || 30 eius **PA**[3] *om.* **A**[1] || 31 peruagatusque *Ruhnken* peragratusque **PA**

formam paene stipendiariae redigeret prouinciae. tum alter triumphus
cum altero consulatu ei oblatus est.
Dum ea quae praediximus in Pannonia Germaniaque geruntur, atrox **98**
in Thracia bellum ortum, omnibus eius gentis nationibus in arma accen-
5 sis, L. Pisonis, quem hodieque diligentissimum atque eundem lenissimum
securitatis urbanae custodem habemus, uirtus compressit (quippe lega- 2
tus Caesaris triennio cum iis bellauit gentesque ferocissimas plurimo cum
earum excidio nunc acie, nunc expugnationibus in pristinum pacis red-
egit modum) eiusque patratione Asiae securitatem, Macedoniae pacem
10 reddidit. de quo uiro hoc omnibus sentiendum ac praedicandum est, esse 3
mores eius uigore ac lenitate mixtissimos, et uix quemquam reperiri
posse qui aut otium ualidius diligat aut facilius sufficiat negotio et magis
quae agenda sunt curet sine ulla ostentatione agendi.
Breui interiecto spatio Ti. Nero, duobus consulatibus totidemque trium- **99**
15 phis actis, tribuniciae potestatis consortione aequatus Augusto, ciuium
post unum (et hoc, quia uolebat) eminentissimus, ducum maximus, fama
fortunaque celeberrimus, et uere alterum rei publicae lumen et caput,
mira quadam et incredibili atque inenarrabili pietate [cuius causae mox 2
detectae sunt], cum C. Caesar sumpsisset iam uirilem togam, Lucius item
20 ⟨su⟩mpturus esset ⟨b⟩reui, ne fulgor suus orientium iuuenum obstaret
initiis, dissimulata causa consilii sui, commeatum ab socero atque eodem
uitrico adquiescendi a continuatione laborum petiit. quis fuerit eo tem- 3
pore ciuitatis habitus, qui singulorum animi. quae digredientium a tanto
uiro omnium lacrimae, quam paene ei patria manum iniecerit, iusto ser-
25 uemus operi: illud etiam in hoc transcursu dicendum est, ita septem an- 4
nos Rhodi moratum ut omnes qui pro consulibus legatique in transmari-
nas profecti prouincias uisendi eius gratia *** †ad quem† conuenientes
semper priuato (sed illa maiestas priuata numquam fuit) fasces suos
summiserint fassique sint otium eius honoratius imperio suo. sensit **100**
30 terrarum orbis digressum a custodia Neronem urbis; nam et Parthus
desciscens a societate Romana adiecit Armeniae manum et Germania
auersis domitoris sui oculis rebellauit.
At in urbe, eo ipso anno quo magnificentissimis gladiatorii muneris 2
naumachiaeque spectaculis diuus Augustus abhinc annos XXX, se et

1 regeret **A** || 3 quae diximus **A** || 7 iis] his **PA** || 9 eiusque ⟨belli⟩ *Krause, fort. recte* || 11 mixtis⟨iustis⟩simos *Heinsius* || 18–19 *del. censor Gotting.* || 20 sumpturus esset breui *Watt* maturus esset uiris **PA** || 23 quae digredientium **PA**[4] *om.* **A**[1] quae digrediente *Novák* | a tanto **P** et anto **A** tanto *Novák* || 26 moratum **BA** moratum est **P** | legatique **PA**[1] legatisque *Rhenanus*, **A**[3] || 27 ⟨sunt⟩ profecti *Halm*[1] profecti ⟨sunt⟩ *Novák*[1] | ⟨Rhodum deuerterint⟩ atque eum *Halm ex Suet. Tib. 12, 2* (ad eum *iam Aldus*) || 28 priuato sed *Purser* (priuato si *iam Lipsius*[1]) priuatos **PA** | umquam *Aldus, Lipsius* || 29 honoratius ⟨esse⟩ *Novák*[1] || 30 urbis *del. Herel* || 33 magnificentissimis *Cuperus* (*conl. 56, 1*) magnificentissimi **PA** || 34 *'proprie sunt anni XXXI'* (*Krause*)

Gallo Caninio consulibus, dedicato Martis templo animos oculosque populi Romani repleuerat, foeda dictu memoriaque horrenda in ipsius domo
3 tempestas erupit. quippe filia eius Iulia, per omnia tanti parentis ac uiri immemor, nihil quod facere aut pati turpiter posset femina luxuria ⟨ac⟩ libidine infectum reliquit, magnitudinemque fortunae suae peccandi 5
4 licentia metiebatur, quicquid liberet pro licito uindicans. tum Iullus Antonius, singulare exemplum clementiae Caesaris, uiolator eius domus, ipse sceleris a se commissi ultor fuit (quem uicto eius patre non tantum incolumitate donauerat sed sacerdotio praetura consulatu prouinciis honoratum, etiam matrimonio sororis suae filiae in artissimam adfini- 10
5 tatem receperat), Quintiusque Crispinus, singularem nequitiam supercilio truci protegens, et Appius Claudius et Sempronius Gracchus ac Scipio aliique minoris nominis utriusque ordinis uiri, quas in cuiuslibet uxore uiolata poenas pependissent pendere, cum Caesaris filiam et Neronis uiolassent coniugem. Iulia relegata in insulam patriaeque et 15 parentum subducta oculis; quam tamen comitata mater Scribonia uoluntaria exilii permansit comes.

101 Breue ab hoc intercesserat spatium cum C. Caesar, ante aliis prouinciis ad uisendum obitis, in Syriam missus, conuento prius Ti. Nerone, cui omnem honorem ut superiori habuit, tam uarie se ibi gessit ut nec lau- 20 daturum magna nec uituperaturum mediocris materia deficiat. cum rege Parthorum, iuuene excelsissimae ***, ⟨in⟩ insula quam amnis Euphrates
2 ambiebat, aequato utriusque partis numero coiit. quod spectaculum stantis ex diuerso hinc Romani, illinc Parthorum exercitus, cum duo inter se eminentissima imperiorum et hominum coirent capita, perquam clarum 25 et memorabile sub initia stipendiorum meorum tribuno militum mihi
3 uisere contigit; quem militiae gradum ante sub patre tuo, M. Vinici, et P. Silio auspicatus in Thracia Macedoniaque, mox Achaia Asiaque et omnibus ad orientem uisis prouinciis et ore atque utroque maris Pontici latere, haud iniucunda tot rerum locorum, gentium urbium recordatione 30 perfruor. prior Parthus apud Gaium in nostra ripa, posterior hic apud regem in hostili epulatus est.

102 Quo tempore M. Lollii, quem ueluti moderatorem iuuentae filii sui Augustus esse uoluerat, perfida et plena subdoli ac uersuti animi consilia

1 animo A || 2 foeda P foedam in A^1 foeda in A^2 || 4.5 luxuria ac *Orelli* luxuria **PA** luxuria⟨ns⟩ *Krohn* || 5–6 magnitudine (magnitudineque *Cornelissen*)... licentiam *Wilhelm* || 6 uindicans **PA**^{1} iudicans *Rhenanus*, A^3 | Iullus *Hülsen* Iulius **PA** || 13 quas in *Purser* (quas *iam Orelli*) quasi **PA** || 14 pependissent *om.* **P** || 15 coniugem **PA**^{3} uxorem **A**^{1} || 16 uoluntaria *Lipsius* uoluntarii **PA** || 19 ad uisendum *Lipsius* adsidendum **BA** ad sedandum **P** | cui] qui *Lipsius* || 22 excelsissimo *Gelenius* | indolis *add. Orelli* staturae *malim* | in insula *Gelenius* insul(a)e **PA** || 23 colit **A** || 25 imperiorum **PA**^{2} imperatorum **A**^{1} | per quem **A** || 34 perfida **P** perfidia **A** perfidiam *Ellis*

per Parthum indicata Caesari fama uulgauit; cuius mors intra paucos dies fortuita an uoluntaria fuerit ignoro. sed quam hunc decessisse laetati homines, tam paulo post obisse Censorinum in iisdem prouinciis grauiter tulit ciuitas, uirum demerendis hominibus genitum.

5 Armeniam deinde ingressus ⟨Gaius⟩ prima parte introitus prospere 2 ⟨rem⟩ gessit; mox in colloquio, cui se temere crediderat, circa Artageram grauiter a quodam, nomine Adduo, uulneratus, ex eo ut corpus minus habile, ita animum minus utilem rei publicae habere coepit. nec defuit 3 conuersatio hominum uitia eius adsentatione alentium (etenim semper 10 magnae fortunae comes adest adulatio), per quae eo ductus erat ut in ultimo ac remotissimo terrarum orbis angulo consenescere quam Romam regredi mallet. deinde reluctatus inuitusque reuertens in Italiam, in urbe Lyciae (Limyra nominant) morbo obiit, cum ante annum ferme L. Caesar frater eius Hispanias petens Massiliae decessisset.

15 Sed Fortuna, quae subduxerat spem magni nominis, iam tum rei **103** publicae sua praesidia reddiderat; quippe ante utriusque horum obitum patre tuo P. Vinicio consule Ti. Nero reuersus Rhodo incredibili laetitia patriam repleuerat. non est diu cunctatus Caesar Augustus; neque enim 2 quaerendus erat quem legeret sed legendus qui eminebat. itaque quod 3 20 post Lucii mortem adhuc Gaio uiuo facere uoluerat eoque uehementer repugnante Nerone erat inhibitus, post utriusque adulescentium obitum facere perseuerauit, ut et tribuniciae potestatis consortionem Neroni constitueret, multum quidem eo cum domi tum in senatu recusante, et eum Aelio Cato ⟨C.⟩ Sentio consulibus v⟨i⟩ Kal. Iulias, post urbem con- 25 ditam annis DCCLIIII, abhinc annos XXVII, adoptaret. laetitiam illius diei 4 concursumque ciuitatis et uota paene inserentium caelo manus spemque conceptam perpetuae securitatis aeternitatisque Romani imperii uix in illo iusto opere abunde persequi poterimus, nedum hic implere temptemus *** id unum dixisse, quam ille omnibus *** fuerit. tum refulsit certa 5 30 spes liberorum parentibus, uiris matrimoniorum, dominis patrimonii,

1 Caesari fama uulgauit *Lipsius*[1] Caesaris iam auulgauit **PA** || 2 dies ⟨secuta⟩ *Halm*[4] | ignoro **P** dignior **A** || 3 obisse *uoluit* **P** (odisse) obiisse **A** || 5 Gaius *add. Krause* || 6 rem *hic add. Heinsius, ante* prospere *add. Novák*[3] | conloquio *Gelenius* conloquium **PA** | cui **PA**[3] cum **A**[1] | Artagera *Muretus ad Tac. Ann. 1, 3, 3* || 10 comes est **A** || 12 deinde reluctatus **P** diu de re luctatus **A** diu reluctatus *Burer* diu deinde reluctatus *Ruhnken* || 13 Limyra *Ruhnken* Lymira **B** Limira **A** Limyram **P** | quom **P** quo **A** | L. *Gelenius* quinquagesimum **PA** || 14 Massiliae **BA** Massilia **P** || 19 legeret **P** legerat **BA** || 20 eoque (*uel eo* quod) **B** atque **P** quae eo **A** atque eo *Orelli* ipsoque *Halm* || 21 adulescentum **A** || 23 eo **PA**[3] eum **A**[1] | recusante *om.* **A** || 24 C. *add. Aldus* | VI *Rau* V **PA** || 25 DCCLIIII **P** ACCLIIII **BA** DCCLV *Woodman* | annos **A** annis **P** | XXVI[I] *Aldus* || 26 manuque spem quae **A** || 27 conceptam *Boeclerus* conceptae **PA** || 28 hic *Gelenius* hinc **PA** || 29 contenti *add. Rhenanus* (*sed post* dixisse) satis erit *add. Ellis* satis habemus *add. Delz* (*conl.* 124, 1) | *uariis locis add.* carus *Rhenanus*, faustus *Halm*, felix *Novák*[1]

omnibus hominibus salutis quietis, pacis tranquillitatis, adeo ut nec
plus sperari potuerit nec spei responderi felicius.

104 Adoptatus eadem die etiam M. Agrippa, quem post mortem Agrippae
Iulia enixa erat, sed in Neronis adoptione illud adiectum his ipsis Cae-
saris uerbis: 'hoc' inquit 'rei publicae causa facio.' 5

2 Non diu uindicem custodemque imperii sui morata in urbe patria pro-
tinus in Germaniam misit, ubi ante triennium sub M. Vinicio, auo tuo,
clarissimo uiro, immensum exarserat bellum. erat id ab eo quibusdam in
locis gestum, quibusdam sustentatum, feliciter, eoque nomine decreta ei
3 cum speciosissima inscriptione operum ornamenta triumphalia. hoc 10
tempus me, functum ante tribunatu, castrorum Ti. Caesaris militem fe-
cit; quippe protinus ab adoptione missus cum eo praefectus equitum in
Germaniam, successor officii patris mei, caelestissimorum eius operum
per annos continuos VIIII praefectus aut legatus spectator, tum pro captu
mediocritatis meae adiutor fui. neque illi spectaculo quo fructus sum 15
simile condicio mortalis recipere uidetur mihi, cum per celeberrimam Ita-
liae partem ⟨et⟩ tractum omnem Galliarum prouinciarum ueterem im-
peratorem et ante meritis ac uir⟨tut⟩ibus quam nomine Caesarem reui-
4 sentes sibi quisque quam illi gratularentur plenius. at uero militum con-
spectu eius elicitae gaudio lacrimae alacritasque et salutationis noua 20
quaedam exultatio et contingendi manum cupiditas non continentium
protinus quin adicerent 'uidemus te, imperator? saluum recepimus?', ac
deinde 'ego tecum, imperator, in Armenia, ego in Raetia fui, ego a te in
Vindelicis, ego in Pannonia, ego in Germania donatus sum', neque uerbis
exprimi et fortasse uix mereri fidem potest. 25

105 Intrata protinus Germania, subacti Canninefates Attuarii Bructeri,
recepti Cherusci, gentes utinam minus mox nostra clade nobiles, transitus
Visurgis, penetrata ulteriora, cum omnem partem asperrimi et periculo-
sissimi belli Caesar uindicaret, aliis, quae minoris erant discriminis, Sen-
tium Saturninum, qui tum legatus patris eius in Germania fuerat, prae- 30
2 fecisset, uirum multiplicem [in] uirtutibus, nauum agilem prouidum,
militariumque officiorum patientem ac peritum pariter, sed eundem,

2 respondere A || 3 adoptatus *om.* A | eodem *Krause* (*conl. 112, 7*) || 7 ubi P uti A || 8 id *Lipsius* et PA || 9 ei P et A || 14 VIIII P VIII A | spectator *Gelenius*, tum *Orelli* spectatum A spectatus P || 15 fructus B fruitus P functus A || 17 et *add. Lallemand* (tractum⟨que⟩ *Cludius*) | Galliarum *scripsi* Galliae PA || 18 uirtutibus *Lipsius* uiribus PA || 19 quisque quam P quisquam A | at *om.* A || 20 elicitae P felicitate A || 21 *fort.* non ⟨se⟩ || 22 recipimus A || 26 subacta A | Can(n)inefates *Rhenanus*, Attuarii *Popma* Caninifaci Attuari P cam ui faciat Tuari A | Bructeri *Rhenanus* Bruteri P Bruoteri A || 27 ceruisci A | gentes P gentis A gens *Fröhlich 606* | utinam minus *Vossius* (*sed is* et utinam), *Friebel* et inamminus BA et inamninus P | nobiles *Friebel* nobilis PA | transitus *Rhenanus* transitu PA || 29 aliis *scripsi* in iis PA [in] iis *Herel* sibi; iis *Cludius* || 30 legatum A | [fu]erat *Ruhnken* || 31 in *del. Raphelengius ap. Lipsium*

ubi negotia fecissent locum otio, liberaliter lauteque eo abutentem, ita
tamen ut eum splendidum atque hilarem potius quam luxuriosum aut
desidem diceres; de cuius uiri claro ingenio celebrique consulatu prae-
diximus. anni eius aestiua usque in mensem Decembrem producta imma- 3
5 nis emolumentum fecere uictoriae. pietas sua Caesarem paene obstructis
hieme Alpibus in urbem traxit; at tutela imperii eum ueris initio reduxit
in Germaniam, in cuius mediis finibus ad caput †Iuliae† fluminis hiberna
digrediens princeps locauerat.

Pro dii boni, quanti uoluminis opera insequenti aestate sub duce **106**
10 Ti. Caesare gessimus! perlustrata armis tota Germania est, uictae gentes
paene nominibus incognitae, receptae Cauchorum nationes; omnis
eorum iuuentus infinita numero, immensa corporibus, situ locorum tu-
tissima, traditis armis, una cum ducibus suis, saepta fulgenti armatoque
militum nostrorum agmine, ante imperatoris procubuit tribunal. fracti 2
15 Langobardi, gens etiam Germana feritate ferocior; denique, quod num-
quam antea spe conceptum, nedum opere temptatum erat, ad quadrin-
gentesimum miliarium a Rheno usque ad flumen Albim, qui Semnonum
Hermundurorumque fines praeterfluit, Romanus cum signis perductus
exercitus; et eodem, mira felicitate et cura ducis, temporum quoque ob- 3
20 seruantia, classis, quae Oceani circumnauigauerat sinus, ab inaudito atque
incognito ante mari flumine Albi subuecta, ⟨post⟩ plurimarum gentium
uictoriam, cum abundantissima rerum omnium copia, exercitui Caesa-
rique se iunxit.

Non tempero mihi quin tantae rerum magnitudini hoc, qualecumque **107**
25 est, inseram. cum citeriorem ripam praedicti fluminis castris occupasse-
mus et ulterior armata hostium iuuentute fulgeret, sub omnem *** mo-
tumque nostrarum nauium protinus refugientium, unus e barbaris aetate
senior, corpore excellens, dignitate, quantum ostendebat cultus, eminens,
cauatum, ut illis mos est, ex materia conscendit alueum solusque id nauigii

1 eo *om.* A ‖ 2 atque hilarem *Orelli* ac hilarem P Athilam A aut hilarem *Ruhnken* ‖ 2.3 Audesidem A ‖ 3 claro ingenio celebrique A^2 claroque ingenio celebrique ingenio A^1 claro celebrique P ‖ 4 producta *Lipsius* perducta PA ‖ 5 obstructis *Gelenius* extructis PA ‖ 6 at tutela *Lipsius* ad tutelam PA | initio *Rhenanus* initi PA ‖ 7 Lupiae *noluit Rhenanus*[2] Amisiae *Hartke* ‖ 12 infinito A ‖ 13 armatorum *Laurent* ‖ 15 Langobardi B Longobardi PA ‖ 16 antea spe P antea spes A^3 ante alpes A^1 ‖ 17 Semnonum *Rhenanus*[1] Senonum PA ‖ 18 Hermundurorumque *Rhenanus* Hermundorumque PA | cum] sub *Cornelissen*[1] ‖ 21 maris flumine labi A | post *add. Freudenberg* a *add. Acidalius* cum *add. Ellis* (*cf. 40, 1*) laeta *add. Castiglioni* (*conl. 115, 2*) ‖ 22 uictoriam *Freudenberg* uictoria PA uictoria ⟨parta⟩ *Halm*[4] | omnium PA^3 *om.* A^1 | Caesarisque A ‖ 26 ulteriora A | iuuentute P uirtute A | motumque *uoluit* B (*sed errore typothetae* metumque), A^2 motum qui A^1 motum P motum ⟨impetum⟩que *Damsté* ⟨strepitum⟩ motumque *Moebius ap. Cludium* motum ⟨strepitum⟩que *uel* ⟨sonitum⟩que *malim*

genus temperans ad medium processit fluminis et petiit liceret sibi sine periculo in eam quam armis tenebamus egredi ripam ac uidere Caesarem. 2 data petenti facultas. tum adpulso lintre et diu tacitus contemplatus Caesarem, 'nostra quidem' inquit 'furit iuuentus, quae, cum uestrum numen absentium colat, praesentium potius arma metuit quam sequitur 5 fidem. sed ego beneficio ac permissu tuo, Caesar, quos ante audiebam, hodie uidi deos, nec feliciorem ullum uitae meae aut optaui aut sensi diem.' impetratoque ut manum contingeret, reuersus in nauiculam, sine fine respectans Caesarem ripae suorum adpulsus est.

3 Victor omnium gentium locorumque quos adierat, Caesar cum inco- 10 lumi inuiolatoque et semel tantummodo magna cum clade hostium fraude eorum temptato exercitu in hiberna legiones reduxit, eadem qua priore anno festinatione urbem petens.

108 Nihil erat iam in Germania quod uinci posset praeter gentem Marcomannorum, quae Maroboduo duce excita sedibus suis atque in interiora 15 2 refugiens incinctos Hercynia silua campos incolebat. nulla festinatio huius uiri mentionem transgredi debet. Maroboduus, genere nobilis, corpore praeualens, animo ferox, natione magis quam ratione barbarus, non tumultuarium neque fortuitum neque mobilem et ex uoluntate parentium constantem inter suos occupauit principatum sed certum im- 20 perium uimque regiam complexus animo statuit auocata procul a Romanis gente sua eo progredi ubi, cum propter potentiora arma refugisset, sua faceret potentissima. occupatis igitur quos praediximus locis finitimos omnes aut bello domuit aut condicionibus iuris sui fecit.

109 Corpus suum custodientium imperium, perpetuis exercitiis paene ad 25 Romanae disciplinae formam redactum, breui in eminens et nostro quoque imperio timendum perduxit fastigium, gerebatque se ita aduersus Romanos ut neque bello nos ⟨lacesseret et, si⟩ lacesseretur, superesse 2 sibi uim ac uoluntatem resistendi ⟨ostenderet⟩. legati quos mittebat ad Caesares interdum ut supplicem commendabant, interdum ut pro pari 30 loquebantur. gentibus hominibusque a nobis desciscentibus erat apud eum perfugium, ⟨aper⟩tumque ex male dissimulato agebat aemulum; exercitumque, quem LX milium peditum, quattuor equitum fecerat, adsiduis aduersus finitimos bellis exercendo maiori quam quod agebat

2 tenebamus **P** tendebamus **BA** || 3 data **BA** data a Caesare **P** | et *del. Vascosanus* || 6 ac **P** et **A** || 8 impetratoque **P** imperatoque **BA** || 14 Marcomanorum **P** || 15 interiora *Rhenanus*[1] inferiora **PA** || 16 Hercynia silua *Heinsius* Hercyniae siluae **PA** || 20 parentium **BA** parentum **P** || 22 propter *del. Rhenanus*[1] || 23 quos **P** quis **BA**[2] his quos **A**[1] || 25 custodientium *Madvig*[1] custodia tum **PA** || 28 lacesseret et si *add. Rhenanus* (*sed is* at si), *Gelenius* || 29 sibi **PA**[3] *om.* **A**[1] | *lacunam Rhenanus;* ostenderet *add. Burman* || 30 Caesares **PA**[2] Caesarem **A**[1] || 32 apertumque *Shackleton Bailey* totumque **PA** || 33 LX **B** *post correctionem*, **PA** LXX **B** *ante correctionem* || 34 agebat *Burman* habebat **PA** obibat *Heinsius*

operi praeparabat; eratque etiam eo timendus quod, cum Germaniam 3
ad laeuam et in fronte, Pannoniam ad dextram, a tergo sedium suarum
haberet Noricos, tamquam in omnes semper uenturus ab omnibus ti-
mebatur. nec securam incrementi sui patiebatur esse Italiam, quippe 4
5 cum a summis Alpium iugis, quae finem Italiae terminant, initium eius
finium haud multo plus CC milibus passuum abesset.

Hunc uirum et hanc regionem proximo anno diuersis e partibus 5
Ti. Caesar adgredi statuit. Sentio Saturnino mandatum ut per Chattos
excisis continentibus Hercyniae siluis ⟨adduceret⟩ legiones Boiohaemum
10 (id regioni quam incolebat Maroboduus nomen est); ipse a Carnunto,
qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum qui in
Illyrico merebat ducere in Marcomannos orsus est.

Rumpit ⟨interdum⟩, interdum moratur proposita hominum Fortuna. **110**
praeparauerat iam hiberna Caesar ad Danubium admotoque exercitu
15 non plus quam quinque dierum iter a primis hostium *** Saturninum 2
admouere placuerat, paene aequali diuisae interuallo ab hoste, intra
paucos dies in praedicto loco cum Caesare ⟨se⟩ iuncturae erant, cum
uniuersa Pannonia, insolens longae pacis bonis et adulta uiribus, Delma-
tia omnibusque tractus eius gentibus in societatem adductis consilii,
20 arma corripuit. tum necessaria gloriosis praeposita, neque tutum uisum 3
abdito in interiora exercitu uacuam tam uicino hosti relinquere Italiam.
gentium nationumque quae rebellauerant omnis numerus amplius
DCCC milibus explebat; CC fere peditum colligebantur armis habilia,
equitum VIIII. cuius immensae multitudinis, parentis acerrimis ac peri- 4
25 tissimis ducibus, pars petere Italiam decreuerat iunctam sibi Nauporti
ac Tergestis confinio, pars in Macedoniam ⟨se⟩ effuderat, pars suis sedi-
bus praesidium esse destinauerat. maxima duobus Batonibus ac Pinneti
ducibus auctoritas erat. [in] omnibus autem Pannoniis non disciplinae 5
tantummodo sed linguae quoque notitia Romanae (plerisque etiam litte-
30 rarum usus), et familiaris armorum erat exercitatio; itaque hercules
nulla umquam natio tam mature consilio belli bellum iunxit ac decreta
patrauit. oppressi ciues Romani, trucidati negotiatores, magnus uexilla- 6

5 eius P cuius BA huius *Heinsius* || 8 Catthos PA || 9 adduceret *addidi* (duceret *post* Boiohaemum *add. Lipsius, post* nomen est *add. Rhenanus*[1]) | Boiohoemum P Botohaemum A || 10 a Carnunto P acarnanto A[1] Ac arnumho A[3] || 12 duceret A || 13 *add. Heinsius* | iter dum A || 15 aberat et legiones etiam quas *add. Haupt* || 16 admouere *Ruhnken* admoueri PA admouere ei *Haupt* || 17 se *add. Krause* | cum[2] P tum BA || 18 et *om.* A || 19 consilii *Fröhlich 608* constitit PA || 21 addito P | relinquere *om.* A || 23 DCCC *Gelenius* ACCC (*uel sim.*) PA || 24 parentis BA pars P || 25 pars petere BA properare in P || 26 se *hic add. Heinsius* (*ante* in *add. Lipsius*) | effuderat *Lipsius* effugerat PA || 27 maxima *Ruhnken* (porro maxima *iam Heinsius*) proxima PA prima *Lipsius* || 28 in *del. Heinsius* || 29–30 *interpunxit Bothe* || 30 armorum *Bothe* animorum PA

riorum numerus ad internecionem ea in regione quae plurimum ab imperatore aberat caesus, occupata armis Macedonia, omnia et in omnibus locis igni ferroque uastata. quin etiam tantus huius belli metus fuit ut stabilem illum et firmatum tantorum bellorum experientia Caesaris Augusti animum quateret atque terreret. 5

111 Habiti itaque dilectus, reuocati undique et omnes ueterani, uiri feminaeque ex censu libertinum coactae dare militem. audita in senatu uox principis, decimo die, ni caueretur, posse hostem in urbis Romae uenire conspectum. senatorum equitumque Romanorum exactae ad id bellum 2 operae: pollicitati ⟨omnes⟩. omnia haec frustra praeparassemus nisi qui 10 illa regeret fuisset; itaque ut praesidium ultimum res publica ab Augusto ducem in bellum poposcit Tiberium.

3 Habuit in hoc quoque bello mediocritas nostra speciosi ministerii locum. finita equestri militia designatus quaestor necdum senator aequatus senatoribus, etiam designatis tribunis plebei, partem exercitus ab urbe 15 4 traditi ab Augusto perduxi ad filium eius. in quaestura deinde remissa sorte prouinciae legatus eiusdem ad eundem mis⟨sus⟩ sum.

Quas nos primo anno acies hostium uidimus! quantis prudentia ducis opportunitatibus furentes eorum uires uniuersas euasimus, *** partibus! quanto cum temperamento simul ⟨***, simul⟩ utilitatis res auctori- 20 tate imperatoris agi uidimus! qua prudentia hiberna disposita sunt! quanto opere, inclusus custodiis exercitus nostri, ne qua posset erumpere, inopsque copiarum et intra se furens, †uiribus hostis elanguesceret†.

112 Felix euentu, forte conatu prima aestate belli Messalini opus mandan- 2 dum est memoriae. qui uir, animo etiam quam gente nobilior, dignissi- 25 mus qui et patrem Coruinum habuisset et cognomen suum Cottae fratri relinqueret, praepositus Illyrico, subita rebellione cum semiplena legione uicesima circumdatus hostili exercitu, amplius XX milia hostium fudit fugauitque et ob id ornamentis triumphalibus honoratus est.

3 Ita placebat barbaris numerus suus, ea fiducia uirium, ut, ubicumque 30

2 et in *del. Heinsius* || 3 quin *Vascosanus* quia **PA** | etiam tantus **A** tantus etiam **P** || 4 firmatum *Burer* formatum **BA** fortunatum **P** || 6 reuocati *Gelenius* reuocatus **PA** | et *del. Gelenius* || 7 coacti *Cludius* | militem *Rhenanus* militum **PA** || 7–10 audita ... pollicitati ⟨omnia⟩ *post* terreret (*u.* 5) *transpos. Haase* || 10 omnes *addidi* || 11 ultimum *Lipsius* militum **PA** || 13 ministerii *Lipsius* ministri **PA** || 16 perduxi *Rhenanus* perduxit **PA** || 17 missus sum *Halm*^{1} missum **A** missus **P** || 18 ducis ⟨usi⟩ *Heinsius* || 19 eorum **BA** in eum **P** | euasimus **BPA**^{1} eius imus **A**^{3} elusimus *censor Lips.* exhausimus *Gruter* euasimus, ⟨fudimus⟩ *Haase, fort. recte* || 20 *lacunam post* simul *Krause; excidit uelut* cautionis || 21 imperatoria *Madvig*^{1} || 22 quanto opere *cum* elanguescere[t] *coniungendum puto* || 23 se **PA**^{3} *om.* **A**^{1} | *desidero uelut* ⟨uidit⟩ uires suas hostis elanguescere! || 24 forte **PA**^{3} *om.* **A**^{1} || 25 dignissimus⟨que⟩ *Heinsius* || 28 amplius **P** a m **A** | hostium *om.* **A** || 30 ea *Cludius* ita **PA**

Caesar esset, nihil in se reponerent. pars exercitus eorum, opposita ipsi duci et ad arbitrium uoluntatemque nostram macerata perductaque ad exitiabilem famem, neque instantes sustinere neque cum facientibus copiam pugnandi derigentibusque aciem ausa congredi, occupato monte
5 Claudio munitione se defendit. at ea pars quae obuiam se effuderat exer- 4 citui quem A. Caecina et Siluanus Plautius consulares ex transmarinis adducebant prouinciis, circumfusa quinque legionibus nostris auxiliaribusque et equitatui regio (quippe magnam Thracum manum iunctus praedictis ducibus Rhoemetalces, Thraciae rex, in adiutorium eius belli
10 secum trahebat), paene exitiabilem omnibus cladem intulit: fusa re- 5 giorum equestris acies, fugatae alae, conuersae cohortes sunt, apud signa quoque legionum trepidatum. sed Romani uirtus militis plus eo tempore uindicauit gloriae quam ducibus reliquit, qui multum a more imperatoris sui ⟨dis⟩crepantes ante in hostem inciderunt quam per exploratores ubi
15 hostis esset cognoscerent. iam igitur in dubiis rebus semet ipsae legiones 6 adhortatae, iugulatis ab hoste quibusdam tribunis militum, interempto praefecto castrorum praefectisque cohortium, non incruentis centurionibus, ⟨e⟩ quibus etiam primi ordines cecidere, inuasere hostes nec sustinuisse contenti perrupta eorum acie ex insperato uictoriam uindicaue-
20 runt.

Hoc fere tempore Agrippa, qui eodem die quo Tiberius adoptatus ab 7 auo suo naturali erat et iam ante biennium qualis esset apparere coeperat, mira prauitate animi atque ingenii in praecipitia conuersus, patris atque eiusdem aui sui animum alienauit sibi, moxque crescentibus in dies
25 uitiis dignum furore suo habuit exitum.

Accipe nunc, M. Vinici, tantum in bello ducem quantum in pace **113** uides principem. iunctis exercitibus, quique sub Caesare fuerant quique ad eum uenerant, contractisque in una castra decem legionibus, LXX amplius cohortibus, †XIIII sed† pluribus quam decem ueteranorum mili-
30 bus, ad hoc magno uoluntariorum numero frequentique equite regio, tanto denique exercitu quantus nullo umquam loco post bella fuerat ciuilia, omnes eo ipso laeti erant maximamque fiduciam uictoriae in

1 se ⟨spei⟩ *Heinsius* | opposita *Lipsius* proposita **PA** || 2 uoluntatemque *Orelli* utilitatemque **PA** || 3 instantes *Acidalius* instantem **PA** | cum *Ruhnken* ut **PA** uel *Purser* || 4 aciem **BA**[1] aciam **A**[3] etiam **P** || 5 at ea **B** antea **P** altera **A** || 6 plancius **A** || 8 magna **P** | manum *Rhenanus* manu **PA** | iunctus **B** (?), *Rhenanus*, **A**[2] iunctis **A**[1] uinctus **P** || 9 predictus **A** | Rhoemetalces *Rhenanus* Rhomo et Alces **PA** || 10 fusa *Vossius* fuga **BA** fugata **P** || 13 uindicauit *Puteanus* uindicatum **PA** || 13–14 a more ... discrepantes *Pontanus* amore ... crepantes **PA** || 13 imperatoris **PA**[3] ducis **A**[1] || 18 e *add. Boeclerus* | quibus **BA** qui **P** | ordines **BPA** ordinis *Gelenius* || 22 et iam *Gelenius* etiam **PA** || 25 suo **PA**[3] *om.* **A**[1] || 27 principem **BA** principes (*cum seqq.*) **P** || 29 XIIII sed **PA**[2] XIIII set **A**[1] XIIII ⟨ali⟩s et *Lipsius* X alis et *Laurent*

2 numero reponebant. at imperator, optimus eorum quae agebat iudex et utilia speciosis praeferens, quodque semper eum facientem uidi in omnibus bellis, quae probanda essent, non quae utique probarentur sequens, paucis diebus exercitum qui uenerat ad refouendas ex itinere eius uires moratus, cum eum maiorem quam ut temperari posset neque 5
3 habilem gubernaculo cerneret, dimittere statuit; prosecutusque longo et perquam laborioso itinere, cuius difficultas narrari uix potest, ut neque uniuersos quisquam auderet adgredi et partem digredientium, suorum quisque metu finium, uniuersi temptare non possent, remisit eo unde uenerant; et ipse asperrimae hiemis initio regressus Sisciam legatos, inter 10 quos ipsi fuimus, partitis praefecit hibernis.

114 O rem dictu non eminentem sed solida ueraque uirtute atque utilitate maximam, experientia suauissimam, humanitate singularem! per omne belli Germanici Pannonicique tempus nemo e nobis gradumue nostrum aut praecedentibus aut sequentibus imbecillus fuit cuius salus ac uale- 15 tudo non ita sustentaretur Caesaris cura tamquam districtissimus ille
2 tantorum onerum mole huic uni negotio uacaret animus. erat desiderantibus paratum iunctum uehiculum, lectica eius publicata, cuius ⟨usum⟩ cum alii tum ego sensi; iam medici, iam apparatus cibi, iam ⟨tamquam⟩ in hoc solum portatum instrumentum balinei nullius non succurrit 20 ualetudini; domus tantum ac domestici deerant, ceterum nihil quod ab
3 illis aut praestari aut desiderari posset. adiciam illud, quod quisquis illis temporibus interfuit, ut alia quae rettuli, agnoscet protinus: solus semper equo uectus est, solus cum iis quos inuitauerat maiore parte aestiuarum expeditionum cenauit sedens. non sequentibus disciplinam, qua- 25 tenus exemplo non nocebatur, ignouit; admonitio frequens, infrequens castigatio, uindicta rarissima, agebatque medium plurima dissimulantis, aliqua inhibentis.

4 Hiems emolumentum patrati belli distulit, sed insequenti aestate omnis Pannonia reliquiis totius belli in Delmatia manentibus pacem petiit. 30 ferocem illam tot milium iuuentutem, paulo ante seruitutem minatam Italiae, conferentem arma quibus usa erat apud flumen nomine Bathinum prosternentemque se uniuersam genibus imperatoris, Batonemque

10 et ... regressus **PA**[4] *om.* **A**[1] | Sisciam **B** Sistiam **P** Sisci iam **A** || 16 districtissimus *Bentley* distraximus **PA** distractissimus *Rhenanus* || 17 negotio *Gelenius* genitio **B** genito **A** *om.* **P** || 18 *lacunam Rhenanus* usum *add. Lipsius* || 19 tamquam *add. Woodman* || 20 portatum *Pluygers* importatum **P** um portatum **A**[1] uni portatum **A**[3] || 24 equo **P** eo quo **A** || 26 infrequens *Watt* inerat et **PA** interdum et (et *del. Bothe*) *censor Gotting.* || 27 rarissima *Rhenanus* amarissima **PA** autem rarissima *Purser* || 27–28 dissimulans ... inhibens *anon. ap. Acidalium* || 28 aliquam **A** || 29 distulit *scripsi* contulit **PA** non tulit *Friebel* || 30 reliquiis **PA**[3] reliquis **A**[1] || 31 ferocem **P** fero uocem **A** || 32 quibus **P** qui **A** || 33 uniuersam **PA**[3] *om.* **A**[1]

et Pinnetem excelsissimos duces, captum alterum, ⟨alterum⟩ a se dedi-
tum iustis uoluminibus ordine narrabimus, ut spero.
Autumni ⟨initio⟩ uictor in hiberna reducitur exercitus, cuius omnibus 5
copiis ⟨a⟩ Caesare M. Lepidus praefectus est, uir nomini ac fortunae
5 Caesarum proximus, quem in quantum quisque aut cognoscere aut in-
tellegere potuit, in tantum miratur ac diligit tantorumque nominum qui-
bus ortus est ornamentum iudicat.
Caesar ad alteram belli Delmatici molem animum atque arma con- **115**
tulit; in qua regione quali adiutore legatoque fratre meo Magio Celere
10 Velleiano usus sit ipsius patrisque eius praedicatione testatum est et
amplissimorum honorum, quibus triumphans eum Caesar donauit,
signat memoria. initio aestatis Lepidus educto hibernis exercitu per gen- 2
tes integras immunesque adhuc clade belli et eo feroces ac truces tendens
ad Tiberium imperatorem et cum difficultate locorum et cum ui hostium
15 luctatus, magna cum clade obsistentium excisis agris, exustis aedificiis,
caesis uiris, laetus uictoria praedaque onustus peruenit ad Caesarem, et 3
ob ea quae, si propriis gessisset auspiciis, triumphare debuerat, orna-
mentis triumphalibus, consentiente cum iudicio principum uoluntate
senatus, *** est.
20 Illa aestas maximi belli consummauit effectum; quippe Perustae ac 4
Daesitiates Delmatae, situ locorum ac montium, ingeniorum ferocia,
mira etiam pugnandi scientia et praecipue angustiis saltuum paene in-
expugnabiles, non iam ductu sed manibus atque armis ipsius Caesaris
tum demum pacati sunt cum paene funditus euersi forent.
25 Nihil in hoc tanto bello, nihil in Germania aut uidere maius aut mirari 5
magis potui quam quod imperatori numquam adeo ulla opportuna uisa
est uictoriae occasio quam damno amissi pensaret militis, semperque
uisum est gloriosum quod esset tutissimum, et ante conscientiae quam
famae consultum, nec umquam consilia ducis iudicio exercitus sed exer-
30 citus prouidentia ducis rectus est.
Magna in bello Delmatico experimenta uirtutis in multos ac difficiles **116**
locos praemissus Germanicus dedit; celebri etiam opera diligentique Vi- 2

1 Pinetem **PA**; *cf. 110, 4* | alterum *bis Rhenanus* || 3 autumno *Gelenius* | initio *add. Ellis* || 4 a *add. Rhenanus* | Caesare *Rhenanus*, M. *Burer* Caesarem **PA** | nomini *noluit Acidalius* nominis **PA** || 5 Caesarum *Scheffer* eorum **PA** || 10 Velleiano *Gelenius* ulliflano **A** ulli flano **P** || 12 per gentes *Gelenius* pergentis **BPA** || 13 integras **P** in integras **A** *et sic* (*uel* in integritas) **B** || 19 donatus *add. Rhenanus* honoratus *add. Herel* (*conl. 112, 2*) ornatus *add. Koch* || 20 effectum *scripsi* effectus **PA** || 20–21 Pirustae ac *Vossius*, Desitiates *Gelenius* perusia aedesitiales **A** Perusia aede siciales **P** || 28 glorios⟨issim⟩um *Halm*[4] | quam *om.* **A** || 29 nec umquam **P** ne cum quod **BA** || 31 in incultos *Heinsius* || 32 diligentique *Vossius*, Vibius *Pighius III 538* diligenti quib(us) ius **A** diligenti quibus Iulius **P** (Iul. *etiam* **B**)

bius Postumus, uir consularis, praepositus Delmatiae ornamenta meruit triumphalia; quem honorem ante paucos annos Passienus et Cossus, uiri quibusdam *** diuersis uirtutibus celebres, in Africa meruerant; sed Cossus uictoriae testimonium etiam in cognomen filii contulit, adulescen-
3 tis in omnium uirtutum exempla geniti. at Postumi operum L. Apronius 5 particeps illa quoque militia eos quos mox consecutus est honores excellenti uirtute meruit.

Vtinam non maioribus experimentis testatum esset quantum in omni re Fortuna posset! sed in hoc quoque genere abunde agnosci uis eius potest. nam et Aelius Lamia, uir antiquissimi moris et priscam grauitatem 10 semper humanitate temperans, in Germania Illyricoque et mox in Africa splendidissimis functus ministeriis, non merito sed materia adipiscendi
4 triumphalia defectus est, et A. Licinius Nerua Silianus, P. Silii filius, quem uirum ne qui intellexit quidem abunde miratus est, †ne nihil non optimo ciui simplicissimo duci perisset† praeferens, immatura ⟨morte⟩ 15 et fructu amplissimae principis amicitiae et consummatione euectae in
5 altissimum paternumque fastigium imaginis defectus est. horum uirorum mentioni si quis quaesisse me dicet locum, fatentem arguet; neque enim iustus sine mendacio candor apud bonos crimini est.

117 Tantum quod ultimam imposuerat Pannonico ac Delmatico bello 20 Caesar manum cum intra quinque consummati tanti operis dies funestae ex Germania epistulae caesi Vari trucidatarumque legionum trium totidemque alarum et sex cohortium ***, uelut in hoc saltem tantummodo indulgente nobis Fortuna, ne occupato duce *** et causa ⟨et⟩ persona moram exigit. 25

2 Varus Quintilius nobili magis quam inlustri ortus familia, uir ingenio mitis, moribus quietus, ut corpore ita animo immobilior, otio magis castrorum quam bellicae adsuetus militiae, pecuniae uero quam non contemptor Syria, cui praefuerat, declarauit, quam pauper diuitem in-

1 Postumus **BA** Posthumius **P** | praepositus **P** quae positus **A** || 3 *excidit uelut* simillimis, quibusdam || 5 at Posthumi **P** ad Postumio **BA** || 9 hoc *Gelenius* loco **PA** || 10 Aelius Lamia *Ruhnken* etiam **PA** || 11 semper **P** super **A** || 12 adipiscendi **PA**^{3} apiscendi **A**^{1} || 14 ne nihil **BP** me nihil **A** | non **BA** *om.* **P** || 15 optimo ciui **BP** optimos (optimo **A**^{2}) ciuis **A**^{1} | simplicissimo duci perisset **BPA** || 14–15 *desidero uelut* ⟨pae⟩ne nihil non ⟨illi⟩ optimo ciui, simplicissimo ⟨homini, peritissimo⟩ duci ⟨su⟩peresse (duci peritissimo *iam Madvig*^{1}, superesse *iam Ellis*) || 15 morte *add. Orelli* || 17 imaginis] magnitudinis *Ruhnken; cf. 27, 5* imagine | horum *Burer* honorum **BA** quorum **P** || 20 ac **P** ad **A** || 22 epistulae ⟨allatae⟩ *Bipont.* epistulae ⟨nuntium attulere⟩ *Halm* || 23 cohortium ⟨adlatae sunt⟩ *Rhenanus*^{1} cohortium ⟨attulere nuntium⟩ *Kreyssig* || 24 duce *Gelenius* ducem **PA** duce ⟨saeuiret⟩ *Lipsius* duce ⟨tanta clades inferretur⟩ *Halm* | ⟨sed⟩ et causa *Orelli* sed causa *Delbenius ap. Aldum* | et persona *Lipsius* persona **PA** || 26 nobili . . . inlustri *Ruhnken* inlustri . . . nobili **PA** || 27 ut . . . ita *Bucretius ap. Acidalium* ut . . . et **PA** et . . . et *Rhenanus*^{1}

gressus diues pauperem reliquit; is cum exercitui qui erat in Germania 3
praeesset, concepit a se homines qui nihil praeter uocem membraque
habent hominum, quique gladiis domari non poterant, posse iure mul-
ceri. quo proposito mediam ingressus Germaniam uelut inter uiros pacis 4
5 gaudentes dulcedine iurisdictionibus agendoque pro tribunali ordine
trahebat aestiua. at illi, quod nisi expertus uix credat, in summa feritate 118
uersutissimi natumque mendacio genus, simulantes fictas litium series
et nunc prouocantes alter alterum in iurgia, nunc agentes gratias quod ea
Romana iustitia finiret feritasque sua nouitate incognitae disciplinae
10 mitesceret et solita armis decerni iure terminarentur, in summam socor-
diam perduxere Quintilium, usque eo ut se praetorem urbanum in foro
ius dicere, non in mediis Germaniae finibus exercitui praeesse crederet.
Tum iuuenis genere nobilis, manu fortis, sensu celer, ultra barbarum 2
promptus ingenio, nomine Arminius, Segimeri principis gentis eius filius,
15 ardorem animi uultu oculisque praeferens, adsiduus militiae nostrae
prioris comes, ⟨cum⟩ iure etiam ciuitatis Rom⟨an⟩ae ius equestris con-
secutus gradus, segnitia ducis in occasionem sceleris usus est, haud im-
prudenter suspicatus neminem celerius opprimi quam qui nihil timeret,
et frequentissimum initium esse calamitatis securitatem. primo igitur 3
20 paucos, mox plures in societatem consilii recepit; opprimi posse Romanos
et dicit et persuadet, decretis facta iungit, tempus insidiarum constituit.
id Varo per uirum eius gentis fidelem clarique nominis, Segesten, indi- 4
catur. postulabat etiam *** fata consiliis omnemque animi eius aciem
praestrinxerant; quippe ita se res habet ut plerumque cui fortunam
25 mutaturus ⟨est⟩ deus consilia corrumpat, efficiatque, quod miserrimum
est, ut quod accidit id etiam merito accidisse uideatur et casus in cul-
pam transeat. negat itaque se credere spe⟨cie⟩mque in se beneuolentiae
ex merito aestimare profitetur. nec diutius post primum indicem secundo
relictus locus.

2 a se (*deinde* mulceri) *scripsi* esse **PA** sese (*deinde* mulcere) *Sprenger, sed* sese *forma non Velleiana* || **3** habent *Cludius* haberent **PA** habebant *Cornelissen* | mulceri **P** mulcere **A** || **6** credat *Lipsius* credebat **PA** || **8** prouocantes **A**^{1}, *Rhenanus* procaces **P**, **A**^{4} ('procaces *in exemplari*') procataes **B** | in iurgia *Madvig*^{1} iniuria **PA** || **10** mitesceret **PA**^{3} mutesceret **BA**^{1} | decerni *Gronouius* discerni **PA** || **14** Segimeri *Stein, RE II A 1073, 20* Sigimeri **PA** || **16** cum *add. Heinsius* | Romanae ius *Burer* Romae ius **P** Roma eius **A** | consecutus *Gelenius* consequens **PA** || **18** suspicatus *Watt* speculatus **PA** || **19** securitatis **A** || **20** societatem . . . recepit *Rhenanus* societate . . . praecepit **PA** || **21** docet *Heinsius* || **23** *lacunam Ellis, quam ex Tac. Ann. 1, 55, 2 et 58, 2 sic ex. gr. supplet Woodman:* etiam ⟨a Varo ut uincirentur conscii, sed obstabant iam⟩ || **24** praestrinxerant *Gelenius* praestruxerat **PA** | habet **PA**^{3} *om.* **A**^{1} | cui *Vossius* qui **PA** cuius (*cf. 57, 3* cuiuscumque) *Bipont.* || **25** imitaturus **A** | est *add. Gelenius* || **26** id *Burer* et **BA** *om.* **P** ei *Kritz* | culpam **P** culpa **BA** || **27** speciemque *Burman* spemque **PA** | beneuolentiae *Gelenius* beneuolentia **PA**

119 Ordinem atrocissimae calamitatis, qua nulla post Crassi in Parthis damnum in externis gentibus grauior Romanis fuit, iustis uoluminibus
2 ut alii ita nos conabimur exponere: nunc summa deflenda est. exercitus omnium fortissimus, disciplina, manu experientiaque bellorum inter Romanos milites princeps, marcore ducis, perfidia hostis, iniquitate For- 5
tunae circumuentus, cum ne pugnandi quidem egrediendiue occasio iis, in quantum uoluerant, data esset immunis, castigatis etiam quibusdam graui poena quia Romanis et armis et animis usi fuissent, inclusus siluis paludibus insidiis ab eo hoste ad internecionem more pecudum trucidatus est quem ita semper tractauerat ut uitam aut mortem eius nunc ira nunc 10
3 uenia temperaret. duci plus ad moriendum quam ad pugnandum animi
4 fuit; quippe paterni auitique exempli successor se ipse transfixit. at e praefectis castrorum duobus quam clarum exemplum L. Eggius, tam turpe Ceionius prodidit, qui, cum longe maximam partem absumpsisset acies, auctor deditionis supplicio quam proelio mori maluit. at Vala Nu- 15
monius, legatus Vari, cetera quietus ac probus, diri auctor exempli, spoliatum equite peditem relinquens fuga cum alis Rhenum petere ingressus est; quod factum eius Fortuna ulta est; non enim desertis superfuit sed
120 (3) desertor occidit. reddatur uerum L. Asprenati testimonium, qui legatus sub auunculo suo Varo militans naua uirilique opera duarum legionum, 20
quibus praeerat, exercitum immunem tanta calamitate seruauit matureque ad inferiora hiberna descendendo uacillantium etiam cis Rhenum sitarum gentium animos confirmauit; sunt tamen qui, ut uiuos ab eo uindicatos, ita iugulatorum sub Varo occupata crediderint patrimonia hereditatemque excisi exercitus, in quantum uoluerit, ab eo aditam. 25
2 (4) L. etiam Caedicii, praefecti castrorum, eorumque qui una circumdati Alisone immensis Germanorum copiis obsidebantur, laudanda uirtus est, qui omnibus difficultatibus superatis quas inopia rerum intolerabiles, uis hostium faciebat inexsuperabiles, nec temerario consilio nec segni prouidentia usi speculatique opportunitatem ferro sibi ad suos peperere 30

1 qua **BP** quae **A** | Crassi **P** Cassi **BA** || 6 egrediendiue *Vossius* egrediem (aut?) **B** egredie aut **A**[1] egregie aut **PA**[2] ⟨aut⟩ egrediendi *Haase*[1] | occasio iis *Vossius* occasionis **PA** || 7 impune *Ruhnken* || 8 animi suis **A** || 9 paludibus *Gelenius* paludis **PA** | more pecudum, *post* semper *traditum, huc transpos. Delz* || 10 tractauerat *Cornelissen* trucidauerat **PA** || 12 auitique **P** auique **BA** | exempli successor **B** (?), **P** successor exempli **A** | at e **P** a te **A**[3] atque **A**[1] || 13 L. Eggius tam **P** legg. iustam **A** | *L. Eggii factum egregium in lacuna latere suspicatur Delz* || 14 Ceionius **A** C. Eionius **P** ⟨C.⟩ Ceionius *Heinsius* || 15 Vala Numonius *Vrsinus* Valnumonius **PA** || 16 ac **P** et **A** || 17 equite *Gelenius* equitem **PA** | fuga cum **P** fugatum **BA** | alis *Gelenius* aliis **BPA** || 19 *post* occidit *sequitur in* **PA** Vari corpus ... reuertitur (*p. 83, 7–18*); *transpos. Delz* (Vari corpus ... honoratum est) *et Haase*[1] (his auditis ... reuertitur) | aspernati **A** || 22 uacillantis iam cis *Heinsius* | Rhenum *Gelenius* Rheno **PA** || 25 occisi **A** | ualuerit *Lipsius* || 30 prouidentia **BP** prudentia **A** | usi **P** uiti **B** niti **A** nisi *Bipont.*

reditum. ex quo apparet Varum, sane grauem et bonae uoluntatis uirum, 3 (5)
magis imperatoris defectum consilio quam uirtute destitutum militum
se magnificentissimumque perdidisse exercitum. cum in captiuos saeui- 4 (6)
retur a Germanis, praeclari facinoris auctor fuit Caldus Coelius, ad⟨ule-
5 scens⟩ uetustate familiae suae dignissimus, qui, complexus catenarum
quibus uinctus erat seriem, ita illas inlisit capiti suo ut protinus pariter
sanguinis cerebrique effluuio expiraret. Vari corpus semiustum hostis 5 (119, 5)
lacerauerat feritas; caput eius abscisum latumque ad Maroboduum et ab
eo missum ad Caesarem gentilicii tamen tumuli sepultura honoratum est.
10 His auditis reuolat ad patrem Caesar; perpetuus patronus Romani 6 (120, 1)
imperii adsuetam sibi causam suscipit. mittitur ad Germaniam, Gallias
confirmat, disponit exercitus, praesidia munit, et se magnitudine sua,
non fiducia hostium metiens, qui Cimbricam Teutonicamque militiam
Italiae minabantur, ultro Rhenum cum exercitu transgreditur. arma 7 (2)
15 infert hosti quem arcuisse pater et patria contenti erant; penetrat in-
terius, aperit limites, uastat agros, urit domos, fundit obuios maximaque
cum gloria, incolumi omnium quos transduxerat numero, in hiberna
reuertitur.

Eadem et uirtus et fortuna subsequenti tempore ingressi Germaniam 121
20 imperatoris Tiberii fuit quae initio fuerat. qui, concussis hostium uiribus
classicis peditumque expeditionibus, cum res Galliarum maximae molis
accensaeque plebis Viennensium dissensiones coercitione magis quam
poena mollisset, senatus populusque Romanus postulante patre eius ut
aequum ei ius in omnibus prouinciis exercitibusque esset quam erat ipsi,
25 decreto complexus est. etenim absurdum erat non esse sub illo quae ab
illo uindicabantur, et qui ad opem ferendam primus erat, ad uindican- 2
dum honorem non iudicari parem.

In urbem reuersus iam pridem debitum sed continuatione bellorum
dilatum ex Pannoniis Delmatisque egit triumphum. cuius magnificen- 3
30 tiam quis miretur in Caesare? Fortunae uero quis non miretur indulgen-
tiam? quippe omnes eminentissimos hostium duces non occisos fama

2 *fort.* imperatorio || 4 Caelius **P** | adulescens *Ruhnken* ad **PA** *del. Gelenius* || 5 uetustate *Gelenius* uetustatem **PA** || 7 effluuio *Lipsius* influuio **P** in fluuio **A** profluuio *Gelenius* | hostis *noluit Burman* hosti **BA** hostium **P** hosti⟨lis⟩ *Burer* || 8 lacerauerat **P** lacerauerit **A** lacerauit *noluit Castiglioni* | abscissum **A** || 12 et **B** (?), **A** *om.* **P** || 13 hostis *Haupt* || 14 minabantur **P** minabatur **BA**, *Haupt* | ultra **P** || 15 infert *Lipsius*[1], hosti *Vossius* interfecti **PA** | quem *Gelenius* quae **PA** | arcuisse *Lipsius*[1] arguisse **PA** | penetrati **A** || 16 obuios **P** obulos **BA** || 19 et[1] *om.* **A** | ingressi Germaniam *Bardili* ingressa animam (*sed* animum **P**) **BPA** || 20 contusis *Ruhnken* || 21 class[ic]is *Ellis* || 22 accensaeque *Vossius* accensaque **BA** accensasque **P** | plebis **BP** plebe **A** | coercitione *Gelenius* coertione **PA** || 23 mollisset ⟨et⟩ (*seruato* complexus esset *infra*) *Rhenanus* || 24 ei ius *Rhenanus* eius **PA** | quam] atque *Orelli* | ipsi *Rhenanus* ipse **PA** || 25 ⟨id⟩ decreto *Bothe* | est *Ellis* esset **PA** || 30 in diligentiam **A**

narrauit sed uinctos triumphus ostendit; quem mihi fratrique meo inter praecipuos praecipuisque donis adornatos uiros comitari contigit.

122 Quis non inter reliqua quibus singularis moderatio Ti. Caesaris elucet atque eminet hoc quoque miretur, quod, cum sine ulla dubitatione septem triumphos meruerit, tribus contentus fuit? quis enim dubitare pot- 5 est quin ex Armenia recepta et ei rege praeposito, cuius capiti insigne regium sua manu imposuerat, ordinatisque rebus orientis ouans triumphare debuerit, et Vindelicorum Raetorumque uictor curru urbem in- 2 gredi? fractis deinde post adoptionem continua triennii militia Germaniae uiribus idem illi honor et deferendus et recipiendus fuerit? et post cladem 10 sub Varo acceptam tertius prosperrimo rerum euentu eadem excisa Germania triumphus summi ducis adornari debuerit? sed in hoc uiro nescias utrum magis mireris quod laborum periculorumque semper excessit modum an quod honorum temperauit.

123 Venitur ad tempus in quo fuit plurimum metus. quippe Caesar Augu- 15 stus cum Germanicum nepotem suum reliqua belli patraturum misisset in Germaniam, Tiberium autem filium missurus esset in Illyricum ad firmanda pace quae bello subegerat, prosequens eum simulque interfuturus athletarum certamini ludicro quod eius honori sacratum a Neapolitanis est, processit in Campaniam. quamquam iam motus imbecilli- 20 tatis inclinataeque in deterius principia ualetudinis senserat, tamen obnitente ui animi prosecutus filium digressusque ab eo Beneuenti ipse Nolam petiit; at ingrauescente in dies ualetudine, cum sciret quis uolenti omnia post se salua remanere accersendus foret, festinanter reuocauit filium; ille ad patrem [patriae] expectato reuolauit maturius, tum se- 25 2 curum se Augustus praedicans circumfususque amplexibus Tiberii sui, commendans illi sua atque ipsius opera nec quicquam iam de fine, si fata poscerent, recusans, subrefectus primo conspectu adloquioque carissimi sibi spiritus, mox, cum omnem curam fata uincerent, in sua resolutus initia Pompeio Apuleioque consulibus septuagesimo et sexto 30 anno animam caelestem caelo reddidit.

124 Quid tunc homines timuerint, quae senatus trepidatio, quae populi confusio, quis urbis metus, in quam arto salutis exitiique fuerimus confinio, neque mihi tam festinanti exprimere uacat neque cui uacat potest.

1 mihi *Rhenanus* militi **PA** || 5 fuit *Haase* fuerit **PA** || 6 ei *Scheffer* ex **PA** | praeposito *Rhenanus* (*sed is* ⟨ei⟩ praeposito) praepositi **BA** propositi **P** praeposito ei *Heinsius* || 11 sub **PA**[3] a **A**[1] | tertius *Scrinerius* totius **BA** ocyus **P** || 12 triumphus *Heinsius* triumphum **PA** | adornari **BA** adornare **P** || 13 nescis **A** || 18 ad **P** ab **A** | firmanda *Burer* formanda **BPA** | eumque simul **A** || 19 certamini *Cellarius* certaminis **PA** || 20 motus] notas *Cornelissen*[1] || 23 at *Herel* et **PA** || 24 post se **P** posse **A** | accersendum **A** || 25 patriae *del. Acidalius* || 30 Ap⟨p⟩uleioque *alii* | et *om.* **P** || 31 caelo **P** deo **A** || 32 senatus trepidatio **PA**[3] trepidatio senatus **A**[1] || 33 orbis **P**

id solum uoce publica dixisse ⟨satis⟩ habeo: cuius orbis ruinam timuera-
mus, eum ne commotum quidem sensimus, tantaque unius uiri maiestas
fuit ut nec bonis *** neque contra malos opus armis foret. una tamen 2
ueluti luctatio ciuitatis fuit, pugnantis cum Caesare senatus populique
5 Romani ut stationi paternae succederet, illius ut potius aequalem ciuem
quam eminentem liceret agere principem. tandem magis ratione quam
honore uictus est, cum quicquid tuendum non suscepisset periturum
uideret; solique huic contigit paene diutius recusare principatum quam
ut occuparent eum alii armis pugnauerant.

10 Post redditum caelo patrem et corpus eius humanis honoribus, numen 3
diuinis honoratum, primum principalium eius operum fuit ordinatio
comitiorum, quam manu sua scriptam diuus Augustus reliquerat. quo 4
tempore mihi fratrique meo, candidatis Caesaris, proxime a nobilissimis
ac sacerdot⟨al⟩ibus uiris destinari praetoribus contigit, consecutis ut
15 neque post nos quemquam diuus Augustus neque ante nos Caesar com-
mendaret Tiberius.

Tulit protinus et uoti et consilii sui pretium res publica, neque diu **125**
latuit aut quid non impetrando passuri fuissemus aut quid impetrando
profecissemus. quippe exercitus qui in Germania militabat praesentisque
20 Germanici imperio regebatur, simulque legiones quae in Illyrico erant,
rabie quadam et profunda confundendi omnia cupiditate nouum ducem,
nouum statum, nouam quaerebant rem publicam; quin etiam ausi sunt 2
minari daturos senatui, daturos principi leges; modum stipendii, finem
militiae sibi ipsi constituere conati sunt; processum etiam in arma fer-
25 rumque strictum est et paene in ultima gladiorum erupit impunitas, de-
fuitque qui contra rem publicam duceret, non qui sequerentur. sed haec 3
omnia ueteris imperatoris maturitas, multa inhibentis, aliqua cum graui-
tate pollicentis, ⟨et⟩ inter seueram praecipue noxiorum ultionem mitis
aliorum castigatio breui sopiit ac sustulit.

30 Quo quidem tempore ut pleraque ignouit Germanicus, ita Drusus, qui 4
a patre in id ipsum plurimo quidem igne emicans incendium militaris
tumultus missus erat, prisca antiquaque seueritate usus, ancipitia sibi
*** timere quam exemplo perniciosa, et iis ipsis militum gladiis quibus

1 *add. Ruhnken* || **3** nec **P** ne **A** | *desidero uelut* deesset patronus*; cf. 120, 6* | forent **A** || **6** magis ratione **BA** ratione magis **P** || **10** reditum **A** | numen *Krause* nomen **PA** || **13** candidatis *Gelenius* candidatos **PA** || **14** sacerdotalibus *Scheffer* sacerdotibus **PA** | consecutis **P** consecutisque **A** consecutis quidem *Ellis* || **15** post annos **A** || **17** et uoti et *Gelenius* ut uoti et **PA** ut uoti ita *Burman* || **21** rabiem quandam **A** || **23** ⟨se⟩ senatui *Orelli* || **25** ultima *Vossius* ultimam **BA** ultimum **P** ultimam uim *Cornelissen*[2] || **28** et *add. Krause* | noxiorum *Gronouius* nostrorum **PA** || **30** ignouit *Bipont.* ignaue **PA** ⟨non⟩ ignaue *Ellis* | Drusus *Gelenius* Brutus **PA** || **31** [e]micans *Rehm, ThLL V 2, 483, 58* || **32** sibi ⟨maluit⟩ *Schmidt* sibi ⟨ausus est minus⟩ *Watt* || **33** timere **BA** tam re **P** | iis] his **PA**

5 obsessus erat obsidentes coercuit, singulari adiutore in eo negotio usus Iunio Blaeso, uiro nescias utiliore in castris an meliore in toga, qui post paucos annos proconsul in Africa ornamenta triumphalia cum appellatione imperatoria meruit.

At Hispanias exercitumque *** uirtutibus celeberrimaque in Illyrico 5 militia praediximus, cum imperio obtineret, in summa pace ⟨et⟩ quiete continuit, cum ei facultas rectissima sentiendi et auctoritas quae sentiebat obtinendi superesset. cuius curam ac fidem Dolabella quoque, uir simplicitatis generosissimae, in maritima parte Illyrici per omnia imitatus est. 10

126 Horum XVI annorum opera quis, cum uniuersa ⟨inhaereant⟩ oculis animisque omnium, [in] partibus eloquatur? sacrauit parentem suum Caesar non imperio sed religione, non appellauit eum sed fecit deum.
2 reuocata in forum fides; summota e foro seditio, ambitio campo, discordia curia, sepultaeque ac situ obsitae iustitia aequitas industria ciuitati 15 redditae; accessit magistratibus auctoritas, senatui maiestas, iudiciis grauitas; compressa theatralis seditio; recte faciendi omnibus aut incussa
3 uoluntas aut imposita necessitas; honorantur recta, praua puniuntur; suspicit potentem humilis non timet, antecedit non contemnit humiliorem potens. quando annona moderatior? quando pax laetior? diffusa 20 in orientis occidentisque tractus et quicquid meridiano aut septentrione finitur pax augusta ⟨homines⟩ per omnes terrarum orbis angulos a latro-
4 ciniorum metu seruat immunes. fortuita non ciuium tantummodo sed urbium damna principis munificentia uindicat: restitutae urbes Asiae, uindicatae ab iniuriis magistratuum prouinciae; honor dignis paratissi- 25 mus, poena in malos sera sed aliqua. superatur aequitate gratia, ambitio
5 uirtute; nam facere recte ciues suos princeps optimus faciendo docet, cumque sit imperio maximus, exemplo maior est.

127 Raro eminentes uiri non magnis adiutoribus ad gubernandam fortunam suam usi sunt, ut duo Scipiones duobus Laeliis, quos per omnia 30 aequauerunt sibi, ut diuus Augustus M. Agrippa et proxime ab eo Statilio Tauro, quibus nouitas familiae haud obstitit quo minus ad multiplices
2 consulatus triumphosque et complura eueherentur sacerdotia. etenim

5 at **A** ad **B** ac **P** | exercitumque ⟨in iis cum M. Lepidus, de cuius⟩ *Madvig*[1] || 6 et *add. Lipsius* ac *add. Rhenanus* || 7 facultas *Watt* pietas **PA** || 11 uniuersa (*sic Heinsius*) inhaereant *Krause* insera **BA** inserta sint **P** || 12 in *del. Vossius* || 13 eum *del. Gruter* || 15 curia *Gelenius* curiae **PA** | sepultaeque **BA** sepultae **P** | obsitae *Gelenius* oppositae **BPA** || 16 magistratibus *Gelenius* militibus **PA** | maiestas **PA**[3] maiestatis **A**[1] || 17 infusa *Ruhnken* || 22 homines *hic addidi* (*ante* immunes *add. Cornelissen*[2]) || 27 principes **A** | optime *Mommsen ap. Haase* || 29 uisi **A** || 31 proxime *Scheffer* maxime **PA** || 32 haud obstitit **P** haut obstitit **A**[4] aut stilit **A**[1] | quo minus **P** dominus **A** || 33 eueherentur *Vascosanus* enumerentur **B** numerentur **A**[2] nominentur **A**[1] enumerarentur **P** eniterentur *Gelenius*

magna negotia magnis adiutoribus egent [neque in paruo paucitas mi-
nisteria defecit], interestque rei publicae quod usu necessarium est digni-
tate eminere utilitatemque auctoritate muniri. sub his exemplis Ti. Cae- 3
sar Seianum Aelium, principe equestris ordinis patre natum, materno
5 uero genere clarissimas ueteresque et insignes honoribus complexum fa-
milias, habentem consulares fratres consobrinos auunculum, ipsum uero
laboris ac fidei capacissimum, sufficiente etiam uigori animi compage
corporis, singularem principalium onerum adiutorem in omnia habuit
atque habet, uirum priscae seueritatis, laetissimae hilaritatis, actu otiosis 4
10 simillimum, nihil sibi uindicantem eoque adsequentem omnia, semperque
infra aliorum aestimationes se metientem, uultu uitaque tranquillum,
animo exsomnem.

In huius uirtutum aestimatione iam pridem iudicia ciuitatis cum **128**
iudiciis principis certant; neque nouus hic mos senatus populique Romani
15 est putandi quod optimum sit esse nobilissimum. nam et illi antiqui ⟨qui⟩
ante primum bellum Punicum abhinc annos CCC Ti. Coruncanium, ho-
minem nouum, cum aliis omnibus honoribus tum pontificatu etiam maxi-
mo ad principale extulere fastigium, et ⟨qui⟩ equestri loco natum Sp. Car- 2
uilium et mox M. Catonem, nouum item Tusculo, urbis inquilinum, Mum-
20 miumque Achaicum in consulatus, censuras et triumphos prouexere, et 3
qui C. Marium ignotae originis usque ad sextum consulatum sine dubi-
tatione Romani nominis habuere principem, et qui M. Tullio tantum
tribuere ut paene adsentatione sua quibus uellet principatus conciliaret,
quique nihil Asinio Pollioni negauerunt quod nobilissimis summo cum
25 sudore consequendum foret, profecto hoc senserunt, in cuiuscumque
animo uirtus inesset, ei plurimum esse tribuendum. haec naturalis ex- 4
empli imitatio ad experiendum Seianum Caesarem, ad leuanda uero
onera principis Seianum propulit, senatumque et populum Romanum eo
perduxit ut, quod usu optimum intellegit, id in tutelam securitatis suae
30 libenter aduocet.

Sed proposita quasi uniuersa principatus Ti. Caesaris ⟨imagine⟩ sin- **129**

1–2 *gloss. suspicatus est Vossius* || 2 est *Ruhnken* et **P** e **A** id *Vossius* est, ⟨id⟩ *Bucretius ap. Acidalium* || 3 muniri *Gelenius* munire **PA** || 7 uigore **A** || 9 priscae seueritatis, laetissimae hilaritatis *Bothe* seueritatis laetissimae, hilaritatis priscae **PA** || 10 eoque **PA**[1] eo quod **A**[3] | semperque **BA** semper **P** || 11 se metientem **P** sencientem **A** || 13 uirtutum aestimatione **P** uirtutem aestimationem **BA** || 14 iudicio *noluit Castiglioni* || 15 antiqui **P** primi **A** | qui *add. Halm*[3] || 16 primum *om.* **A** | Ti. Coruncanium **BA** T. Coruncanum **P** || 17 honoribus pontificatum **A** || 18 qui equestri *Fröhlich 339* eque aequestri **A** equestri **P** || 19 item *scripsi* etiam **PA** etiam ⟨in⟩ *Purser ex Bipont.* || 22 Tullio *Lipsius* Fuluio **PA** || 23 assensione *Lipsius* | principatum *Kreyssig* | consiliaret **A** || 27 leuanda *Cludius* iuuanda **PA** || 28 propulit *Acidalius* protulit **PA** || 29 perduxit **P** produxit **BA** || 31 imagine (*cf. 89, 6*) *add. Sinko* (imagine *pro* quasi *iam Friebel*) forma *add. Rhenanus*

gula recenseamus. qua ille prudentia Rhascupolim, interemptorem fratris sui filii Cotyis consortisque eiusdem imperii, Romam euocauit, singulari in eo negotio usus opera Flacci Pomponii consularis, uiri nati ad omnia quae recte facienda sunt, simplicique uirtute ⟨magis⟩ merentis
2 semper quam captantis gloriam! cum quanta grauitate ut senator et 5 iudex, non ut princeps et ***, causas pressius audit! quam celeriter ingratum *** et noua molientem oppressit! quibus praeceptis instructum Germanicum suum imbutumque rudimentis militiae secum actae domitorem recepit Germaniae! quibus iuuentam eius exaggerauit honoribus,
3 respondente cultu triumphi rerum quas gesserat magnitudini! quotiens 10 populum congiariis honorauit senatorumque censum, cum id senatu auctore facere potuit, quam libenter expleuit, ut neque luxuriam inuitaret neque honestam paupertatem pateretur dignitate destitui! quanto cum honore Germanicum suum in transmarinas misit prouincias! qua ui consiliorum suorum, ministro et adiutore usus Druso filio suo, Marobo- 15 duum inhaerentem occupati regni finibus, pace maiestatis eius dixerim, uelut serpentem abstrusam terrae *** salubribus consiliorum suorum medicamentis coegit egredi! quam illum ut honorate sic secure continet! quantae molis bellum principe Galliarum ciente Sacrouiro Floroque Iulio mira celeritate ac uirtute compressit, ut ante populus Romanus 20 uicisse se quam bellare cognosceret nuntiosque periculi uictoriae praece-
4 deret nuntius! magni etiam terroris bellum Africum et cotidiano auctu maius auspiciis consiliisque eius breui sepultum est.

130 Quanta suo suorumque nomine extruxit opera! quam pia munificentia superque humanam euecta fidem templum patri molitur! quam magni- 25 fico animi temperamento Cn. quoque Pompei munera absumpta igni restituit, qui, quod umquam claritudine eminuit, id ueluti cognatum
2 censet tuendum! qua liberalitate cum alias tum proxime incenso monte Caelio omnis ordinis hominum iacturae patrimonio succurrit suo! quanta cum quiete hominum rem perpetui praecipuique timoris, supplementum, 30 sine trepidatione dilectus prouidet!

3 Si aut natura patitur aut mediocritas recipit hominum, audeo cum deis queri: quid hic meruit, primum ut scelerata Drusus Libo iniret consilia,

1 Rhascuporim *alii* || 2 Cotyis *Heinsius* cotyss **A** Cotys **P** | Romam *Lipsius* formam **PA** (*non adest* **B**) || 3 opere **A** || 4 magis *hic addidi* || 5 ⟨magis⟩ quam *Vascosanus* ⟨num⟩quam *Orelli* | quanta cum *Krause* || 6 princeps et ⟨praeses⟩ *Acidalius* princeps et ⟨Caesar⟩ *Bipont.* || 6–7 *uel post uel ante* ingratum *uel post* molientem *excidisse uidetur nomen proprium uelut* Libonem (*sic Gelenius*), Clementem (*sic Vossius*), Archelaum (*sic Krause*) || 10 respondente **P** respondentem **BA** || 17 terra *Cludius* terrae ⟨latebris⟩ *P. Thomas* terrae ⟨cauerna⟩ *malim* | consiliorum suorum *del. Ruhnken ut ex u. 15 praue repetitum* || 18 sic *Burman* nec **PA** ita *Novák*[1] (⟨ita⟩ nec *iam Ruhnken*) || 21 se *om.* **A** || 24 suo *Vascosanus* sua **PA** || 27 quod unquam *Kritz* quidem quam **PA** quicquid unquam *Rhenanus* || 29 Caeli **P** || 32 audeo cum deis *Heinsius* auro deo cum de his **PA**

deinde ut Silium Pisonemque tam *** alterius dignitatem constituit, auxit alterius? ut ad maiora transcendam, quamquam et haec ille duxit maxima, quid ut iuuenes amitteret filios? quid ut nepotem ex Druso suo? dolenda adhuc rettulimus: ueniendum ad erubescenda est. quantis 4
5 hoc triennium, M. Vinici, doloribus lacerauit animum eius! quam diu abstruso, quod miserrimum est, pectus eius flagrauit incendio quod ex nuru, quod ex nepote dolere indignari erubescere coactus est! cuius temporis aegritudinem auxit amissa mater, eminentissima et per omnia deis quam hominibus similior femina, cuius potentiam nemo sensit nisi aut
10 leuatione periculi aut accessione dignitatis.

Voto finiendum uolumen est. Iuppiter Capitoline, et auctor ac stator **131** Romani nominis Gradiue Mars, perpetuorumque custos Vesta ignium, et quicquid numinum hanc Romani imperii molem in amplissimum terrarum orbis fastigium extulit, uos publica uoce obtestor atque precor:
15 custodite seruate protegite hunc statum, hanc pacem, ⟨hunc principem⟩, eique functo longissima statione mortali destinate successores quam 2 serissimos, sed eos quorum ceruices tam fortiter sustinendo terrarum orbis imperio sufficiant quam huius suffecisse sensimus, consiliaque omnium ciuium aut pia ***

1 tam ⟨infestos haberet, quorum⟩ *Burman* || 2 duxit *Rhenanus* dixit **PA** || 3.4 Druso suo *Burer* Drusuo **B** Druso **PA** || 4 est **BA** *om.* **P** || 5 Vinici **PA** Vinicii **B** || 7 dolere **BP** dolore **A** | erubescere **BA** *om.* **P** || 11 est *Orelli* sit **PA** | ac **B** et **PA** | stator] sator *Lipsius, fort. recte* || 13 numinum **P** nominum **BA** | hanc Romani **PA**[4] honor omni **BA**[1] || 15 *add. Lipsius* || 17 eos **P** eorum **A** || 19 pia ⟨fouete aut impia opprimite⟩ *Vossius; similia alii*

INDEX NOMINVM

Libri 2 numerus non datur post cap. 18.
Anni ante C. n. designatione carent, post C. n. designantur 'AD'.
Vncis [ ] inclusi ea quae non in textu sed in apparatu critico apparent.